

**MANOJLO BABIĆ
MIROSLAV LUŠTEK**

**TANKISTI
PREKOMORCI**

KNJIGE O PREKOMORSKIH ENOTAH

Knjiga Tankisti prekomorci je nastala na pobudo komisije za zgodovino sveta za razvijanje tradicij NOB pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije in osrednjega odbora prekomorskih brigad in drugih prekomorskih enot. V monografiji je opisana borbena pot primorskih Slovencev in Istranov, ki so bili v posebnih kazenskih enotah, v emigraciji, zaporih in internaciji v Italiji in so se po kapitulaciji Italije pridružili narodnoosvobodilni vojski.

Doslej so izšle že te publikacije, ki obravnavajo prekomorske enote:

- Vilhar-Klun, Prva in druga prekomorska brigada. Nova Gorica 1967, Knjižnica NOV in POS 25—I;
- Butorović-Klun, Tretja prekomorska brigada. Nova Gorica 1967, Knjižnica NOV in POS 25—II;
- Karel Levičnik, Artileristi prekomorci. Nova Gorica 1968, Knjižnica NOV in POS 25—V;
- Rafael Perhauc, Letalci prekomorci. Nova Gorica 1968, Knjižnica NOV in POS 25—VI.

Poleg tega je izšla knjiga Prekomorci, skupina avtorjev (Ljubljana 1965).

V programu so še naslednja dela iz tega področja (delovni naslovi):

- Četrta prekomorska brigada;
- Peta prekomorska brigada;
- Slovenci v mornarici NOVJ (mornarji prekomorci, slovenski pomorski odredi itd.);
- Kulturna dejavnost med prekomorci (partizanski pevski zbor Srečko Kosovel, partizanske prekomorske tehnike, gledališče itd.);
- Naši Sardinci.

Osnovni namen vseh teh publikacij je, da objektivno in zgodovinsko dokumentirano spregovorijo o tistih časih, ko je šlo za usodo slovenskega naroda, ki se je boril tako na domačih tleh, kakor tudi razkropljen širom po svetu. Knjige o prekomorcih govorijo zlasti o tem, kako se je daleč od domovine in večkrat prepuščen samemu sebi naš človek odločal za narodnoosvobodilni boj, ne glede, če se je nahajal v zaporu, internaciji, konfinaciji ali v posebnih kazenskih enotah. Ves boj naših ljudi je bil usmerjen k istemu cilju: porazu fašizma in priključitvi Slovenskega primorja in Istre k Jugoslaviji. Kakšen je bil ta boj in koliko žrtev je terjal, o tem skuša spregovoriti pričujoča knjiga.

KNJIŽNICA
NOVINPOS

KNJIŽNICA NOV IN POS 25/VII

MANOJLO BABIĆ
MIROSLAV LUŠTEK

TANKISTI
PREKOMORCI

NOVA GORICA 1969

*Spomini padlih božcev in božk
1. in 2. tankovske brigade*

M A N O J L O B A B I Ć
M I R O S L A V L U Š T E K

TANKISTI PREKOMORCI

U V O D

Konec leta 1943, po II. zasedanju AVNOJ, je narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije osvobodila obsežno ozemlje in odtod vse bolj ogrožala nemške sile na Balkanu. Nemška vrhovna komanda je bila zaskrbljena zaradi njenega porasta po kapitulaciji Italije in zaradi morebitnega zavezniškega izkrcavanja na Balkan. Jugoslovansko bojišče je dobilo v teh razmerah še poseben pomen. Med NOV in anglo-ameriškimi silami v Italiji so bile vzpostavljene zveze, ki jih Nemci kljub vsem poskusom niso mogli resno ogroziti. Komunikacije, ki so vodile od Jadranskega morja do doline Save, so bile delno v oblasti NOV, ali pa so jih njene enote stalno napadale.

Nemci so se zavedali, kako nevaren bi bil položaj, v katerem bi se znašle njihove sile na Balkanu v primeru zavezniškega izkrcavanja v letu 1943, pa so se odločili za večje akcije proti narodnoosvobodilni vojski. Po nemških ocenah naj bi bila zavezniška invazija na Balkan šele spomladi leta 1944, zato bi bilo potrebno ta čas izkoristiti za ofenzivo proti narodnoosvobodilni vojski, ki je bila za nemško komando v bistvu del anglo-ameriških sil za njenim hrbtom. Dne 7. novembra 1943 je bil v štabu 2. nemške oklopne armade sestanek komandantov vseh korpusov in divizij, na katerem so razpravljali o pripravi za akcijo. Druga oklopna armada je bila razmeščena na ozemlju NDH, Črne gore in Albanije. V njenem sestavu so bili 15., 21. in 69. korpus, v Grčiji pa armadna skupina »E«. Poleg enot 2. oklopne armade bi morale v operacijah sodelovati tudi kvislinške sile (ustaši, četniki, srbski dobrovoljski korpus, ruski zaščitni korpus, srbska državna straža, bolgarski 1. okupacijski korpus), pet nemških policijskih polkov in več samostojnih bataljonov.

Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije je ocenil jeseni 1943, da so doseženi vidni uspehi pri vzpostavljanju in širjenju osvojenega ozemlja in izbojevana vrsta zmag nad sovražnikom v srednjem in jugozahodnem delu Jugoslavije. S tem so bile ustvarjene okoliščine, da se prenese težišče akcij na ozemlje Srbije zaradi uničenja četniških sil, ker so tu še vedno imele pomembna oporišča ter bile up kontrarevolucionarne buržoazije in izdajalske kraljevske vlade v inozemstvu. Hkrati je vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije računal, da bo s premestitvijo sil v vzhodne predele Jugoslavije povezal akcije narodnoosvobodilne vojske s pričakovanim prodorom Rdeče armade prek Romunije in Bolgarije na jugoslovansko ozemlje.

Ko je vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije ocenjeval akcije sovražnih sil v zahodnih in severozahodnih delih Jugoslavije v decembru 1943, je spoznal sovražnikov namen in izdal ustrezna navodila. Po teh navodilih naj bi korpusi, ki bi jih napadale premočne sovražnikove enote, dekoncentrirali svoje sile in onemogočili sovražniku, da bi jih obkolil. S primerno taktiko morajo doseči, da razvlečejo sovražnikove napadalne kolone, jih ovirajo pri njihovih akcijah ter jih napadajo z boka in od zadaj, da bi utrpel sovražnik čim več izgub. Druge enote, ki niso neposredno vključene v boje, morajo napadati sovražnikove kolone, posadke v garnizijah in rušiti komunikacije na svojem operativnem področju, vse z namenom, da zmanjšajo udarno moč sovražnika in da mu prizadenejo čim več izgub.¹⁾

Jeseni 1943, po italijanski kapitulaciji, je bilo v zaledju zavezniških sil v Italiji mnogo političnih zapornikov, konfinirancev in internirancev iz Slovenije, Dalmacije in Črne gore, torej s področij, ki so jih leta 1941 okupirali Italijani. Največ pa je bilo Slovencev in Istranov, sicer italijanskih državljanov, ki so se hoteli borovati v vrstah NOV in PO Jugoslavije. To so bili nekdanji vojaki italijanske vojske, ki jim je ob kapitulaciji uspelo pobegniti iz vojašnic, in pripadniki posebnih kazenskih enot, mladeniči od šestnajst let starosti naprej, ki so jih fašistične oblasti mobilizirale v te enote, da ne bi prebežali k partizanom in jih razmestili po Kalabriji, Siciliji in Sardiniji. Poslušajmo pripoved enega od mnogih, Karla Udoviča iz Kubeda pri Kopru:

¹⁾ Prim. Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, druga knjiga. Beograd 1958 (dalje navajam Oslobodilački rat naroda Jugoslavije).

»Dne 4. januarja 1942 so me italijanski karabinjerji prijeli, ko sem delal na neki njivi v Kubedu. Odpeljali so me v Tortono v Italiji. Ker mi je bilo takrat komaj 19 let, so me dodelili v posebno kazensko enoto (Battaglione speciale). V tej edinici sem bil kakih štirideset dni, nakar so me kot nezanesljivega poslali naravnost v Afriko v bližino Bengasija. V bataljonu sta bila še dva Slovenca, Benedikt Jerman iz Glema pri Kopru in Anton Vrh iz Šembij pri Ilirski Bistrici. Vsi trije smo bili brez orožja in vsak v svoji četi, le kadar smo šli skupno z italijanskimi vojaki na vaje, so nam dali za čas vaj tudi orožje. Medtem so nas vse do 10. oktobra 1942 stalno premeščali iz kraja v kraj. Čeprav smo bili vsaksebi, smo se na skrivaj sestajali in se dogovarjali o pobegu, takoj ko se bo nudila prva priložnost.

Okrog 15. oktobra 1942 smo prišli na fronto pri El Alameinu. Dodeljeni smo bili na skrajni desni bok fronte, kakih 200 km od obale. Bili smo sredi golega puščavskega peska. Zaživelimo življenje vojakov, daleč od preskrbovalnega središča. Hrano smo dobivali zelo neredno in smo večkrat ostali tudi po dva dni brez vsega. Večje lakote nas je rešila kamela, ki je srečno prešla minsko polje. Kot nalašč nam je prišla pred puške. Pomerili smo in... Osem dni smo se potem preživljali s kuhanim kameljim mesom.

Dne 30. oktobra 1942 sem bil dodeljen z dvema italijanskima vojakoma, doma iz Milana, da smo šli na mrtvo stražo na neko peščeno sipino. V daljavi so se svetlikale luči mesta Kairo. Okrog enih po polnoči pa sem prepričal oba Italijana, da smo začeli streljati in tako izdali svoje položaje Angležem. Naše stražarsko mesto je bilo kake tri kilometre od štaba bataljona in 10–12 km od angleških položajev. Streljali smo kot v pravem spopadu in metali ročne bombe. V bataljonu je medtem nastala velika zmeda. Končno so se znašli in uganili, da niso napadli Angleži, pač pa da smo streljali mi. Trobente so klicale alarm in ves bataljon nas je napadel. Znova sem poveljeval: Ogenj! Fuoco! To pot proti bataljonu, ki se je bližal. Vojaki so že ob prvih naših strelih začeli bežati, vendar so oficirji obvladali paniko in nas obkolili. Bili smo v pasti, iz katere trenutno ni bilo izhoda. Italijana sta vso krivdo zvalila name in povedala, da sem dal ukaz za streljanje. Zvezali so me in med pretepanjem odpeljali v štab bataljona. Takoj so me prijavili vojnemu sodišču. Čakala me je smrt z ustrelitvijo.

Vojaško sodišče pa je bilo preveč oddaljeno, da bi lahko takoj prišlo na mesto in izreklo obsodbo. Da ne bi zbežal, so me z vrvoj privezali k cevi topa in zraven postavili stražarja z nasajenim nožem na puški. Že po nekaj urah sem se onesvestil zaradi neznosne pripeke. Toplomer je kazal več kot 50 stopinj nad ničlo. Dva dni in dve noči sem bil privezan k topu brez hrane in brez vode. Vojaško sodišče ni moglo priti, ker so Angleži medtem vdrli na naše ozemlje. Tretjo noč okrog polnoči sta v bližino prišla tovariša Anton Vrh in Jerman ter pregovorila stražarja, da je z nožem prerezal vrvi. Bil sem znova prost. Moja tovariša sta mi preskrbela kozarec vode — takrat je bila voda več vredna kot zlato — da sem osvežil sežgana usta in grlo. Medtem pa je že bil pripravljen načrt. Kar najhitreje smo se oddaljili iz nevarnega pasu in se usmerili proti angleškim položajem. Dva dni smo taval po puščajskem pesku in medtem dvakrat naleteli na nemške tanke. Nemcem nismo zbujali nobenega suma, ker smo bili oblečeni v vojaške uniforme. Prosili smo jih vode, pa nam je niso hoteli dati. Zato smo jim ukradli večjo »kanto« vode, ki pa je bila pomešana z nafto. Ker ni bila užitna, smo se z njo oblili in se tako vsaj malo osvežili.

Tretjo noč našega bega smo okrog štirih zjutraj zagledali zavezniške vojake, Avstralce in Grke. Navezali smo na kole srajce in jih držali visoko nad glavami, da smo jih opozorili nase. Ko smo se približali, smo jim povedali, odkod prihajamo, in da smo Slovenci. Lepo so nas sprejeli, nam ponudili vode, kruha in mesa, nato pa pokazali pot do zavezniškega štaba. Hodili smo še kake tričetrt ure, da smo našli štab. Tam so takoj poskrbeli za naš prevoz v Aleksandrijo, kjer smo se zglasili v zbirnem slovenskem taborišču. V tem taborišču smo bili kakih štirideset dni, da smo si delno opomogli od stradanja pri El Alameinu. Medtem so nam sporočili, da je v Palestini v mestu Haifa jugoslovanska vojaška skupina. V upanju, da bomo čimprej prišli v domovino in se tam pridružili partizanom — to je bil naš cilj — smo odpotovali in okrog 22. decembra 1942 prišli v jugoslovansko taborišče Atira v bližini Haife.²⁾

Pri vrhovnem štabu NOV in PO Jugoslavije je bila zavezniška vojaška misija, prek katere so bile vzpostavljene zveze z

²⁾ S fronte pri El Alameinu k partizanom. TV 15, 16. februarja 1965, št. 7.

zavezniškimi silami v Italiji. Po II. zasedanju AVNOJ se je vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije odločil poslati nekaj borcev in starešin v osvobodjeni del Italije ter v Egipt, kjer naj bi prevzeli tanke in drugo opremo, ki so jo dali zavezniki kot pomoč narodnoosvobodilni vojski. Obenem s tem pa je vrhovni štab želel doseči tudi to, da bi ti, v boju prekaljeni borci, politično delovali med ljudmi, ki so bili v tem času v raznih bazah v ozadju zavezniških sil in izpostavljeni sovražnemu delovanju emigrantov.

ZBIRANJE TANKISTOV

Decembra 1943 so se zbrali v Jajcu preživeli borci tankovskega bataljona IV. operativne cone Hrvatske. Potem ko so pri vasi Jezero zakopali preostale zaplenjene tanke, so zbrani pri vrhovnem štabu NOV in PO Jugoslavije čakali na odhod v Italijo.³⁾ Na podlagi odloka vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, da se na osvobojenem delu Italije formirajo tankovske enote, je Koča Popović naročil tankistom Voji Radiću, Marku Vuletiću in Vladu Sekuliću, da zberejo šoferje, mehanike, artileriste in mitraljezce iz vseh tankovskih enot na ozemlju Slovenije, Hrvatske in Bosne. Tako se je zbrala skupina 94 borcev in čakala, da jo bodo prepeljali v zavezniške baze v Italiji in na Bližnjem vzhodu, kjer se bodo urili na tankih zaradi formiranja novih oklopnih enot narodnoosvobodilne vojske.

Skupina je odšla iz Jajca 25. decembra 1943 prek Mliništa v smeri Drvarja. V bližini Mliništa je skupina hotela nadaljevati pot s partizansko železnico, vendar ji je to preprečil velik sneg. Zato so nadaljevali pot peš. V strupenem mrazu in snežnem viharju so morali prenočiti v podrti zgradbi, ki je bila brez strehe in vrat, naslednji dan pa so nadaljevati pot s Šipadovo železnico. Lokomotiva z dvema vagonoma, ki je prevažala drva, je v normalnih razmerah prevozila pot v eni do dveh urah, spričo debelega snega pa je rabila skoraj ves dan. Po prihodu v Drvar se je skupina javila na komandi mesta, da bi dobila hrano in prenočišče. Ker jim v Drvarju tega niso mogli priskrbeti, so jih poslali v vas Kamenico, odkoder so po kratkem počitku odšli peš

³⁾ V literaturi imenujejo tankovski bataljon IV. operativne cone Hrvatske največkrat tankovski bataljon vrhovnega štaba NOV in POJ. Verjetno zato ker so se po izgubi tankov zbrali borci in starešine pri vrhovnem štabu.

v Udbino. Tu so jih sprejeli člani glavnega štaba NOV in PO Hrvatske in jih s kamioni prepeljali do Gospića. Pot od tod do Senja je skupina nekaj prehodila, nekaj pa tudi prevozila. Iz Senja so jih na čolnih prepeljali na Rab, kjer so ostali en dan, v naslednjih treh nočeh pa so jih mornarji z leseno trabakulo prepeljali na Vis. Podnevi prevažanje ni bilo mogoče, ker so pomorske komunikacije nadzirali s patrolnimi čolni in izvidniškimi letali. Čeprav so se mornarji lotili vseh varnostnih ukrepov pri prevažanju skupine, je Nemcem uspelo trabakulo odkriti in jo bombardirati v viškem pristanišču. Bila je tako poškodovana, da so mornarji potrebovali šest dni za njeno popravilo. Nato se je skupina ponovno vkrcala in po dvajseturni vožnji v hudi burji dosegla pristanišče Bari, kjer jo je pričakala vojna misija narodnoosvobodilne vojske.

V januarju 1944 se je po nalogu vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije zbrala pri glavnem štabu Hrvatske v Otočcu skupina 40 borcev in komandirjev iz tankovskega bataljona glavnega štaba Hrvatske, ki so jo potem pod vodstvom Petra Peurače, Mirka Bajića in Daneta Marinkovića poslali na naporno pot v Italijo. Iz Like se je skupina prebijala skozi snežne zamete do Primorja, kjer se je v Senju vkrcala na majhno ribiško ladjo, ki je hkrati s njimi sprejela na krov še okrog 100 ranjencev, namenjenih na zdravljenje v Italijo. Ladja ni bila oborožena, borci pa so imeli le brzostrelko in nekaj revolverjev, zakaj tako ti, kot tudi tisti, ki so šli na pot iz Jajca, so pustili orožje v enotah, katerim so dotlej pripadali.

Nemci so dobro vedeli, da partizani ranjence od časa do časa prevažajo z majhnimi ribiškimi čolni, trabakulami in drugimi podobnimi plovnimi objekti z otoka na otok v južno Italijo na zdravljenje. Spričo tega in zaradi boja proti mornariškim enotam NOV in PO Jugoslavije so nemške vojne ladje stalno križarile v obalnem pasu in okrog otokov. V takih razmerah je bilo prevažanje zelo otežkočeno in nevarno.

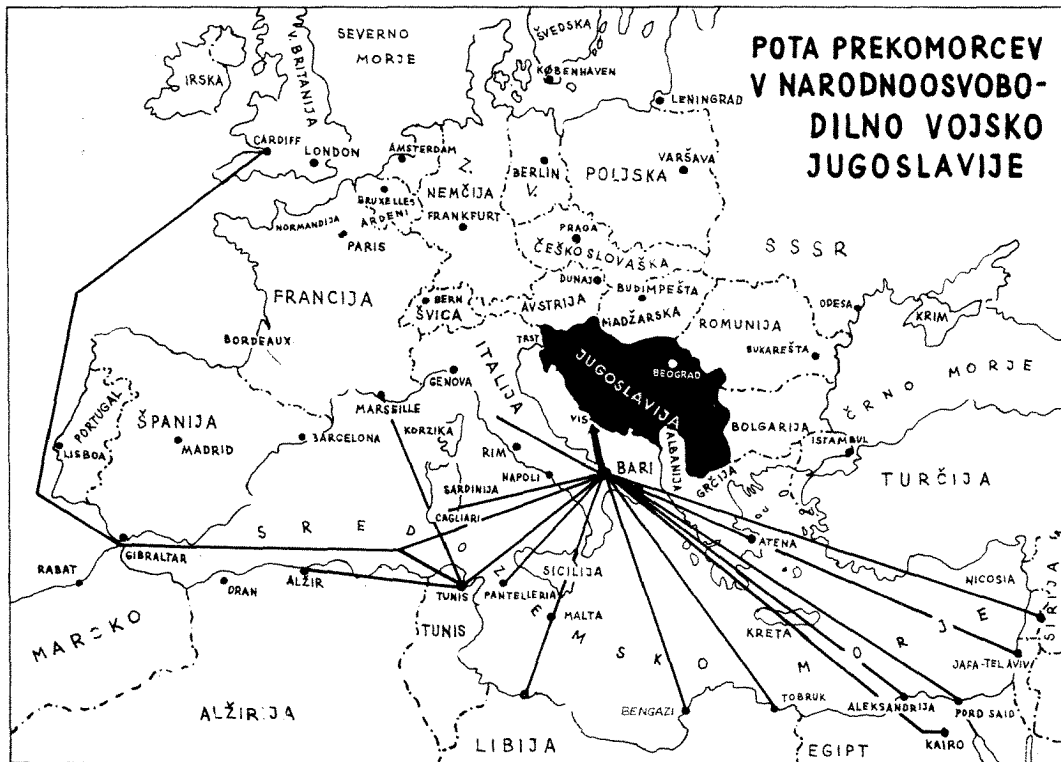
Na poti od Senja do Dugega otoka je spremljala ribiško ladjo s tankisti in ranjenci oborožena ladja mornarice NOV in PO Jugoslavije »Kornat«. Ker so bili brez kompasa in kart, ladja v hudi burji ni priplula na Vis, kakor je bilo predvideno, temveč v majhen zaliv. Ugotovili so, da so pristali na otoku Žirje, ki je bil oddaljen vsega osem milj od Šibenika, kjer so bile močne nemške pomorske enote. V Žirju se je ladja skrivaj zadr-

**POA PREKOMORČEV
V NARODNOOSVOBODILNO VOJSKO
JUGOSLAVIJE**

The map illustrates the strategic movement of the Yugoslav Partisans' People's Liberation Army (POA Prekomorčev) from the Balkans into Western Europe and North Africa. Key locations and routes include:

- Central Europe:** BERLIN V., POLJSKA, VARŠAVA, NEMČIJA, PRAGA, ČESKOSLOVAŠKA, DUNAJ, AVSTRIJA, BUDIMPEŠTA, MADŽARSKA, ROMUNIJA, BUKAREŠTA, ODESA, KRM, ČRNO MORJE, TURČIJA, ISTANBUL, GRČIJA, ATENA, NIKOSIA, JAFTELAVIV, KAIRO, EGIP, ALEKSANDRIJA, TOBRUK, KRETA, S K O R J E, JAFTELAVIV, NIKOSIA, TURČIJA, ISTANBUL, BUKAREŠTA, ROMUNIJA, BUDIMPEŠTA, AVSTRIJA, DUNAJ, ČESKOSLOVAŠKA, PRAGA, POLJSKA, VARŠAVA, BERLIN V., NEMČIJA, NORMANDIJA, BRUXELLES, ARDEN, PARIZ, AMSTERDAM, LONDON, IRSKA, SEVERNO MORJE, ŠVEDSKA, KOPENHAVEN, LENINGRAD.
- Western Europe:** FRANCIIJA, BORDEAUX, ŠPANIJA, LISBOA, MADRID, BARCELONA, MARSEILLE, KORZIKA, RIM, NAPOLI, SARDINIIJA, CAGLIARI, S R E D O, GIBRALTAR, RABAT, ALŽIR, DRAN, ALŽIRIJA, MAROKO, LIBIJA, BENGAZI, PANTELIERIA, MALTA, SICILIJA, TUNIS.
- Yugoslavia:** The territory of Yugoslavia is shaded black, with BEOGRAD, VIS, and TAST marked.

Lines radiate from the Balkan region (near TAST, VIS, and BARI) to various ports and cities across the continent and North Africa, indicating the movement of the army.

žala tri dni in nato odplula dalje proti Visu. Po štirih dneh počitka je skupino prepeljala ladja »Ljubljana« v Bari, kjer se je pridružila prvi skupini, ki jo je vodil Voja Radić.

Po združitvi so jih s posredovanjem vojne misije narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije v Bariju poslali v Altamuro. Tu je bilo takrat večje število pripadnikov kraljeve jugoslovanske vojske, od katerih so bili nekateri naklonjeni narodnoosvobodilnemu gibanju, drugi pa pročetniško usmerjeni. S političnim prepričevanjem so dosegli, da se jim je priključil del pripadnikov stare jugoslovanske vojske.⁴⁾

Iz Altamure sta se obe skupini preselili v Carovigno, ki leži ob glavni cesti, dobrih 27 km severno od пристanišča Brindisi. Tam se jim je 8. marca pridružila še tretja skupina, ki je prišla iz partizanske avtošole pri komandi avtočete Bari. V avtošoli so bili zvečine Primorci in Istrani, ki so zapustili italijanske kazenske delovne bataljone (battaglioni speciali) ali pa redno italijansko vojsko, razen teh pa tudi zaporniki in interniranci, ki so bili odgnani v Italijo iz Slovenije.

V Carovignu je bil ustanovljen 1. tankovski bataljon, ki se je sicer »uradno« imenoval motorizirani bataljon.

Tankisti so nestrpno čakali na začetek pouka, saj jim je bilo še doma rečeno, da bo tečaj trajal le mesec dni, nato pa se bodo s tanki vrnili v domovino. Vendar pa so priprave potekale dokaj počasi. Zato je bataljon sam organiziral šoferski tečaj in pri tem uporabljal nekaj kamionov, ki so jih dali na razpolago zavezniki.

SOLANJE V EGIPTU

Zavezniki so zahtevali, da bi tankisti odpotovali v Egipt, kjer da so na razpolago sredstva za šolanje, medtem ko v Italiji vsega tega ni. Po odobritvi vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije so se tankisti 15. marca 1943 odpeljali s kamioni v пристanišče Taranto, kjer so do 18. marca čakali na konvoj. Ta dan popoldne so jih prepeljali na veliko prekoceansko trgovsko ladjo »Southampton«. Spotoma so jim Angleži ponosno pokazali ruševine italijan-

⁴⁾ Izjava podpolkovnika Rada Petrovića. — Prekomorci, oris zgodovine prekomorskih brigad in drugih prekomorskih enot NOVJ. Ljubljana 1965, str. 259, 260 (dalje navajam Prekomorci).

skega vojnega ladjevja, ki so ga z letali torpedirali 11. novembra 1940.

Dopoldne 25. marca je velikanski konvoj 67 ladij, ki so jih spremljali štirje rušilci in tri letala, priplul pred egiptovsko пристanišče Port Said. Bataljon se je še isti večer z vlakom odpeljal v Kairo, od koder je po kratkem odmoru nadaljeval pot na jug. Že v mraku so jih preložili na kamione, ki so jih odpeljali v Catadbo, kraj v puščavi kakih 45 kilometrov jugozahodno od Kaira, kjer je bilo vojaško taborišče in poligon znane VIII. britanske armade, daleč od obdelovalne zemlje in človeških prebivališč.

Bataljon je bil razporejen v šest čet. Vsaka zase naj bi posebej šolala specialiste, tako šoferje tankov, šoferje avtomobilov, radiotelefoniste, artileriste itd. Inštruktorji so bili angleški oficirji, tolmači pa aktivni podoficirji kanadske vojske, ki so bili hrvatskega ali slovenskega rodu. Šola je trajala ves dan; dopoldne je bil teoretični pouk, popoldne pa praktični. Podnevi je bilo kakih 35 stopinj vročine, zvečer in ponoči pa je temperatura zdrknila na pet stopinj.

Neko dopoldne je prišlo kakih šesto pripadnikov bivšega kraljevskega gardnega bataljona, ki je v začetku leta 1944 skoraj ves prešel v vrste NOVJ. Bili so večinoma Primorci in Istrani, bivši vojaki italijanske vojske, pa tudi Štajerci, nasilno mobilizirani in poslani v Rommelov »Afrika Korps«, ki so jih bili oficirji jugoslovanske vojske z dovoljenjem zaveznikov nabrali iz ujetniških taborišč v severni in južni Afriki, pa tudi v Keniji in celo v Indiji.⁵⁾ Eden od njih, Karlo Udovič iz Kubeda pri Kopru, takole opisuje svojo pot:

»Mnogi primorski Slovenci in Hrvati so se znašli ob začetku II. svetovne vojne kot italijanski vojaki v Afriki. Tam so se vdali ali pobegnili k angleški vojski. Tako se je že pred napadom na Jugoslavijo aprila 1941 zbralo tamkaj precejšnje število teh ljudi, ki so bili pripravljeni boriti se v angleški vojski proti fašističnim silam.

V drugi polovici leta 1941 je prišla v Kairo begunska jugoslovanska vlada in začela ustanavljati svojo vojsko. Moštvo so rekrutirali iz vrst Jugoslovancev, ki so ali pobegnili ob aprilskem zlomu iz domovine ali pa so živeli že prej v tujini.

⁵⁾ Milan Rozina, izjava v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. — Prekomorci, str. 260, 261.

Takrat smo bili v ujetniških taboriščih formirani v skupine. Od poveljstva ujetniških taborišč smo zahtevali, naj nam omogoči boj proti fašizmu. Niso nam takoj zaupali, toda polagoma so le ugotovili, da imamo poštene namene.

Proti koncu avgusta 1941 so k nam prišli dr. Ivan Čok, profesor Rudolf in poročnik Rihar. Pripovedovali so nam o položaju v Jugoslaviji, seveda po svoje. Dosti tudi sami niso vedeli, vendar so imeli za cilj, da bi nas spravili v kraljevo vojsko. Tudi mi nismo vsega razumeli, zato smo se prijavili šele po enome-sečnem razmišljanju. Upali smo, da se bomo lahko bojevali proti sovražniku le v jugoslovanski enoti.

Odpeljali so nas v bližino bojišča, kjer smo ostali kak mesec. Zdaj smo bili že organizirani v vojaško enoto. Nato so nas poslali v Palestino, v kraj Atira blizu Haife. Naše število se je naglo večalo, saj so odposlanci begunske vlade delovali v vsem takratnem zavezniškem svetu, posebno pa še po ujetniških taboriščih. Kasneje je prišlo k nam tudi nekaj štajerskih fantov, ki so pobegnili iz nemške vojske, ali pa so jih zajeli. O stanju v domovini nismo vedeli skoraj nič, zato smo bili ves čas prepričani, da gre za pravično stvar in da smo storili prav, ko smo se vključili v kraljevo vojsko.

Tako smo se zbirali do januarja 1943. Kasneje smo zvedeli, da je nameravala begunska vlada našo enoto izuriti in oborožiti, nato pa izkrcati v Jugoslaviji in začeti z njo boj proti partizanom!

Prve točnejše vesti o dogajanju v Jugoslaviji smo dobili nekako decembra 1942. Potem ko smo zvedeli za namere vlade z našo enoto, smo se kmalu začeli dogovarjati o uporu. Spomladi 1943 smo že skrivaj poslušali radijske oddaje postaje »Svobodna Jugoslavija«, se na tihem sestajali, tolmačili novice in zbirali privržence.

Uprli smo se 10. julija 1943. Proti večeru smo napadli ofircirje, ki so bili v jedilnici. Poslopje smo do tal porušili. Ofircirji so se upirali, toda večina jih je pobegnila. Naslednji dan so se vrnili skupaj z angleškimi vojaki. Jedro upornikov so položili in obsodili na smrt, vendar obsodbe niso izvršili.

Po tem uporu pa je zrasla naša enotnost. Odločno smo sproti zavračali ukaze kraljevih ofircirjev, ki nam niso bili všeč. Napravili smo tudi seznam vseh tistih, ki so bili za vstop v partizansko vojsko, ter ga oddali angleški komandi. Zato je prosluli ge-

Prvi motorizirani bataljon NOVJ na tankovskem tečaju v puščavi (Catadba, Egipt, april — maj 1944. Stoji prvi z leve Nikola Albaneže)

neral Živković prepovedal vsakršno delovanje v enoti in uspelo mu je, da so nas poslali v Sirijsko puščavo. Toda tudi v puščavi se nismo podredili nikomur. Zdaj je Živković izdal ukaz, da je treba vsakega desetega vojaka ustreliti. Tega pa niso izvedli, ker ni dovolilo angleško poveljstvo.

Nato smo sestavili nov seznam vseh privržencev NOV s podpisi in izjavo, ki se je glasila nekako takole:

»Odrekamo poslušnost kralju Petru in njegovi vladi ter odločno zahtevamo, da nam angleška komanda omogoči odhod v NOVJ pod vodstvom tovariša Tita.«

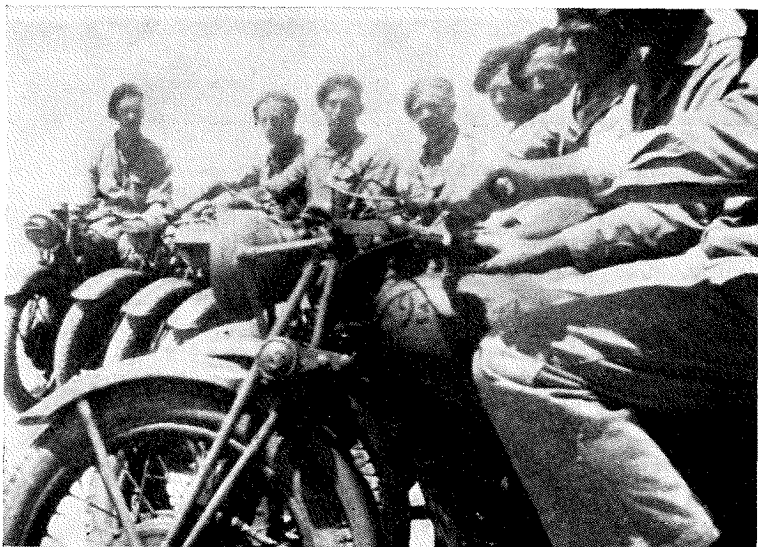
V tem seznamu je bilo skoraj 90 odstotkov vojakov naše enote. Oficirji so nam še vedno nasprotovali, vendar tudi mi nismo popustili. Zato so nas Angleži razorožili ter nam vzeli uniforme, razen delovnih. Stražili so nas ter stlačili v tovarnjake in odpeljali v Geneifo v Egiptu. Takoj ko smo prišli v to taborišče, smo razobesili zastavo nove Jugoslavije in si na kape prišli pe-

terokrake rdeče zvezde. Kasneje smo si sami izposlovali od angleške komande nekaj malih tankov, topov in drugega orožja, da smo se lahko urili kot partizanska vojska.

Čez nekaj mesecev je prišla k nam partizanska delegacija. Razdelili so nas v pehoto, tankiste, topničarje, mornarje in letalce. Pehota in topničarji so takoj odšli, mi, ki smo bili odrejeni k tankom, pa smo še nekaj časa ostali. Poveljeval nam je Jože Polh iz Ilirske Bistrice. Ves čas smo se urili, da ne bi zapravljali dragocenega časa. Prihajale so vedno nove skupine iz Italije in domovine in skupaj z njimi naj bi sestavili moštvo I. tankovske brigade. To se je tudi zgodilo.

S to brigado sem se vrnil v domovino.«⁶⁾

Šola se je bližala koncu. Teoretični in praktični izpiti so trajali tri dni, potem pa je bilo treba napraviti prostor partizanom, ki so medtem prišli na naslednji tečaj. Prvi tečaj se je

Motociklisti I. motoriziranega bataljona NOVJ (angleški motocikli znamke machles na tečaju v puščavi Catadba, Egipt, april — maj 1944. Tretji (z brki) komandant 1. in 2. tankovske brigade, peti z desne Nace Golob)

⁶⁾ Upor v kraljevski vojski. TV 15, 31. avgusta 1965, št. 34.

zaključil 28. aprila 1944. Ta dan je iz Italije prispela v šolo druga skupina.

Med njimi je bilo tudi 37 Slovencev, ki jih je pripeljal Nace Golob prav iz Bele krajine.

TANKISTI IZ SLOVENIJE

Ob kapitulaciji Italije je bilo med zaplenjenim orožjem tudi okrog 30 tankov. Takratni komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franc Rozman-Stane je naročil Francu Bičku, da zbere po brigadah potrebne strokovnjake, predvsem seveda voznike, ki naj bi se vključili v novo enoto — tankovski odred glavnega štaba Slovenije. Za komandanta odreda je imenoval Franca Bička, za njegovega namestnika Naceta Goloba, za političnega komisarja pa Lojzeta Doltarja. Tanki so bili vsepovsod in nekaj jih je celo poseglo v boje. V teh bojih so bili tudi izgubljeni prvi tanki (Šercerjeva brigada v Ilirski Bistrici, Tomšičeva v Cerknici, Loška pred Rakekom, itd.)

Namestnik komandanta Nace Golob je v takrat osvobojenem Novem mestu našel dva italijanska tankista, ki sta bila pripravljena boriti se pri nas in ju je vključil v odred. Eden od njiju je bil major, drugi pa vodnik, oba torej povsem usposobljena tankista in seveda pripravljena izučiti naše neizkušene borce za tankiste.⁷⁾

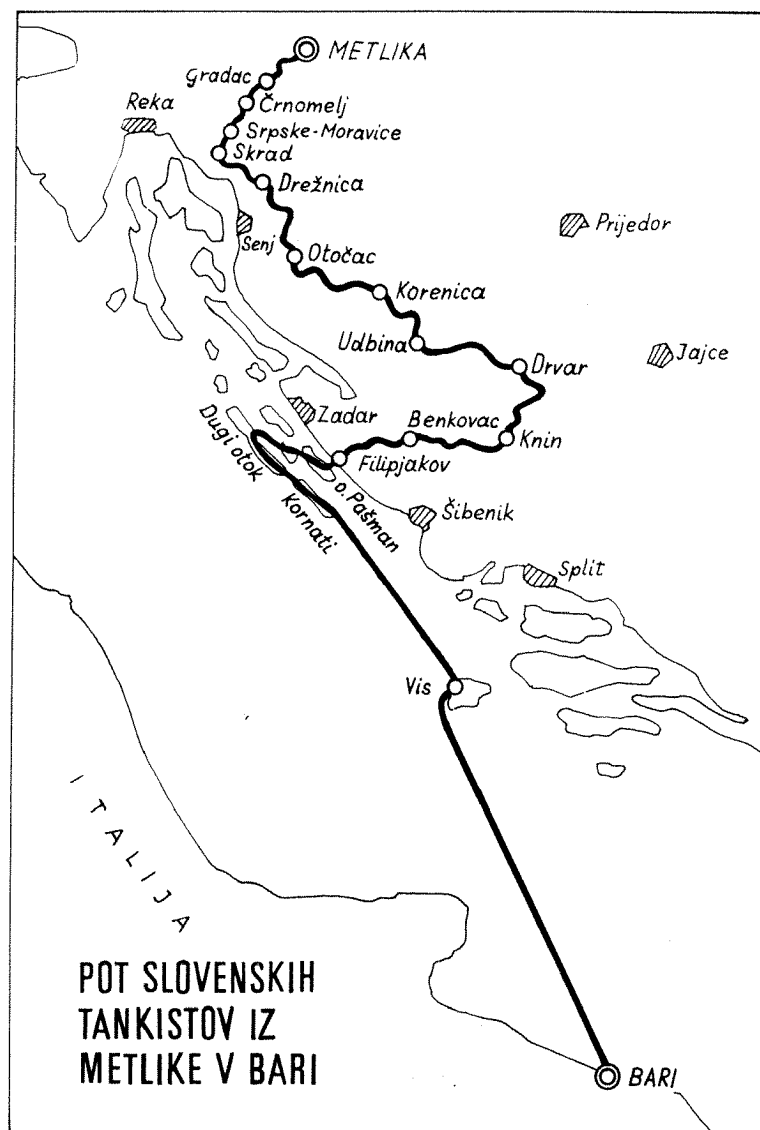
Ko so začeli Nemci dober mesec po kapitulaciji Italije z veliko ofenzivo, tankisti še niso bili pripravljene za boje. Zato je bilo potrebno tanke v času ofenzive pred sovražnikom skriti. Štab tankovskega odreda, ki je bil v Prečni pri Novem mestu, je dobil ukaz, da se umakne proti Kočevskemu Rogu. Tankisti so šli s tanki prek Krke v Podhosto, od tu pa na Podstenice. Ker tu niso našli primerne prostora, da bi tanke skrili pred sovražnikom, so šli nazaj v dolino, kjer jih je napadlo letalstvo. Napad so srečno prestali, nihče ni bil ranjen, noben tank oziroma oklopni avtomobil ni bil zadet in odpeljali so proti Dvoru, od tu pa na Smuko. Nekje med Smuko in Podstenicami so tanke in oklopne avtomobile skrili v gozdu. Tako je bil komaj ustanov-

⁷⁾ Eden od njiju je bil Calogero Rocco, doma iz Potenze, za drugega pa Nace Golob ne ve imena. Oba sta šla s skupino 37 borcev v Italijo in Egipt, vendar se po končanem tečaju nista vrnila v Jugoslavijo, ker jima tega niso dovolile italijanske oblasti.

ljeni tankovski odred razformiran, starešine in borci pa vključeni v razne brigade. Komandant odreda Franc Biček je odšel za operativnega oficirja v 1. bataljon Tomšičeve brigade, namestnik komandanta Nace Golob na enako dolžnost v 3. bataljon, politični komisar Lojze Doltar pa v neko drugo enoto. Ker sta bila Franc Biček in Nace Golob v isti brigadi, sta večkrat prosila nadrejene štabe, da bi ponovno organizirali tankovski odred. Toda razmere po končani sovražnikovi ofenzivi niso bile ugodne. Predvsem je primanjkovalo bencina. Toda že mesec dni po končani ofenzivi so Nemci nekaj skritih tankov našli. Verjetno je skrivališče izdal kdo od takratnih mobilizirancev, ki so bili v odredu. Nemci so svoj uničevalni posel v tem skrivališču temeljito opravili.

Konec decembra 1943 je bil Nace Golob s svojo enoto v Uršnih selih, kjer so se pripravljali za pohod XIV. divizije na Stajersko. Komandant Ivan Kovačič-Efenka mu je sporočil, da se morata on in Franc Biček po ukazu glavnega štaba Slovenije takoj javiti v šoli na Črmošnjicah. Tam sta zvedela, da morata zbrati čim več šoferjev in mehanikov, ki naj bi odšli v Bosno, kjer se bo formirala tankovska enota. Nace Golob in Franc Biček sta takoj začela zbirati bodoče tankiste. Tako se jih je zbralo na gradu v Metliki okrog 150, od katerih se je nato le 37 prostovoljno javilo za odhod. Delegacija glavnega štaba Slovenije — namestnik komandanta Jaka Avšič ter Slavko Vrhovec in Nace Majcen — je določila za vodjo kolone Naceta Goloba, za političnega komisarja pa Vekoslava Bavdka in jima dala potrebne dokumente.

Kolona sedemintridesetih borcev je odšla 26. januarja zjutraj iz Metlike v smeri Gradac—Črnomelj—Tanča gora, kjer so prenočili. Naslednji dan so krenili čez Sinji vrh v Stari trg ob Kolpi in se prepeljali prek nje kar v zasilnem čolnu. Vse je šlo po sreči, kljub temu, da je bila v Starem trgu močna nemška posadka. Nato jih je vodila pot čez Srpske Moravice do Skrada, kamor so prispeli popoldne. Na štabu divizije, kamor so se ob prihodu v Skrad javili, so jim odsvetovali nadaljevanje pot, ker se je 10. ljubljanska brigada bojevala v Vratih. Iz Skrada so zato odpotovali šele zjutraj naslednjega dne in prišli do mraka v Mrkopolj, kjer je bila ljubljanska brigada. Ker je začelo močno snežiti, so ostali tu nekaj dni in odpotovali šele 2. februarja zjutraj. Pot je bila zaradi visokega snega zelo

Skupina komandirjev čet na tečaju v izvidniškem avtu (scontart), aprila — maja 1944. Od leve proti desni: Dragoljub Petrović-Ljubček, Josip Bumber, Petar Peuraća in Vlajko Vlajsavljević

težavna. Šli so mimo požgane in porušene vasi Tug in prišli že ponoči do Jasenjaka, ki je bil prav tako požgan in zapuščen. Prebivalci so si napravili skromna zavetišča v bližnjem gozdu. Tu so prenočili in zjutraj odpotovali proti Drežnici, kjer jim je predsednik narodnoosvobodilnega odbora javil, da so trupovci⁹⁾ napadli in pobili 28 mladink, ki so bile na mladinskem sestanku, in jih zaprosil za pomoč. Ker so bili skoraj brez orožja in imeli pred seboj še dolgo pot, so krenili v Brinje, od tu pa čez

⁹⁾ Trupovci so bili ustaši, oblečeni v črne uniforme, ki so jih v Nemčiji izučili za totalne diverzantske akcije.

Škare v Otočac in na Vrhovine. Ker je začelo zopet snežiti, so ostali tu nekaj dni, nakar so se napotili proti Korenici. Toda že v Babnem potoku jih je zaustavil visok nepregražen sneg. Šele po štirih dneh so odpotovali v Korenico, od tu pa prek Udbine v Mazin. Tu so dobili vodiča, ki naj bi jih peljal v naselje Srb. Ko so bili že povsem blizu Srba, so jih opozorili na nemško kolono, ki se je zadržala v tej vasi. Morali so se vrniti v Mazin. Tu so priključili koloni tri ameriške pilote, ki so se v bližini spustili iz zadetih letal, da bi šli skupaj z njimi do Drvarja ter se tam javili svoji misiji. Ponovno so šli v Srb in ker so na cesti proti Srbu naleteli na novo motorizirano kolono Nemcev, so sklenili, da se še enkrat vrnejo v Mazin. Tu so zvedeli, da bo odšla v Drvar velika skupina mladincev in žensk. Bilo jih je prek tristo, nosili pa so živež in obleko partizanom — domačinom. Vodil jih je politični komisar neke brigade. Tako so brez posebnih težav prišli v Martin Brod, nato pa v Drvar.

V Drvarju so se pridružili skupini, ki jih je tam čakala. Vseh je bilo čez sto. S težavo so se prebili do morja, nato na Vis in z Visa v Italijo in Egipt. Vodil jih je Vlajko Vlaisavljević.⁹⁾

Prva skupina, ki je zaključila tečaj 28. aprila 1944, se je s kamioni odpeljala proti Sueškemu prekopu v Gineifo, ki leži dobrih štirideset kilometrov severno od Sueza, ob zahodnem delu prekopa, nasproti Velikemu slanemu jezeru. Tu so čakali, da druga skupina konča šolanje.

NAZAJ V ITALIJO

Sedemnajstega maja se je v Gineifi pridružila druga skupina, ki je medtem že končala šolanje. Od Gineife se je 19. maja 1944 poslovil ves bataljon (obiskovalci obeh tečajev) in se odpeljal z vlakom proti Port Saidu. Tu je čakal na formiranje konvoja, s katerim naj bi se odpeljal v Italijo, v Taranto.

V Tarantu so bataljon namestili v prehodnem vojaškem taborišču izven mesta. Tu je bataljon čakal, da se odpelje naprej v Gravino, kjer naj bi dobil tanke in drugo opremo ter nadaljeval pot v domovino. Po nalogu poročnika Gavra Vujoševića so nekoč proti večeru odšli »specialisti« na sprehod po Tarantu.

⁹⁾ Nace Golob, izjava v IZDG v Ljubljani.

Ob neki taki priliki so naleteli na podoficirja Istrana in šest mornarjev Primorcev z italijanske vojne ladje pod zavezniško zastavo, zasidrane v luki. Tudi ti naši vojaki so se preoblečeni kmalu odpeljali v Monopoli, od tam pa na Vis.

Dvanajstega junija 1944 se je bataljon odpeljal s kamioni iz Taranta v partizansko taborišče Gravino.

Tu se jim je pridružila še ena skupina, ki je prišla iz domovine v Italijo v času, ko so bili tankisti že na šolanju v Egiptu. Skupina je bila poslana, prav tako kot že prejšnje, po ukazu vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije. Vendar se je zaradi zbiranja borcev, ki so prišli iz Črne gore, Slavonije in vzhodne Bosne, nekoliko zakasnila. Zbralo se je okrog sto borcev in starešin. Pod vodstvom Ljube Pejovića in Voje Jovanovića je krenila na pot iz Koraja marca 1944. Šli so v smeri Modrić—Prnjavor—Jelašinci—Bosanski Petrovac—Oštrelj—Drvar—Mazin—Gračac—Obrovac—Žirje—Vis—Bari—Castro. Njihova pot je trajala 35 dni prešli pa so 1150 km. Skupina je bila v Castru mesec dni, nato pa so odšli v Gravino.¹⁰⁾

Tankisti so se namestili v štirih zgradbah in začasno formirali štiri tankovske bataljone, od katerih je imel vsak po tri čete.

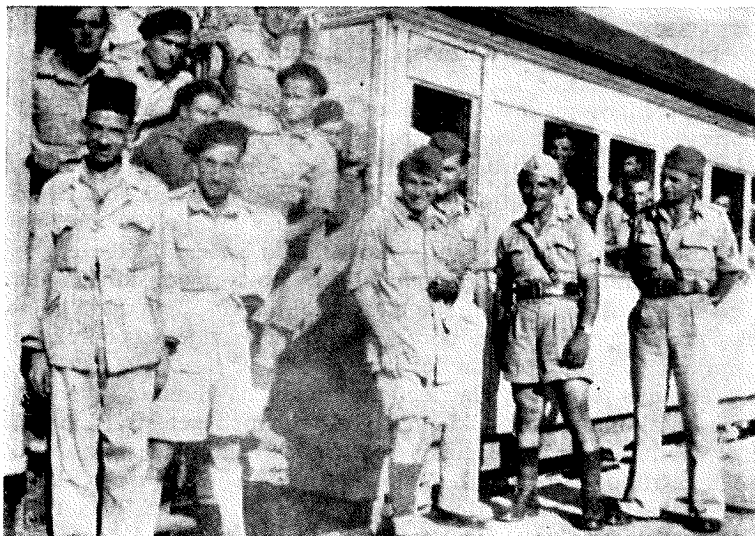
Štabi bataljonov so bili sestavljeni takole:

- 1. bataljon: komandant Vlajko Vlasisavljević,
politični komisar Martin Bagi,
načelnik štaba Jovan Žakula;
- 2. bataljon: komandant Gavro Vujošević,
politični komisar Sreten Kojić,
načelnik štaba Petar Peuraća;
- 3. bataljon: komandant Dragoljub Petrović,
politični komisar Izidor Djukanović,
načelnik štaba Mićo Kovačević;
- 4. bataljon: komandant Josip Bumber,
politični komisar Žika Milošević,
načelnik štaba Mirko Bajić.¹¹⁾

Hkrati je deloval tudi tečaj, ki se je imenoval tankovska šola. V njej so delali pospešeno, da bi moštvo čim hitreje usposo-

¹⁰⁾ Izjava generalnega majorja v p. Vlajka Vlasisavljevića in podpolkovnika Branka Petrovića.

¹¹⁾ Prekomorci, str. 261, 262.

Skupina borcev I. motoriziranega bataljona NOVJ na železniški postaji v Port Saidu, Egipt, pred vrnitvijo v domovino po opravljenem tankovskem tečaju (maj 1944). Prvi z leve (s fesom) Gavro Vujošević — politični komisar 1. tankovskega bataljona, poleg njega Nikola Albaneže, zadnji na desni stoji Josip Bumber, komandant 1. tankovskega bataljona

bili, da bi bila brigada operativno sposobna. V dveh tednih se je v šoli usposobilo 127 borcev za razna strokovna znanja:

— artileristov	11
— šoferjev kamionov	31
— šoferjev tankov	26
— komandirjev tankov	53
— radiotelegrafistov	6

Za izpopolnitev moštva do polnega števila v formaciji je bilo potrebno v avgustu usposobiti še:

— artileristov	35
— šoferjev kamionov	85
— šoferjev tankov	28
— komandirjev tankov	43
— motociklistov	51

Tečaj za komandirje tankov so v tem času obiskovali vsi, ki so bili predvideni za dolžnosti v tankovskih bataljonih in četi oklopnih vozil.¹²⁾

Z intenzivnim delom se je do 20. avgusta usposobilo dovolj borcev, da so izpopolnili enoto. Primanjkovalo je le mehanikov, ki jih ni bilo mogoče usposobiti v tako kratkem času.

Borci, ki so bili vključeni v bataljone in niso dokončali šolanja v Afriki, so morali opraviti naknadno šolanje. Ti borci naj bi dosegli isto stopnjo znanja kot oni, ki so zaključili tečaj v Afriki. Šolanje je bilo po predmetih in po formacijskih enotah. Težišče šolanja za starešine je bilo na taktiki oklopnih enot, vojne službe in topografije, za borce pa praktične vaje iz oborožitve, streljanja, službe zveze in šofiranja.

Šolanje je bilo v glavnem praktično, na terenu. V tankovskih bataljonih in četi oklopnih vozil so imeli pet strelskih vaj. Za cilj jim je služil bencinski sod. Neposrednih zadetkov so dosegli četrtno. Samo v inženirskem bataljonu je bil uspeh slabši, ker so kasneje dobili inženirsko opremo. Razen tega je tam primanjkovalo strokovnjakov, saj so imeli v tem času le enega inženirskega pomočnika in dva tehnika. Moštvo bataljona pa so sestavljali v glavnem borci, ki so prišli iz pehotnih enot. Spričo tega je bilo šolanje v tem bataljonu vse do odhoda na Vis samo teoretično.

Tudi moralnopolitični vzgoji so posvečali veliko skrb. Z ozirom na to, da je bil sestav zelo pester, saj so prišli vanjo borci iz najrazličnejših enot in v raznih okoliščinah, so štab in partijsko-politični voditelji razvili v enotah pospešeno politično delo. Po strokovnem vojaškem šolanju v osnovnih enotah so bili sestanki v zvezi z vrnitvijo v domovino; seznanjali pa so se tudi z vestmi o dogodkih v Jugoslaviji in na svetovnih bojiščih.¹³⁾

¹²⁾ Poročilo štaba 1. tankovske brigade št. 46 z dne 8. avgusta 1944 vrhovnemu štabu NOV in POJ v arhivu Vojnohistorijskega instituta v Beogradu, br. reg. 33 (dalje navajam VII — Bgd).

¹³⁾ Izjava generalnega majorja v p. Vlajka Vlasisavljeviča.

BORBENA POT 1. IN 2. TANKOVSKKE BRIGADE

Map showing the route of the 1st and 2nd Tank Brigades through the Balkans and Adriatic coast. The route is marked with a solid line and includes the following locations: Celovec, Gorica, Ljubljana, Postojna, Celje, Zagreb, Čazma, Pleternica, Tovarnik, Ruma, BEOGRAD, Paraćin, Niš, Boleća, Nikšić, Trebinje, Dubrovnik, Imotski, Sunj, Šibenik, Spilj, Knin, Gračac, Drvar, Gospić, Bihać, Otočac, Senj, Rijeka, Ilirska Bistrica, Trst, and Bari. The route also includes a circular path around the Dalmatian coast (Jadransko Morje) and a path through Italy (Italija) to Carbonara. The map also shows the borders of Austria (Austrija), Hungary (Mađarska), Romania (Romunija), Bulgaria (Bolgarija), Albania (Albanija), and Italy (Italija).

BORBENA POT 1. IN 2. TANKOVSKKE BRIGADE

Map showing the route of the 1st and 2nd Tank Brigades through the Balkans and Adriatic coast. The route is marked with a solid line and includes the following locations: Celovec, Gorica, Ljubljana, Postojna, Celje, Zagreb, Čazma, Pleternica, Tovarnik, Ruma, BEOGRAD, Paraćin, Niš, Boleća, Nikšić, Trebinje, Dubrovnik, Imotski, Sunj, Šibenik, Spilj, Knin, Gračac, Drvar, Gospić, Bihać, Otočac, Senj, Rijeka, Ilirska Bistrica, Trst, and Bari. The route also includes a circular path around the Dalmatian coast (Jadransko Morje) and a path through Italy (Italija) to Carbonara. The map also shows the borders of Austria (Austrija), Hungary (Mađarska), Romania (Romunija), Bulgaria (Bolgarija), Albania (Albanija), and Italy (Italija).

PRVA TANKOVSKA BRIGADA

USTANOVITEV BRIGADE

Na podlagi sporazuma med vrhovnim štabom NOV in PO Jugoslavije ter štabom zavezniških sil v Italiji v juliju 1944 so zavezniki postopoma pošiljali v Gravino tanke, oklopne avtomobile, kamione, municijo, gorivo in opremo za formiranje prve tankovske brigade.

Dne 16. julija 1944 je vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije izdal ukaz o ustanovitvi I. tankovske brigade narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Ker je bila to prva večja oklopna enota narodnoosvobodilne vojske, ustanovljena v času narodnoosvobodilne vojne, se še danes proslavlja v oklopnih enotah kot dan tankistov.

Po ustanovitvi brigade so se enote pripravljale za odhod na Vis. Moštvo se je moralo čimbolj izvežbati, enote pa je bilo treba premestiti iz Italije v Jugoslavijo, da bi sodelovale v nadaljnjih bojih. Po sporazumu bi morala biti brigada takoj po ustanovitvi prepeljana v Jugoslavijo. Toda zavezniki so iz neznanih razlogov zavlačevali odhod, tako da je brigada odšla na Vis šele v drugi polovici avgusta 1944. Ker je bila ustanovitev brigade izvedena postopno, odvisna je bila namreč od materiala, ki so ga pošiljali zavezniki, in od borcev, ki so prihajali iz tečajev ter iz raznih drugih enot, številčno stanje moštva in vozil ni bilo vedno enako. Konec julija in v začetku avgusta je bilo stanje brigade takole:

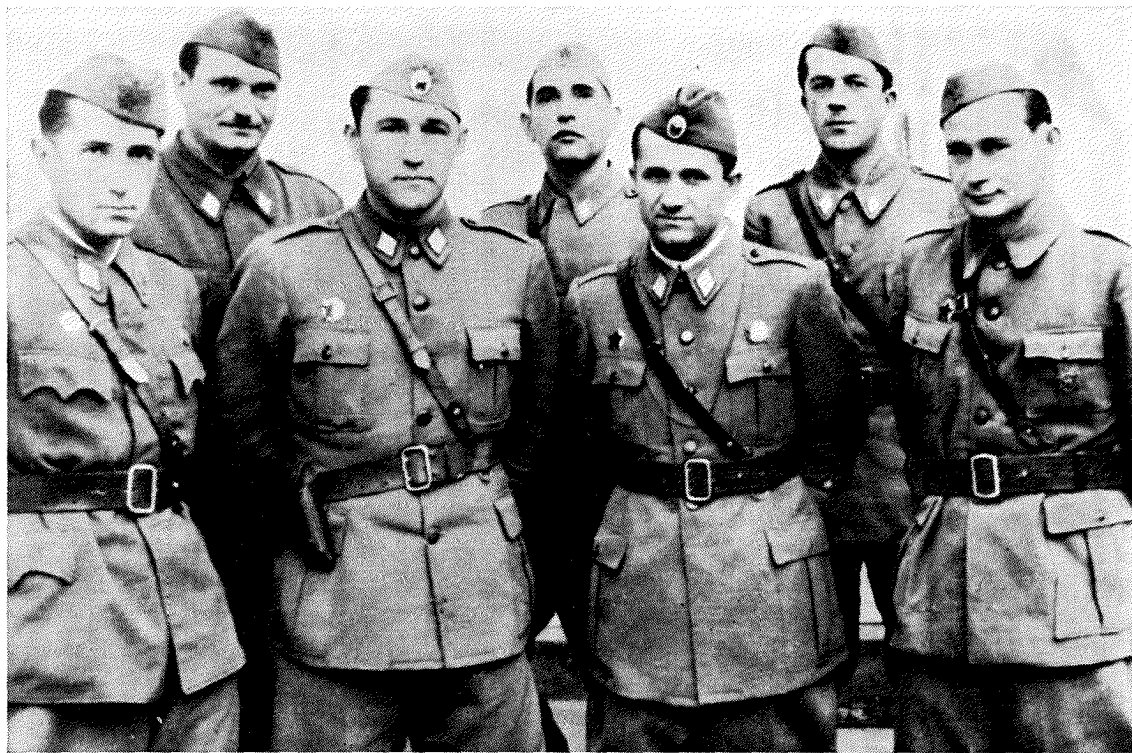
— štab brigade s pomožnim osebjem	34
— ambulanta brigade	4
— delovni vod brigade	43

— mehanična četa brigade	85
— četa oklopnih vozil	95
— šola s predavatelji	384
— 1. tankovski bataljon	272
— 2. tankovski bataljon	273
— 3. tankovski bataljon	256
— 4. tankovski bataljon	253
— inženirski bataljon	304

Oklopna vozila in kamioni:

— tankov »stuart«	56
— oklopnih avtomobilov AEC	24
— kamionov 3 tonskih ford	21
— kamionov 3 tonskih chevrolet	21
— kamionov 1,5 tonskih	2
— terenskih vozil 0,75 tonskih	8
— cistern za vodo (gorivo)	6
— izvidniških avtomobilov scoutcart	2
— terenskih motornih vozil džipov	8
— motociklov	9

Formacijski sestav brigade ob njeni ustanovitvi je bil odvisen od razpoložljivih sredstev, potrebe organizacije in izvežbanosti moštva. Zaradi tega so imeli tankovski bataljoni takrat bolj značaj šolskih bataljonov. V operativnem pogledu so bili formirani tako, da je imel vsak bataljon dve tankovski četi, vsaka četa pa tri vode s tremi tanki, zaledno četo in protitankovsko baterijo. Tankovske čete so imele poleg tankovskih vodov še oddelek za oskrbovanje, ki je imel v svojem sestavu nekaj kamionov, ki so prevažali gorivo, strelivo, rezervno obleko in opremo članov posadke, ki bi bila sicer samo za oviro v tankih (vojaški plašči, odeje in dr.). Tretja tankovska četa tretjega bataljona, ki je po nalogu vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije prišla prva na Vis, je imela v začetku posebno formacijo. V njenem sestavu so bili trije tankovski vodi s tremi tanki, tank komande čete, rezervna posadka, trije mehaniki, trije kamioni, motocikel, kuhinja s tremi kuharji in radiofonist. Takšno formacijo je narekovala potreba, da se enota osamosvoji za življenje in delo na otoku za primer, če bi druge enote brigade prišle na Vis mnogo kasneje.

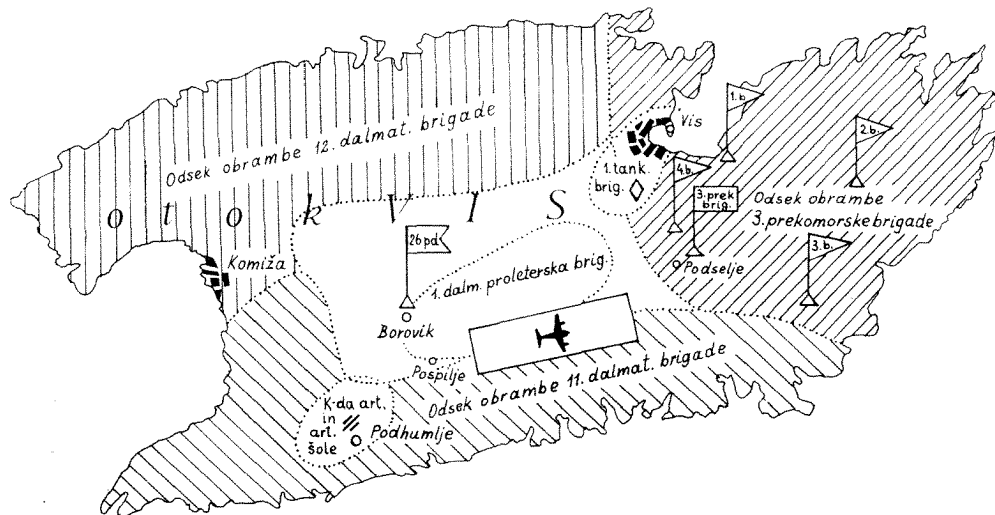
Stab VIII. korpusa, v katerem se je borilo veliko število borcev — prekomorcev. Od leve proti desni: Boško Šiljegović, politični komisar korpusa, Ivan Gošnjak, komandant GS NOV in PO Hrvatske, Petar Drapšin, komandant VIII. korpusa, nato IV. armade ter naposled komandant 1. tankovske armade JA

Prvotno je bilo zamišljeno, da bo imela brigada štiri tankovske bataljone. Glede na število prejetih tankov do začetka premestitve brigade na Vis so bili formirani le trije tankovski bataljoni. Ker je brigada imela na voljo 24 oklopnih avtomobilov v sestavu čete oklopnih vozil, je bil na pobudo predstavnika vrhovnega štaba, ki je obiskal brigado po njeni ustanovitvi, formiran bataljon oklopnih vozil kot oklopni bataljon. Vsak tankovski bataljon, razen oklopnega je imel po formaciji protitankovsko baterijo s protitankovskimi topovi, prejetimi od zaveznikov. Prvi tankovski bataljon je imel protitankovsko baterijo s štirimi topovi 57 mm in enega 75 mm, drugi bataljon protitankovsko baterijo s štirimi topovi 57 mm, tretji pa dva topa 57 mm. Topove so vleкли kamioni, za dva pa so imeli vlačilce-goseničarje. Zaledno četo v bataljonu je sestavljal vod za oskrbovanje s strelivom, gorivom in mazivom, mehanična delavnica in intendantski vod.

Iz delovnega voda brigade in dela osebja pri štabu je bila formirana spremljevalna četa brigade, ki so jo sestavljali intendantski vod, kurirji in najbolj potrebna sredstva za zvezo. Posebna enota za zvezo ni obstajala, pač pa sta bila pri štabu brigade dva oficirja za zvezo (radiofonist in radiotelegrafist), ki sta vzdrževala zvezo med komando brigade ter nadrejenimi in podrejenimi štabi. Iz dela moštva in ambulate je bila formirana sanitetna četa brigade, iz mehaničarske čete pa brigadna mehanična delavnica, s tem da je bil del borcev in materiala izločen za potrebe bataljonskih mehaničnih delavnic.

Po formiranju brigade inženirski bataljon ni imel svojih vozil. Šele po prihodu v domovino je začel dobivati vozila in se je počasi motoriziral. Borci, ki so bili v šolski enoti, ob formiranju brigade niso bili vključeni vanjo. Ko so končali šolanje, so bili iz brigade izločeni in predvideni za odhod v Sovjetsko zvezo, kjer naj bi se formirala druga tankovska brigada. Iz prve tankovske brigade je odšlo v Sovjetsko zvezo okrog 600 borcev.

Ustroj poveljevanja v brigadi je bil tak kot v pehotnih brigadah. Komando tankovske brigade so sestavljali komandant, politični komisar, namestnik komandanta, pomočnik političnega komisarja, načelnik štaba in pomočnik načelnika štaba (operativni oficir), komando bataljona komandant, politični komisar, namestnik komandanta in pomočnik političnega komisarja, ko-

RAZMESTITEV ENOT ZA ČASA BIVANJA VRHOVNEGA ŠTABA NOV IN POJ NA OTOKU VISU

mando čete pa komandir, politični komisar, namestnik komandirja in pomočnik političnega komisarja.

V prvi komandi prve tankovske brigade so bili:

- podpolkovnik Vojo Radić — komandant,
- major Marko Vuletić — politični komisar,
- major Josip Kuštrin — namestnik komandanta,
- major Radomir Djurić — pomočnik političnega komisarja,
- kapetan Vlado Sekulić — načelnik štaba,
- kapetan Vlajko Vlasisavljević — operativni oficir.

V razvoju formiranja prve tankovske brigade sta značilni dve obdobji. Značilnost prvega je v tem, da je bila brigada v bistvu šolska enota ter sta bili spričo tega njena organizacija in formacija prilagojeni potrebam urjenja borcev v taborišču, kjer je bila nastanjena. Drugo obdobje zajema čas, ko je brigada prerastla iz šolske v operativno enoto. To obdobje se časovno ujema s pripravami brigade na odhod iz Italije na Vis, in sicer avgusta 1944. Razlika v formaciji oklopne brigade kot šolske in operativne enote je v tem, da je brigada v času, ko je bila šolska enota, imela štiri tankovske (šolske) bataljone, četo oklopnih avtomobilov in šolo s predavateljji. Prištabne enote brigade (pomožno osebje štaba, ambulanta, delovni vod, mehaničarska četa) so bile formirane tako, da je življenje in delo enote nemoteno potekalo. Ko je brigada prerastla v operativno enoto, so materialne možnosti bistveno vplivale na fizionomijo formacije. Zaradi tega so bili formirani le trije tankovski bataljoni, namesto četrtega pa oklopni bataljon. Od prištabnih enot so se formirale ustrezne enote (sanitetna četa, mehanična delavnica in dr.), ki so bile bolj prilagojene operativnim potrebam. Šola s predavateljji je bila izločena kot višek formacije. Razen tega je bilo v vseh enotah, posebno pa v tankovskih bataljoni in v inženirskem bataljonu vedno več borcev, kot je bilo to predvideno po formaciji. Vsi ti borci so bili izločeni zaradi odhoda v Sovjetsko zvezo, za formiranje novih oklopnih enot.

Na svoji borbeni poti je prva tankovska brigada doživela še dve reorganizaciji. O njih bomo govorili kasneje, ko bomo ocenili razloge, zaradi katerih je prišlo do teh preosnovanj.¹⁴⁾

¹⁴⁾ Poročilo štaba 1. tankovske brigade z dne 8. avgusta 1944 vrhovnemu štabu NOV in POJ. VII — Bgd, br. reg. 33.

ODHOD BRIGADE NA VIS IN RAZDELITEV NA SKUPINE

Prvi deli brigade so bili prepeljani na Vis z angleškimi lad-jami okrog 1. septembra 1944 iz pristanišča Bari v Italiji.¹⁵⁾ V septembru je bila prepeljana glavnina brigade. Zavezniki so dobro zavarovali pomorsko komunikacijo Bari—Komiža, tako da je nemška mornarica in letalstvo nista mogla resno ogroziti. Razen tega je bil prevoz moštva in materiala še posebej zava-rovan. Vkrčevanje in prevoz sta potekala v glavnem ponoči.

Do 5. oktobra je bilo prepeljano na Vis:

— tankov	56
— oklopnih avtomobilov	9
— kamionov 3 tonskih	24
— terenskih vozil 0,75 tonskih	6
— cistern za vodo	2
— motociklov	26 ¹⁶⁾
— terenskih vozil scoutcart	1
— terenskih motornih vozil džipov	5

Prepeljati je bilo treba še:

— tankov	3
— oklopnih avtomobilov	15
— kamionov 3 tonskih	21
— terenskih vozil 0,75 tonskih	3
— kamionov 1,5 tonskih	2
— cistern za vodo	4
— terenskih vozil scoutcart	5
— terenskih motornih vozil džipov	4
— protitankovskih topov 57 mm	4
— motociklov	3

Ker brigada ni bila prepeljana na Vis v celoti, temveč po delih, se je tudi štab brigade razdelil na dva dela. Del štaba je odšel na Vis s prvimi prepeljanimi enotami, drugi del pa je ostal v Italiji, da bi nadzoroval vkrčevanje preostalih enot, prejemal zavezniški material in vzdrževal zveze z zavezniki glede zago-tovitve potrebnih sredstev za nadaljnje prevoze na Vis. Ta del štaba, ki je ostal v Italiji, je posvečal posebno pozornost pra-

¹⁵⁾ Točnega datuma ni mogoče ugotoviti.

¹⁶⁾ Motociklov je prejela brigada samo 10, druge so našli v skladišču za staro železo ter jih nato usposobili.

Defile tankistov pred maršalom Titom in vrhovnim štabom (na tribuni) ob proslavi na Visu 12. septembra 1944

vočasni oskrbi odhajajočih enot z gorivom in mazivom. Čeprav je imel vsak tank in kamion pred vkrcanjem poln rezervoar goriva, je štab brigade priskrbel in vskladiščil kot rezervo za oktober še 29.000 litrov bencina. Za november pa so dobili iz zavezniških skladišč: 20.000 litrov 87 oktanskega bencina za tanke, 10.000 litrov 80 oktanskega bencina za oklopne avtomobile in kamione, 5.000 litrov plinskega olja, 200 kant po 40 litrov motornega olja in 50 kant po 40 litrov maziva.

Rezerve v municiji so bile: 15.000 granat za top 37 mm protibojnih in trenutnih s takojšnjim učinkom, 100.000 nabojev za tankovske mitraljeze, 4.000 granatnih nabojev za topove kalibra 57 mm (na oklopnih avtomobilih in za protitankovske topove) in 120.000 nabojev za mitraljeze na oklopnih avtomobilih, izvidniških avtomobilih scoutcart in drugih vozilih.¹⁷⁾

Do 8. oktobra 1944 je bila brigada pod neposrednim vodstvom vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, nato pa v operativnem in disciplinskem pogledu pod vodstvom štaba XXVI. divizije. Na ta način je bila brigada v operativnem pogledu priključena XXVI. diviziji v pomoč pri nadaljnjih bojih. Razen tega so bile enote brigade pri namestitvi na Visu ozko povezane z razporedom enot XXVI. divizije za obrambo Visa v primeru sovražnikovega napada. Tudi predvideni boji na srednjedalmatinskih otokih so onemogočali uporabo tankovske brigade kot celote. Spričo tega je bilo koristneje, da samo manjše enote tesno sodelujejo z enotami XXVI. divizije.

Po planu štaba VIII. korpusa bi morala XXVI. divizija v prvi etapi korpusne operacije v septembru 1944 osvoboditi srednjedalmatinske otoke, v drugi etapi, v oktobru in v začetku novembra pa napraviti desant na sektorju južno od ustja Neretve in na odseku Makarska—Split. Na sektorju južno od ustja Neretve je morala XXVI. divizija izbrati za izkrcanje najbolj ugoden teren.

Glede na veliko oddaljenost terena za izkrcavanje in raznosmernost delovanja enot prve tankovske brigade v drugi in deloma tudi v tretji etapi korpusne operacije, je bilo nemogoče, da bi brigada delovala kot formacijska enota. Uporabljali so

¹⁷⁾ Poročilo štaba 1. tankovske brigade št. 77 z dne 5. oktobra 1944 vrhovnemu štabu NOV in POJ o prevozu vozil iz Italije v domovino. VII—Bgd, br. reg. 36/1, kut. 323.

Na Visu je bila junija 1964 odkrita spominska plošča v spomin na bivanje prve tankovske brigade. Ploščo je odkril predsednik skupščine občine Vis, osrednji odbor prekomorskih brigad je zastopal sekretar odbora Albert Klun

samo dele brigade ter jo zato razdelili na dve skupini, severno in južno.¹⁸⁾

Severna skupina se je začela formirati med boji za osvoboditev Brača. Napad na Brač se je začel v noči od 11. na 12. september. Zahodni del otoka je osvobodila 12. brigada, ki se je te noči izkrcala v Milnu in Bogovišču. Podnevi je blokirala nemške sile v Supetru, vendar ji ni uspelo vdreti v mesto. To je omogočilo Nemcem, da so se v noči od 12. na 13. september umaknili na kopno. Ko so Nemci zapustili zahodni del Brača, so poskušali obdržati pomorski promet v smeri pristanišča Ploče—Split in uporabljali obalno komunikacijo Makarska—Split.

¹⁸⁾ Odredba vrhovnega štaba NOV in POJ z dne 8. oktobra 1944. VII — Bgd, br. reg. 4/1, kut. 323.

Da bi jo zavarovali, so morali braniti Sumartin. Položaje v raju Sumartin je branil okrepljeni 2. bataljon 738. polka 118. divizije ob podpori obalne in poljske artilerije.

Za likvidacijo nemških sil na Sumartinu so bile določene 1. dalmatinska brigada (štirje bataljoni), bataljon 12. brigade, baterija 2. brdskega diviziona in dve zavezniški bateriji. Zbiranje teh enot in organizacija napada na Sumartin je bila končana 14. septembra. Prvi napad je bil 14. septembra okrog 20. ure, ki pa zaradi hudega sovražnikovega odpora ni uspel.¹⁹⁾

V tem položaju se je štab XXVI. divizije odločil, da pošlje z Visa na Brač drugi tankovski bataljon z nalogo, da podpre pehotne enote v boju za Sumartin. Bataljon se je v viški luki vkrcal na angleške desantne ladje ter se po četah prepeljal v Bol na Braču. Prevoz bataljona je bil končan 16. septembra, v boju za Sumartin pa bataljon ni sodeloval, ker so pehotne enote z lastnimi silami likvidirale sovražnikove položaje. Enote bataljona so nato poslali na severni del otoka Brača, da ga zavarujejo na tem delu, zakaj enote 1. in 12. dalmatinske brigade so bile po osvoboditvi Brača pripravljene za napad na Hvar in Šolto. Ker so predvidevali, da bodo Nemci uporabljali komunikacijo Makarska—Split skozi Brački kanal, bi moral tankovski bataljon ovirati sovražnika pri plovbi. V času bojev za Hvar, Šolto, Korčulo in Pelješac, je bila prepeljana na Hvar v sestav severne skupine polovica tretjega tankovskega bataljona, četa oklopnih avtomobilov, polovica inženirskega bataljona, pol sanitetne čete in pol mehanične delavnice. V drugi polovici septembra in prvi polovici oktobra so enote severne skupine zavarovale otok Brač. Vse rezervno gorivo, mazivo, strelivo in zaledni deli so ostali v tem času na Visu.

Še pred formiranjem severne skupine je prišlo do personalnih sprememb v štabu tankovske brigade. Spremembe so nastale zaradi odhoda skupine borcev in starešin v Sovjetsko zvezo; ti so čakali na odhod z avioni v Gravini. Za vodjo skupine je bil določen podpolkovnik Vojo Radić, takratni komandant brigade. Zato je vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije v odredbi dne 8. oktobra 1944 razrešil dotedanji štab in imenoval novega v teje sestavi:

— podpolkovnik Periša Grujić — komandant,

¹⁹⁾ Oslobojilački rat naroda Jugoslavije.

— podpolkovnik dr. France Hočevar — politični komisar,
— major Josip Kuštrin — namestnik komandanta,
— major Vlado Sekulić — načelnik štaba,
— major Marko Vuletić — pomočnik političnega komisarja,
— kapetan Vlado Vlaisavljević — pomočnik načelnika štaba (operativni oficir).²⁰⁾

Zaradi razdelitve brigade na dve skupini je prišlo tudi do razdelitve štaba brigade na dva dela. Del starešin iz štaba brigade je vodil severno skupino, drugi del pa južno. V severni skupini so bili komandant, načelnik štaba, pomočnik političnega komisarja, oficir-vezist, nekaj kurirjev in del zaščitne čete. V južni skupini pa politični komisar, namestnik komandanta, pomočnik načelnika štaba, referent sanitete in intendant brigade. Obe skupini sta bili pod neposrednim vodstvom štaba XXVI. divizije, ki je bila na Visu.

Ko je bila severna skupina na Braču, se je južna skupina pripravljala na Visu za pot v Dubrovnik. V sestavu južne skupine je bil prvi tankovski bataljon, polovica tretjega bataljona, četa oklopnih avtomobilov, del sanitetne čete, polovica inženirskega bataljona, del mehanične delavnice in intendantura.

Južna skupina se je izkrcala v Dubrovniku 3. novembra 1944 zaradi pomoči enotam II. udarnega korpusa v bojih za osvoboditev južne Hercegovine.

Takoj po izkrcanju se je skupina reorganizirala, da bi tako prilagodila enote za predhodne boje. V svojem sestavu je imela 25 tankov, 12 oklopnih avtomobilov, 5 džipov, 2 terenski vozili scoutcart, 16 tritonskih kamionov, 7 pettonskih kamionov, 4 tritrttanske kamione in 1 kamion za 1,5 tone.

Iz razpoložljivih tankov in kamionov je štab južne skupine formiral prvi tankovski bataljon v polnem sestavu, drugi bataljon z eno tankovsko četo, v rezervi pa so bili štirje tanki in en oklopni avtomobil. Tako je prvi tankovski bataljon ostal v prvotnem sestavu, le tankovske čete so imele po sedem tankov in po tri oklopne avtomobile. V protitankovski bateriji in zaledni četi ni bilo sprememb. V tretjem tankovskem bataljonu je ostala samo ena borbena četa z dvema tankovskima vodoma, ki sta imela po tri tanke, in vod oklopnih avtomobilov. Spremembo v organizaciji in formaciji enot je štab južne skupine napravil

²⁰⁾ Glej opombo 18.

Polnjenje akumulatorjev v 1. tankovski brigadi leta 1944 v Dalmaciji

zato, da osamosvoji osnovne borbene enote in hkrati zagotovi minimalno rezervo. To odločitev sta jim pravzaprav narekovala teren in sovražnik. Konfiguracija terena, kjer naj bi operirale enote južne skupine, je dovoljevala možnost operacij le eni tankovski četi. Zaradi tega štab skupine ni hotel združiti tankov v en tankovski bataljon, v drugem pa oklopne avtomobile. Razen tega so se tanki in oklopni avtomobili najbolj dopolnjevali v takem sestavu, kakršnega je imela tankovska četa. Če bi bili oklopni avtomobili izločeni v posebno enoto, bi jih morali med boji dodajati četam, kar bi podaljševalo organizacijski proces v pripravi na boj. Oklopni avtomobili s topom 57 mm imajo večji prebojni učinek kakor tankovski topovi 37 mm. To je omogočilo oklopne avtomobile izkoristiti kot močnejše orožje, tanke pa za manever.²¹⁾

POLOŽAJ V DALMACIJI IN HERCEGOVINI PRED IZKRCANJEM BRIGADE

V začetku oktobra 1944 je bila nemški armadni skupini »E« presekana pot umika v moravsko-vardarski dolini. Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije je predpostavljal, da se bo armadna skupina »E« z delom svojih sil umikala prek Črne gore in Dalmacije na severozahod. Zaradi tega je ukazal XXIX. diviziji, da v sodelovanju z enotami XXVI. divizije zavzame Dubrovnik in da preseka komunikacije, ki vodijo iz južne Dalmacije in Hercegovine prek ozemlja Bosne, kjer je korpus.

Na primorskem pasu od ustja Neretve do Grude in v delu južne Hercegovine je bila v začetku oktobra 369. legionarska divizija 5. SS gorskega armadnega korpusa. Ta divizija je imela nalogo, braniti obalni pas od Dubrovnika do Metkovića s težiščem na komunikaciji Dubrovnik—Metković—Mostar.

Enote XXIX. divizije so dosegle v začetku oktobra v Hercegovini pomembne uspehe: 2. oktobra so osvobodile Bileće, 6. oktobra pa Trebinje. Spričo tega so bile sile 369. nemške legionarske divizije potisnjene iz Pelješca in južne Hercegovine. Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije je ukazal XXIX. diviziji, da osvobodi Dubrovnik, XXVI. diviziji pa, da preseka komunikacijo Metković—Dubrovnik in da napade južno od ustja Neretve.

²¹⁾ Izjava generalnega majorja v p. Vlasta Vlaisavljevića.

V času, ko so se enote VIII. korpusa pripravljale na ofenzivo, je komanda nemške 2. oklopne armade predlagala svoji vrhovni komandi, da zapusti obalni predel. Nemška vrhovna komanda se je s predlogom strinjala, le po načrtu bi se moral umakniti prek južne Dalmacije in Hercegovine v Bosno najprej 21. gorski armadni korpus. Zaradi tega je imela 369. divizija nalogo, ščititi umik 21. gorskega armadnega korpusa kot njegova zaščitnica. Ker se je 369. divizija znašla s padcem Trebinja v težkem položaju, je komanda 2. oklopne armade pospešila umik svojih sil in se odločila za novo obrambno črto z glavnima oporiščima v Kninu in Mostarju.

Osvobajanje južne Dalmacije se je začelo z napadom enot XXVI. divizije na odseku južno od ustja Neretve in z osvoboditvijo Stona. Po izvršenem napadu v rajonu Slivno—Ravno in pripravljenem mostišču je bil Ston zavzet 18. oktobra. V dneh 17. in 18. oktobra so enote XXIX. divizije in 2. dalmatinske udarne brigade primorske operativne skupine razbile zunanjo obrambno črto Dubrovnika. Zaradi padca Stona in napada 1. dalmatinske proletarske brigade so se znašli deli 369. nemške divizije v težkem položaju, pa so se 18. oktobra umaknili iz Dubrovnika ter se poskušali prebiti v smeri Slano—Metković. Z osvoboditvijo doposkušali prebiti v smeri Slano—Metković. Z osvoboditvijo dubrovniškega pristanišča Gruž je bil omogočen prevoz orožja, streliva, tankov, kamionov in drugega vojnega materiala z Visa.

V srednji Dalmaciji je bila glavnina nemških sil skupno z ustaško-domobranskimi formacijami v drugi polovici oktobra oslABLJENA, ker so Nemci hoteli svojo 118. divizijo premestiti na sremsko fronto. V tem položaju se je štab VIII. korpusa odločil, da glavnina sil (XXVI., XX. in XIX. divizija) izvrši koncentričen napad na sektorju Šibenik—Drniš—Knin in uniči sovražnika. Zaradi zavarovanja pred možnim napadom sovražnika iz Hercegovine, je bilo predvideno, da IX. divizija zapre vse smeri, ki vodijo iz doline Neretve v srednjo Dalmacijo, usmerja svoje napade proti Duvnu in Imotskem in vzdržuje zvezo z XXIX. divizijo II. udarnega korpusa.

V takem položaju je štab VIII. korpusa načrt operacij enot razdelil v tri etape.

V prvi etapi je dobila XIX. divizija nalogo, da zavzame sovražnikovo postojanko Djevsrke in nadaljuje z akcijo v smeri Skradina in Roškega Slapa, XXVI. divizija mora zavzeti Split,

Skupina tankistov pred oklopnim avtomobilom znamke AEC (13 tonski) pred bojem v Dalmaciji septembra 1944

XX. divizija pa sovražne postojanke Hrvace—Sinj, Ducmo in Trilj ter sodelovati z enotami XXVI. divizije pri osvoboditvi Splita.

V drugi etapi je dobila XIX. divizija nalogo, da napada sovražnika na črti Botić, Otroč, Zrmanja, Padjene in preseka zvezo med nemškimi silami v Dalmaciji in Liki. XXVI. divizija mora osvoboditi Šibenik in usmeriti akcije proti Drnišu, XX. divizija pa mora napadati v Vrlički Dolini in z vzhoda prodreti do Knina.

V tretji etapi se morajo vse tri divizije pregrupirati in s koncentričnim napadom uničiti sovražnikove sile na ozemlju Drniš—Knin.

V vsaki teh akcij severna skupina prve tankovske brigade pomaga enotam VIII. korpusa, južna skupina pa enotam II. korpusa.²²⁾

SODELOVANJE SEVERNE SKUPINE 1. TANKOVSE BRIGADE V BOJIH ZA OSVOBODITEV SPLITA IN ŠIBENIKA

Po načrtu štaba VIII. korpusa bi morale osvoboditi srednjo Dalmacijo enote XXVI. in XX. divizije, da bi jih kasneje pritegnili k operacijam za Knin, Drniš in Šibenik. Dvanajsta dalmatinska in 3. prekomorska brigada iz sestava XXVI. divizije niso sodelovale pri bojih v južni Dalmaciji. Njihova naloga je bila izvršiti desant na obalnem pasu Makarska—Split in po vzpostavitvi mostišča prodirati proti Zadvarju in Makarski, vendar so bile kasneje preusmerjene proti Splitu.

Od 18. do 21. oktobra so enote 12. dalmatinske in 3. prekomorske brigade z delom 1. tankovskega bataljona izvedle desant z Brača na kopno med Splitom in Makarsko. V bojih od 22. do 25. oktobra je 12. brigada zavzela oporišče Strožanac, odkoder so enote 264. nemške divizije preprečevale dostop k Splitu. Od tu sta nato 12. dalmatinska in 3. prekomorska brigada z enotami XX. divizije začeli z akcijo za osvoboditev Splita.

Do 23. oktobra je bila severna skupina 1. tankovske brigade na Braču, le del manjših zalednih enot je bil še na Visu. Dne 22. oktobra je dobila severna skupina ukaz, da prepelje del svojih enot z Brača na kopno in sicer med Omišem, Dugim Ratom

²²⁾ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije.

in Krilom, da bi pomagala pehota v bojih za Split. Najbolj pripravnostno mesto za vkrcavanje in prevoz tankov z Brača na ustvarjeno mostišče na kopnem je bila luka v Splitski na Braču. Ker tankovska brigada ni imela posebnih plovnihi objektov za prevoz tankov, so prosili zaveznike, da bi jih ti prepeljali. Toda zavezniki tega niso bili pripravljeni izvršiti, češ da bi jih Nemci lahko obstreljevali z artilerijo tako pri vkrcavanju kot na vožnji po morju in ob izkrcavanju. Ker pa je bilo nujno potrebno, da bi tanki čimprej sodelovali v bojih, je štab severne skupine sklenil, da prepelje vsaj nekaj tankov z razpoložljivimi plovnimi objekti naše mornarice. Tako so bili zjutraj 22. oktobra vkrcani prvi tanki in začelo se je prevažanje. Morje je bilo spričo močne burje zelo nemirno in prevoz je bil zato otežkočen. Za prevoz tankov štaba severne skupine so dali na voljo štiri dereglije, ki so jih vlekli motorni čolni. Na vsako so lahko vkrcali le po en tank. Da bi na morju preprečili razvrščanje dereglij s tanki v skupino, so jih vlekli posamič. Toda Nemci so jih kljub temu opazili ter začeli streljati z artilerijo. Zaradi tega je bila 22. oktobra prepeljana sama tankovska četa iz sestava 2. tankovskega bataljona. V noči od 23. na 24. oktober se je prevoz nadaljeval, in sicer iz Splitske v Omiš, čeprav bi se po načrtu morale enote izkrcati v Dugem Ratu in Krilu. Ponoči so le prevažale tanke tudi angleške ladje. Sovražnik je od časa do časa razsvetljeval Brački kanal in streljal z artilerijo. Ker je prejšnji dan opazil mesto izkrcavanja tankov v Krilu, so z zamenjavo (Splitska—Omiš) hoteli preprečiti streljanje sovražnikove artilerije. Izkrcavanje v Omišu je bilo neugodno za tankovske enote, ker so Nemci porušili most na Cetini, prek katerega bi morali prodirati tanki, narasla reka pa je predstavljala naravno oviro. Zato je bil premik otežkočen.

Spričo teh težav in dobrega razvoja prodiranja enot XXVI. divizije proti Splitu severna skupina ni bila v celoti prepeljana z Brača v Omiš, temveč samo manjši del 2. bataljona. Druge enote so bile prepeljane z Brača v splitsko pristanišče po osvojitvi Splita.

Napad dela sil severne skupine 1. tankovske brigade z Brača na odsek Omiš—Krilo je predstavljal težavno akcijo, za katero niso bili dovolj pripravljeni. Predvsem niso bile izvršene podrobne priprave za vkrcavanje in izkrcavanje, kar bi nekoliko zmanjšalo težave in zboljšalo akcijo prevažanja enot. Z mestom

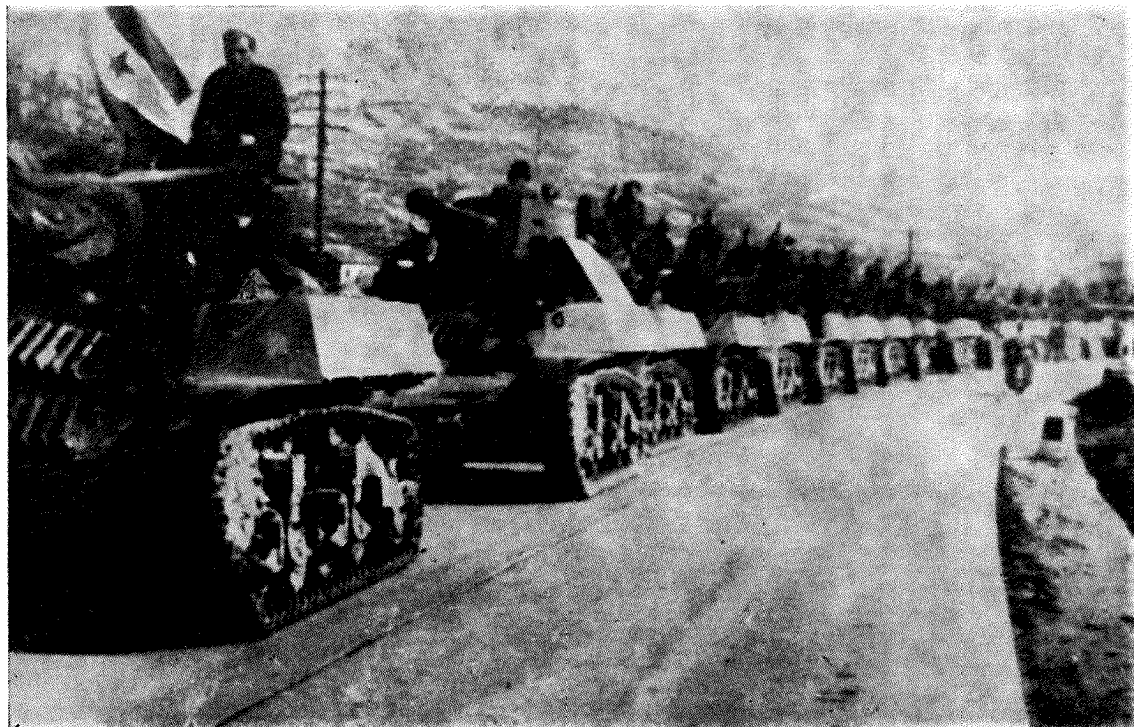

Skupina borcev 1. tankovske brigade pred oklopnim avtomobilom jeseni 1944 v Dalmaciji

in načinom vkrcavanja so bili seznanjeni samo komandanti in komandirji čet. V takih primerih bi morali vsekakor s tem seznaniti tudi komandirje tankov, predvsem pa šoferje tankov, posebno še, ker je vkrcavanje potekalo ponoči. Ureditvev prometa ni bila organizirana, kar je otežkočalo vožnjo s tanki ponoči brez luči do vkrcevališča. Zaradi tega so bili ob tank, ki je na poti v luko Splitska zašel s poti in padel v morje. Prevoz podnevi je bil v teh razmerah zgrešen, saj je sovražnik opazoval Brački kanal in streljal z artilerijo na ladje. Ker so prevažali tanke podnevi, je sovražnik lahko sklepal, da jih bodo tudi ponoči. Zato je vso noč razsvetljeval kanal s svetlečimi artilerijskimi granatami in od časa do časa streljal na pristanišče v Omišu, Dugem Ratu, Krilu in Splitski. Tako niso izkoristili priložnosti, da bi ponoči neopazno prepeljali tanke.

Del enot, prepeljanih z Brača na kopno, se je do 25. oktobra razmestil na Omišu, Preku in Ribnjaku. Čim so se izkrcale prve enote, je bila vzpostavljena zveza z 12. brigado XXVI. divizije. Po izkrcanju so dobile enote nalogo, da pomagajo enotam XXVI. divizije s tem, da napadajo v smeri Omiš—Žrnovnica—Split. Enotam sta bili na voljo dve komunikaciji in sicer Omiš—Krilo—Stobreč—Split in Omiš—Zakučac—Sv. Jure—Žrnovnica—Split. Prodiranje proti Stobreču ni bilo možno, ker je sovražnik porušil most prek reke Žrnovnice pri Stobreču. Za postavitve novega mostu ni bilo časa, pa tudi ugodnih obhodov oziroma obvozov ni bilo. Razen tega je sovražnik branil dostop k porušenemu mostu. Tako so bile enote prisiljene, da so prodirale po severni komunikaciji prek Žrnovnice. Ob umiku iz Omiša pa je sovražnik tudi v tej smeri razrušil komunikacijo od Zakučca do Sv. Juraja. Za popravilo poti bi rabili več dni in precej eksploziva za odstranjevanje ovir. V takih razmerah se je štab severne skupine odločil za razširitev poljske poti, ki pelje od južne točke vasi Zakučac proti vasi Naklici in koti 235.

Dne 25. oktobra in v noči od 25. na 26. oktober so inženirske enote severne skupine z delom inženirskih sil XXVI. divizije s pomočjo prebivalstva v deževnem in hladnem vremenu širile pot. Tako je bila pot 26. oktobra zjutraj pripravljena in odprta za tanke, ki so po tem obvozu lahko pripeljali na glavno cesto proti Splitu. Tanki so obšli Žrnovnico in vzpostavili zvezo z enotami XXVI. divizije. V Žrnovnici je ostala nemška zaščitnica s približno 300 vojaki. Pehoti je prišla na pomoč tankovska

Prva tankovska brigada na poti iz Splita proti Šibeniku (pri Kaštelih).

četa, kar je omogočilo hitro likvidacijo tega sovražnikovega oporišča. Nemci so imeli precej izgub, ostanek moštva pa se je v neredu umikal proti Splitu.

Ker je XX. divizija 25. oktobra osvobodila Sinj, je pretela Nemcem nevarnost obkolutve v Splitu. Zato so se pospešeno umikali iz Splita proti Šibeniku. Umik Nemcev iz Splita je potekal v istem času kot boji na Žrnovnico. Po njenem zavzetju so dobile enote 2. tankovskega bataljona nalogo, da se prebijejo na komunikacijo Split—Solin—Kaštel in preprečijo umik sovražnikovih sil iz Splita. Za izvršitev te naloge je bila poslana tankovska četa v smeri Žrnovnica—Mravnice—Solin. Ta predel pa je sovražnik miniral ter tako onemogočil tankovski četi hitro izvršitev akcije. Sovražnik se je zato lahko umaknil iz Splita in zasedel položaje med Solinom in Kaštel Sućurcem. Posebno močno se je upiral pri tovarni cementa v Sv. Kaji proti enotam 3. prekomorske brigade. V teku dneva je tankovska četa v tesnem sodelovanju z enotami 3. prekomorske brigade zlomila sovražnikov odpor in nato hitro napredovala do Kaštel Kambelovca.

Do 27. oktobra je bila glavnina severne skupine prepeljana z Brača in Visa v Split, 2. tankovski bataljon pa je z delom svojih sil sodeloval pri bojih v smeri Kaštel Kambelovac—Trogir. Dne 27. oktobra so enote 2. tankovskega bataljona v sodelovanju z enotami 3. prekomorske brigade osvobodile Kaštel Novi in Divulje ter prisilile sovražnika na umik iz Trogira. Za zasledovanje sovražnika v noči od 27. na 28. oktober je bila odrejena skupina štirih tankov v smeri Divulje—Trogir—Šibenik. Dne 28. oktobra zjutraj so se tanki ločili od pehote in prodrli v vas Borje, kjer je bila manjša sovražnikova zaščitnica. V krajšem boju s to zaščitnico je bil izgubljen tank. Za izgubo je bil kriv starešina te tankovske skupine, ker ni poprej dovolj ocenil terena. Razen tega so tanki prodrli do sovražnika brez pehote, ki bi jim omogočala boljše izvrševanje zastavljene naloge. Po izgubi tanka se je tankovski vod vključil v sestav bataljona. Od 29. do 31. oktobra je bila severna skupina 1. tankovske brigade v Kaštelih in Trogiru, kjer se je pripravljala za napad na Šibenik.

Boji od Žrnovnice do Borja na komunikaciji Omiš—Split—Trogir imajo vrsto značilnosti. Zaradi miniranih poti in porušениh objektov tankovske enote, prepeljane z Brača, niso mogle pravočasno stopiti v akcijo na komunikaciji Split—Solin—Trogir, kar je omogočilo sovražniku, da je lahko prepeljal svoje sile iz Splita

Skupina tankistov 1. tankovske brigade v Dalmaciji leta 1944

v Šibenik. Če bi bilo število skupin za popravilo poti in odstranjevanje minskih polj večje in delo bolje organizirano, tanki ne bi zakasnili s prihodom na območje Solina. Pehotne enote niso sodelovale v bojih na tej komunikaciji, štab severne skupine 1. tankovske brigade pa ni izkoristil inženirskih enot za čiščenje minskih polj v smeri Žrnovnica—Solin. Vse to je onemogočilo tankovskim enotam pravočasen prihod v rajon Solina, na drugi strani pa umik sovražnika iz Splita.

Teren je onemogočal akcije večji enoti, kot je bil tankovski vod. Na poteh ni bilo mogoče napraviti obhodov, pa so spričo tega imele prav poseben pomen. To je zahtevalo, da so tanki v vseh bojih od Žrnovnice preko Kaštel in Divulj do Trogira in naprej proti Šibeniku napadali frontalno. Sovražnik je spretno izkoristil teren, preprečeval napredovanje in s tem omogočil umik svojih sil iz Splita. Z razmeroma majhnim številom protitankovskih topov, ki so branili protitankovske ovire, mu je uspelo preprečiti preboj tankov. Do sodelovanja s pehoto je prišlo edino v bojih pri Žrnovnici in tovarni cementa v Sv. Kaji.

Sovražnika je zasledovala v smeri Trogir—Borje tankovska skupina štirih tankov brez predhodnih izvidnic in brez večjega sodelovanja s pehoto, kar je bilo v osnovi zgrešeno. Zaradi tega je bil izgubljen tank ter sploh ni prišlo do večjega boja s sovražnikovo zaščitnico. Pa tudi zasledovanje sovražnika ni bistveno vplivalo na položaj. Zato so bili tanki spet poslani v matično enoto.²³⁾

UNIČEVANJE SOVRAŽNIKA NA OBMOČJU ŠIBENIK—KONJEVRATE

Po osvoboditvi Sinja, Splita in Trogira se je začela druga etapa operacij VIII. korpusa.

Dvajseta divizija je morala uničiti sovražnika v Vrlički Dolini in zavzeti ozemlje do črte Pleševica—Biškupija—Štikovo.

Šestindvajseta divizija je morala zavzeti Šibenik in napredovati proti Drnišu.

²³⁾ Operativno poročilo štaba 2. tankovskega bataljona 1. tankovske brigade št. 22 z dne 13. novembra 1944 štabu 1. tankovske brigade. VII — Bgd, br. reg. 8/1, kut. 323. — Grujić, Učešće prve tenkovske brigade u borbama za oslobodjenje Splita i Šibenika. Od tenka do brigade. Povodom desetgodišnjice formiranja 1. tenkovske brigade JNA, str. 55—60 (dalje navajam Od tenka do brigade).

Devetnajsta divizija je morala v zaledju sovražnikovih sil doseči črto Padjene—Zrmanja—Otrič, uničevati sovražnika in mu presekati pot Knin—Zrmanja.

Severna skupina 1. tankovske brigade je morala z delom svojih sil pomagati enotam XX. divizije na liniji Sv. Jure—Šibenik—Debeljak, z drugim delom pa enotam XXVI. divizije na liniji Ljubostinje—Konjevrate.

V coni Šibenika, Konjevratov in Drniša je imel sovražnik 2.000 do 3.000 vojakov, ki jih je hotel umakniti v Knin. Za umik je uporabil komunikacijo Šibenik—Konjevrate—Drniš. Zaščitnice je imel na dosegu črte Sv. Jure—Šibenik in v območju Vrpolja, z boka pa so varovale umik sile na položajih v predelu Ljubostinje—Makića Glava—Radonić—Krtolin.

Priprave za napad severne skupine 1. tankovske brigade so bile končane 1. novembra. Poleg materialno-tehničnih priprav je bila v načrtu postavitve mostu prek rečice Jadro v Solinu zaradi dovoza potrebnega materiala.

V pomoč XXVI. diviziji je bilo dodeljeno pol tankovskega bataljona z vodom oklopnih avtomobilov. Četa je imela nalogo napasti v smeri Prapatnica—Dolac—Sitno—Ljubostinje—Radonić in se prebiti na komunikacijo Šibenik—Drniš pri vasi Konjevrate. Po preboju na področje Konjevratov naj bi četa čakala na nadaljnja navodila za napad proti Drnišu ali pa proti Šibeniku, kakor bodo pač zahtevale razmere.

Napad enot XXVI. divizije ob pomoči dela severne skupine 1. tankovske brigade se je začel 2. novembra. Nemci so še pred napadom zapustili Vrpolje in se pripravljali na umik iz Šibenika. Ker se niso mogli na hitro umakniti od tod proti Drnišu, so se sovražnikove zaščitnice srdito borile na območju Ljubljanej in Sv. Jura. V sestavu sovražnikove zaščitnice je bila tudi protitankovska baterija. Vsi prehodi za tanke so bili minirani, del poti pa porušen. Sovražno zaščitnico je ščitila artilerija, ki je streljala iz območja Mandalina, Podlokovnika, Juras Gvozdenovac (kota 222) severno od Šibenika. Pred tem je sovražnik porušil most na rečici Dabar zahodno od Vrpolja. Razen tega so manevriranje tankov izven poti preprečevale kamenite ograje, ki so predstavljale protitankovske ovire.

Zaradi močnega pritiska enot 1. dalmatinske brigade in 1. bataljona 3. prekomorske udarne brigade, ki so jih podprli tanki in

Po osvoboditvi Šibenika novembra 1944 — tankovska enota v predmestju Šibenika

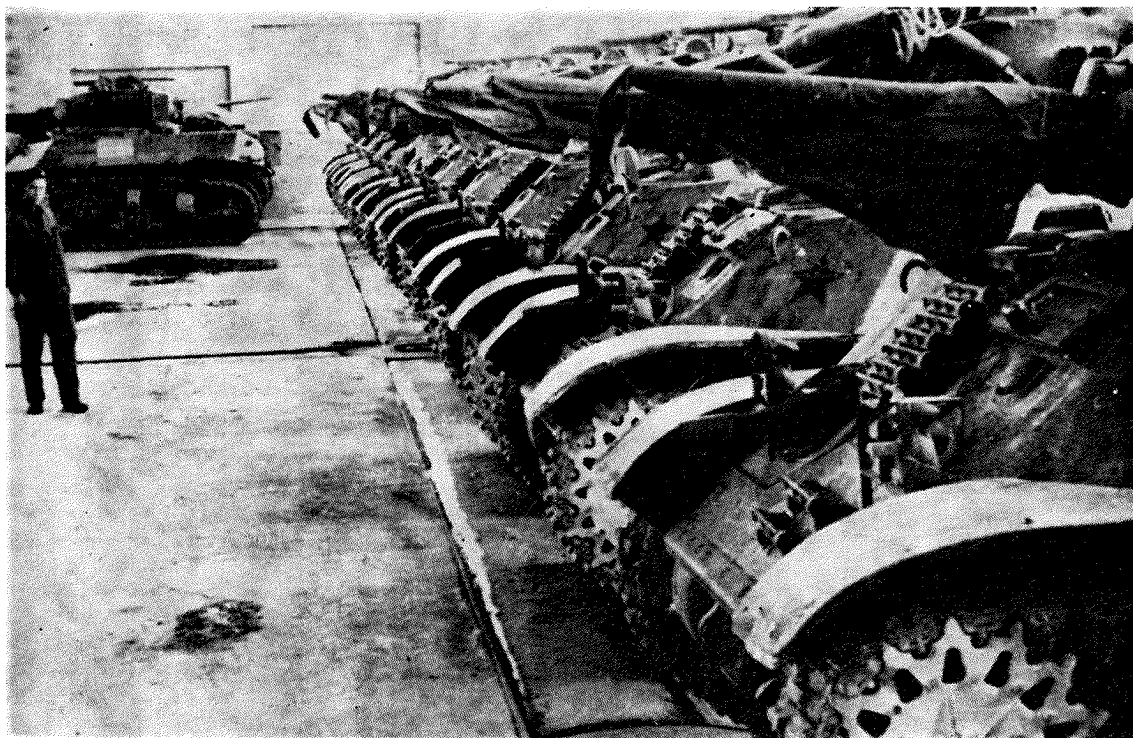
artilerija, se je sovražnik 2. novembra umaknil na položaje na območju Mandalina in v Šibenik.

V noči od 2. na 3. november se je sovražnik pospešeno pripravljaj na umik svojih enot proti Kninu. Ponoči so enote 1. dalmatinske brigade zavzele položaje na območju Humina (kota 207) in Obilića (kota 237). Pred zodo je sovražnik zapustil Šibenik in se umikal po cesti Debeljak—Konjevrate—Drniš. Zasedovale so ga enote 1. dalmatinske brigade in ga s pomočjo tankov napadale severno od Šibenika in na črti Dubrava—Debeljak.

Tankovski četi 2. bataljona z vodom oklopnih avtomobilov, ki je imela nalogo napasti proti Konjevratom, je uspelo 3. novembra prebiti se do komunikacije Šibenik—Drniš. Sovražnik, ki ni pričakoval, da bodo tanki obšli cesto, je bil povsem zmeden. Cesta je bila prepolna umikajočih se sovražnikovih vojakov. Ko so tanki razbili del njegove kolone, so začeli z napadom v smeri Gulin—Konjevrate.

Spričo nenadnega napada tankovske čete so bile razbite sovražnikove sile na tej komunikaciji in delu njegovih enot, ki so bile na komunikaciji Konjevrate—Drniš, se je uspelo umakniti, ker niso bile na doseg tankovske čete. Nato je tankovska četa usmerila napad proti glavnini na komunikaciji Konjevrate—Šibenik, en tankovski vod pa je zasedoval sovražnika v smeri Konjevrate—Drniš. V tem položaju se je štab severne skupine 1. tankovske brigade odločil, da premesti glavnino sil v rajon Konjevrate, da bi lažje uničil odrezane sovražnikove sile na področju Debeljak—Mandić. Manjši del enot je pomagal 1. dalmatinski brigadi, da bi dosegla komunikacijo Šibenik—Debeljak.

S tem, da je bila presekana komunikacija Šibenik—Drniš v rajonu Konjevrate, so se znašle sovražnikove sile na območju Debeljak—Mandić v zelo težavnem položaju, ker se niso mogle umakniti prek reke Krke zaradi porušenega mostu pri Skradinu. Razen tega so bile na desnem bregu te reke enote XIX. divizije. Po peturnem boju je bil obkoljeni sovražnik premagan. Tanki, ki so prodirali v smereh Konjevrate—Šibenik in Šibenik—Konjevrate, so se združili v rajonu Debeljak 3. noveembra okrog druge ure popoldne. Razen velikega števila padlih in ujetih, so bili zaplenjeni trije protitankovski topovi 75 mm, deset kamionov, trije motocikli in dve sprejemni in oddajni radijski postaji. Naši so izgubili štiri tanke, v glavnem zato, ker v boju za Konjevrate

Tanki znamke »stuart« (14,7 tonski) po remontu v hali centralne mehanične delavnice 1. tankovske brigade v Šibeniku decembra 1944 (delavnice so bile v bivši tovarni umetnih gnojil in karbida)

ni bilo potrebnega sodelovanja s pehoto ob prodiranju na komunikacije.

Ker je imel tankovski polbataljon v taktičnem pogledu največji delež pri razbijanju sovražnikovih sil, si bomo nekoliko podrobneje ogledali način, kako je polbataljon izvršil zadano mu nalogo.

Dne 31. oktobra proti večeru je pol tankovskega bataljona odšlo v smeri Trogir, Prapatnica, Dolac, Sitno, Perković, Danilo Kraljice, Čvrljevo, Konjevrate z nalogo, da pomaga pehotnim enotam na liniji Ljubostinje—Konjevrate pri preboju komunikacije Šibenik—Drniš in prepreči sovražnikovim enotam umik proti Drnišu. Pot, po kateri je tankovska četa prodirala, je bila težko prehodna, s slabimi poljskimi potmi, ostrimi ovinki ter velikimi vzponi in klanci. V noči od 31. oktobra na 1. november je četa prevozila 55 km poti.

Po odmoru na območju Danilo Kraljice so pregledali tanke in jih napolnili z gorivom. Tankovska četa je nadaljevala pot proti vasi Konjevrate, da izvrši zadano ji nalogo. Pot prek grebena Sokolac in Krtolin (kota 500) je bila zaradi težavnega terena zelo naporna. Pri vožnji po strminah se je na slabi poti včasih usipala zemlja in kamenje. Ob nekem usipu se je prevrnil tank in padel v dolino. Tank je bil lažje poškodovan, posadka pa ne.

Dne 2. novembra je četa prodrla do vasi Čvrljevo in vzpostavila zvezo z 12. dalmatinsko brigado, ki je prejšnjo noč likvidirala četniška oporišča v tem predelu. V območju Konjevrate—Sv. Ivan (kota 210) je bilo okrog 250 četnikov, ki so ščitili umik nemških silam. Četniki so bili v kamnitih zgradbah in bunkerjih, napravljenih iz kamenja. Zaradi čistine je bil dostop do njih pehoti otežkočen. Na Pokrovniku in v Pakovem selu pa je bil še ustaški bataljon.

V štabu 12. dalmatinske brigade so odločili, da se tankovska četa prebije prek Plješevice na komunikaciji Šibenik—Drniš na področju Šupe med sovražnikovima postojankama Konjevrate in Mandić. En tankovski vod mora skupno s pehoto uničiti četniške sile in se prebiti na pot v rajonu vasi Šupe. Drugi tankovski vodi in vod oklopnih avtomobilov so šli po isti poti, vendar niso sodelovali v boju vse do preboja na komunikacijo. Po preboju na komunikacijo je moral drugi tankovski vod prodirati proti Drnišu, drugi vodi pa proti Šibeniku.

Dne 3. novembra zgodaj zjutraj je tankovska četa z vodom oklopnih avtomobilov šla v napad v smeri Čvrljevo—Plješevica—Šupe. Po uničenju četniških sil so se tanki in oklopni avtomobili prebili na komunikacijo Šibenik—Drniš, takoj napadli sovražnika in mu onemogočili, da bi organiziral odpor. Tako je sovražnik pustil na cesti vse težko orožje in vozila ter se poskusil umakniti prek reke Krke severno od komunikacije Debeljak—Drniš. Tu pa so bile že enote XIX. divizije in mu preprečile preboj.

Pri prebijanju tankov in oklopnih avtomobilov na komunikacijo v rajonu Konjevrate je pehota zaostala. Po prihodu 4. bataljona 11. dalmatinske brigade je drugi tankovski vod nadaljeval pot v Drniš. Predvidevali so, da bo sovražnik branil križišče cest Beadera in Liksenice (kota 422), ker so tu ugodni položaji za neposredno obrambo Drniša. Na poti k tem položajem je sovražnik na pobočju (kota 422) s protitankovskimi topovi začel streljati in onespobil en tank. Zato so se drugi trije tanki umaknili na ugodnejše položaje, kjer jih niso dosegli nemški protitankovski topovi.

Tanki in oklopni avtomobili, ki so prodirali v smeri Konjevrate—Debeljak—Šibenik, so uničili sovražnikovo oporišče ob cesti pri Mandiću. Potem je en tankovski vod nadaljeval z akcijo na poti v Skradin. Pri tem je v Lozovcu naletel na četniški odred, ki je prišel sem prek reke Krke zaradi napada enot XIX. divizije. V vasi Slavica so tanki srečali kolono četnikov, ki so se umikali iz Skradina. Tankisti jih sprva niso spoznali, ko pa so videli, da so četniki, so začeli streljati nanje. Pa tudi četniki niso mislili, da so to tanki NOVJ in se niso zmenili zanje vse do začetka streljanja. V kratkem času je bila četniška kolona uničena; bilo je mnogo mrtvih in ranjenih. Po uničenju četniške kolone pri vasi Slavica je tankovski vod nadaljeval pot proti tovarni aluminija, kjer je bila glavnina četnikov s štabom odreda. Po krajšem boju so bili četniki premagani. Večje število četnikov s komandantom na čelu se je predalo, drugi pa so se poskušali umakniti prek reke Krke.

Po uničenju četniškega odreda v Lozovcu so tanki nadaljevali pot proti Šibeniku. V tem času so prišle enote 12. dalmatinske brigade. Tankom je v sodelovanju z njimi uspelo odbiti sovražnikov napad iz Debeljaka. Medtem je sovražnik poskušal osvojiti izgubljene položaje na Debeljaku in napadal iz Šibeni-

Šibenik decembra 1944, v mehanični delavnici pred nekdanjo tovarno karbida. Na sliki tank z nemškim štiricevnim protiletalskim topom 20 mm, ki je bil nameščen na delno poškodovan tank, ter tako ponovno usposobljen za nadaljnje boje

ka, da bi usposobil komunikacijo Debeljak—Konjevrate—Drniš. Spricho nemškega protinapada sta se tankovski vod in pehota morala umakniti. Sovražnik je izkoristil svoj uspeh in začel prodirati proti Konjevratom. V boj so bili poslani oklopni avtomobili in tanki. Prišlo je do boja iz neposredne bližine, v njem pa je sovražniku uspelo uničiti tri tanke. Ob sovražnikovem protinapadu je pehota zapustila tanke in se umaknila na bližnje položaje. Po izgubi treh tankov se je tankovska četa umaknila proti Konjevratom. Tanki in oklopni avtomobili so se umaknili s poti in zasedli položaje skupno s pehoto. Sovražnik je izkoristil umik in se poskušal prebiti proti Drnišu. Zatem je sledil napad na razvlečene sovražnikove sile na komunikaciji. Protinapad je uspel, sovražnik je bil razbit in le manjšim skupinam je uspelo prebiti se v Drniš.

Manever 1. čete 2. tankovskega bataljona v smeri Prapatnica—Konjevrate, usmerjen v bok sovražnikovih sil pri umiku na komunikaciji Šibenik—Drniš, je imel odločilen vpliv na konec boja. Značilno je, da so tanki in oklopni avtomobili manevrirali po težko prehodnem terenu. Zaradi iznajdljivosti starešin in sposobnih šoferjev so tanki pravočasno prišli na komunikacijo, s čimer je bila sovražniku presekana pot. Če se ne bi tankovska četa z vodom oklopnih avtomobilov prebila na komunikacijo v rajonu Konjevrate že dopoldne 3. novembra, bi sovražniku uspelo umakniti glavnino svojih sil iz Šibenika prek Drniša v Knin.

Tanki in oklopni avtomobili, ki so podpirali pehoto v bojih na komunikaciji Sv. Jure—Šibenik—Debeljak, niso dosegli posebnih uspehov, ker so napadali frontalno.

Ko so tanki in oklopni avtomobili napadli sovražnikovo kolono po preboju v rajon Konjevrate, je pehota zaostala več kot 500 m za tanki, na položajih, odkoder ni bila mogoča skupna akcija. Zaostanek pehote za tanki je povzročil v neposrednem boju izgubo štirih tankov. Moštvo treh tankov je padlo. V trenutku, ko so bili tanki zadeti, so pričeli goreti in posadke so jih bile prisiljene zapustiti. Sovražnik jih je pobil s pehotnim orožjem. Če pa bi bila pehota pri tankih, bi bile izgube verjetno manjše.

Vzajemno obveščanje tankovskih in pehotnih starešin v osnovnih enotah je v takih okoliščinah boja posebno važno. Primer napada te tankovske čete na kamnitem in težko prehodnem te-

renu pove, da je opazovanje iz tankov le delno možno. Neobhodno potrebno je, da tankovske starešine vedo, kje je pehota in da se ne ločijo od nje.²⁴⁾

SODELOVANJE SEVERNE SKUPINE 1. TANKOVSE BRIGADE V KNINSKI BITKI

Po padcu Splita, Šibenika, Zadra in Drniša je bil Knin edina močnejša sovražnikova postojanka v Dalmaciji. Nemška posadka v Kninu je zapirala vse važnejše komunikacije, ki vodijo od Jadrana prek Dalmacije v Liko in zahodno Bosno. Posadka v Kninu je onemogočala mnogim enotam NOV in PO Jugoslavije, da bi se bojevale drugod. Zato so Nemci Knin vztrajno branili. Notranji obrambni pas je obsegal mesto, zunanji pa črto Strmica—Plješevica (kota 1125) —Radučić—Mokro Polje—Kom (kota 1000).

V notranjem in zunanjem obrambnem pasu je imel sovražnik tele enote:

- 264. pehotno divizijo,
- enote 373. legionarske divizije Tiger pod poveljstvom polkovnika Hermana,
- mornariški odred, ki so ga sestavljali ostanki 944. mornariškega polka, 581. mornariškega bataljona, 540. mornariškega artilerijskega diviziona in 510. inženirskega bataljona,
- četnike pod poveljstvom popa Djujića,
- ustaški bataljon.

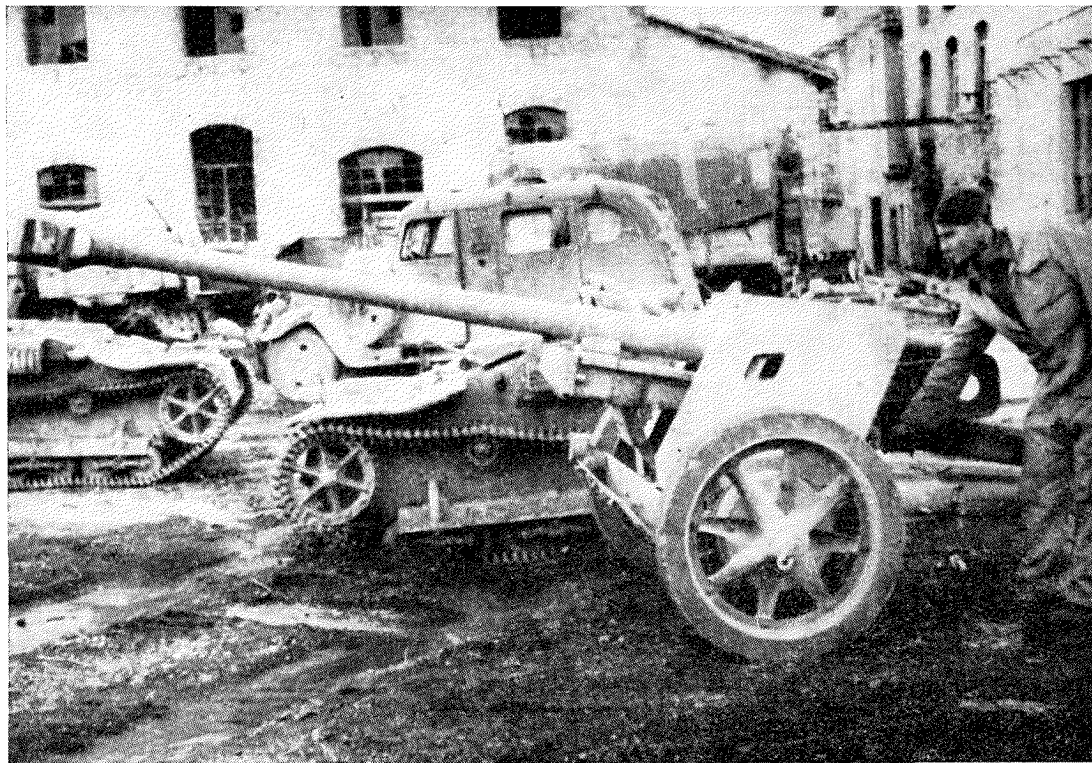
Sovražnik je imel tod na voljo okrog 12.500 vojakov, 20 tankov »hochis« in »fiat« ter 50 artilerijskih topov.

Po planu štaba VIII. korpusa NOV Jugoslavije so dobile posamezne enote korpusa tele naloge:

— XXVI. divizija napada z juga in prisili k umiku sovražnikove enote s Kozjaka, Promine in Oblaja proti Kninu. Cilj napada je, da sovražnika skupaj z XIX. in XX. divizijo obkoli in uniči;

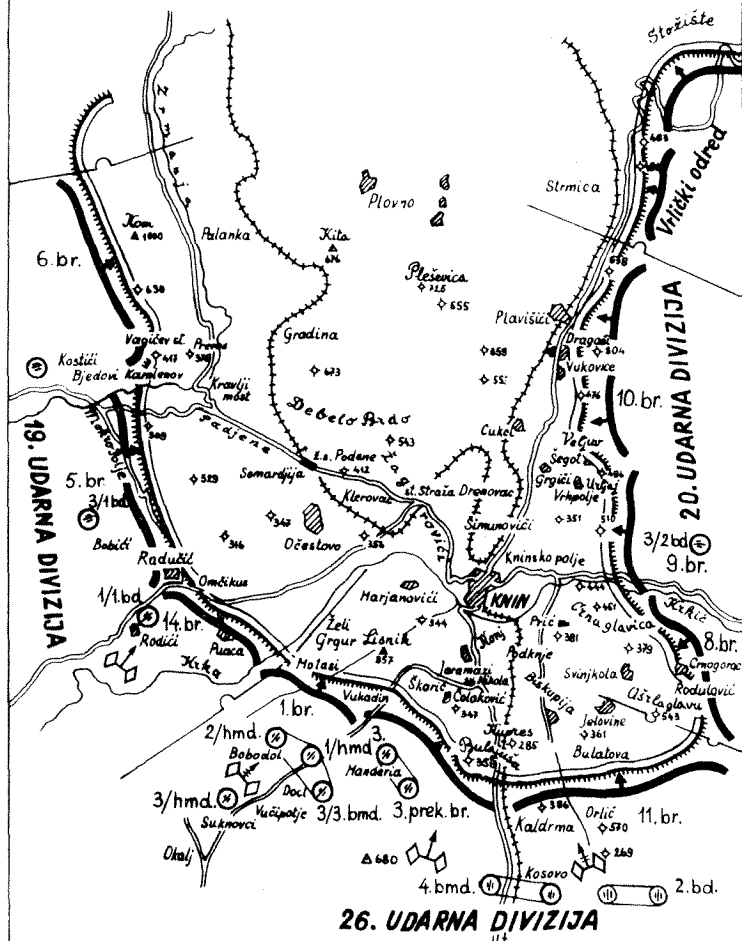
— XX. divizija napada z vzhodne strani s ciljem, da razbije zunanjo obrambno linijo in zavzame Knin. Pod poveljstvom XX. divizije sta bila tudi Vrlički in Dinarski partizanski odred;

²⁴⁾ Prav tam.

Del zaplenjenega nemškega orožja in vojne opreme na dvorišču mehanične delavnice 1. tankovske brigade v Šibeniku novembra 1944. Na sliki artilerijski mehanik Vlačko, ki je namestil 75 mm protitankovski top na delno uničen »stuart« ter ga usposobil za nadaljnje boje. Njegov način zamenjave topa v poškodovani tankovski kupoli so pozneje uporabljali tudi zavezniki

POLOŽAJI ENOT VIII. UDARNEGA KORPUSA OB NAPADU NA KNIN 25.XI.1944

LEGENDA: sovražnik - naše enote - bd brdski divizion - hmd. havb. mod. div.

— XIX. divizija napada z zahodne strani na prehodih h Kninu, da z delom enot preseka komunikacijo Knin—Otrič in prepreči sovražniku umik po tej komunikaciji ali prihod novih sovražnikovih čet;

— IX. divizija je ostala v korpusni rezervi v rajonu Civiljane, Vrlika;

— 1. tankovska brigada pomaga pri napadu XXVI. in XIX. diviziji.²⁵⁾

PRIPRAVE SEVERNE SKUPINE 1. TANKOVSKÉ BRIGADE ZA NAPAD

Med pripravami na kninsko bitko je bila severna skupina 1. tankovske brigade na položaju v rajonu Oklaj—Drniš. Položaji so bili relativno blizu sovražnika, ker so se enote po osvojitvi Drniša pričele pripravljati za napad na Knin.

Po načrtu štaba VIII. korpusa bi morala severna skupina 1. tankovske brigade podpreti pehoto XXVI. in XIX. divizije, da bi tako čimprej razbili zunanji obrambni pas Knina in obkolili sovražnika.

Med pripravami so bili vsi starešine seznanjeni z bojnimi nalogami in organizirano je bilo sodelovanje s pehoto in artilerijo.

Nekaj tankov 2. tankovskega bataljona je bilo v popravilu v Šibeniku, kjer je bila mehanična delavnica severne skupine 1. tankovske brigade. Tehnične priprave na tankih, ki so bili sposobni za boj, pa so izvršili na samem mestu.

Glede na razpored sovražnikovih enot je bilo določeno, da se tanki v drugi fazi uporabljajo v manjših skupinah za neposredno pomoč pehoti na dosegu komunikacije, osnovne smeri napada XXVI. in XIX. divizije. Razvrščanja tankov v skupine v eni smeri preboja v tej fazi operacije niso mogli sprejeti, čeprav bi bila taka uporaba tankov koristna. Prehodnost terena izven poti in cest je bila tvegana zaradi kamnitih tal in večjih strmin. Razen tega je lahko vsak preboj tankov na dosegu komunikacije Oklaj—Knin ali Drniš—Knin sovražnik preprečil z uporabo svojih rezerv in rušenjem. V takem položaju tanki niso mogli biti nosilci

²⁵⁾ Oslobojilački rat naroda Jugoslavije.

Prva tankovska brigada v bojih za Knin novembra 1944

akcije v nobeni smeri, temveč je bila njihova vloga zmanjšana na neposredno pomoč pehoti. Po predvidevanjih štaba severne skupine 1. tankovske brigade bi postavitve tankov v več smereh proti Kninu prisilila sovražnika, da tudi ta razmesti protitankovske topove v več smereh, zakaj prvotno so bili razvrščeni v skupine na doseg dveh osnovnih komunikacij, ki vodita iz Šibenika proti Kninu. Štab severne skupine je sklepal, da bi imel sovražnik večji uspeh, če bi koncentriral protitankovske topove na mestih, kjer bi bilo več tankov. Če pa bo moral razmestiti protitankovske topove v več smereh, bo izgubil na času, ko bo premeščal topove, razen tega bo drobil svoje sile. To bo omogočilo tankom, da bodo v tesni povezavi s pehoto našli šibke točke v sovražnikovi razporeditvi sil. Tak način uporabe tankov bi moral sovražnika iznenaditi, ker bi pojav tankov v več smereh spravil nemško komando v zmoto glede moči tankovskih formacij, ki sodelujejo v napadu na Knin. S stališča neposredne pomoči pehoti bi uporaba tankov v manjših skupinah v več sme-

reh omogočila zavzeti prevladujoče položaje zunanjega obrambnega pasu, s čimer bi bile ustvarjene okoliščine za uničenje sovražnikovih sil. Glede na to, da bi tanki napadali samo po poteh in okoli njih, bi se lahko hitro združili v skupino, če bi se sovražnik poskušal prebiti iz Knina in umakniti svoje enote.

Na podlagi takšne ocene napada v drugi fazi tretje etape kninske bitke je bil 3. tankovski bataljon dodeljen enotam XIX. divizije, s tem da z delom svojih sil pomaga tudi enotam XXVI. divizije v smeri Oklaj—Knin, drugi tankovski bataljon pa enotam XXVI. divizije v smeri Siverić—Knin.

Značilno je, da so bili tanki razporejeni po skupinah. V smeri napada XXVI. divizije je bilo dodeljenih 13 tankov, 6 oklopnih avtomobilov, baterija s štirimi topovi 57 mm in vod protiletalskih mitraljezov 20 mm; 3. prekomorski brigadi v smeri Vučipolje—Vukadin—Škarić—Miloševići—Jaramazi štirje tanki, trije oklopni avtomobili, protitankovski top 57 mm in protiletalski mitraljez 20 mm; 1. dalmatinski proletarski brigadi v smeri Oklaj—Želići—Lisnik (kota 377)—Marijanovići—Čubač—Knin pa šest tankov, trije oklopni avtomobili, dva protitankovska topa 57 mm in protiletalski mitraljez 20 mm.

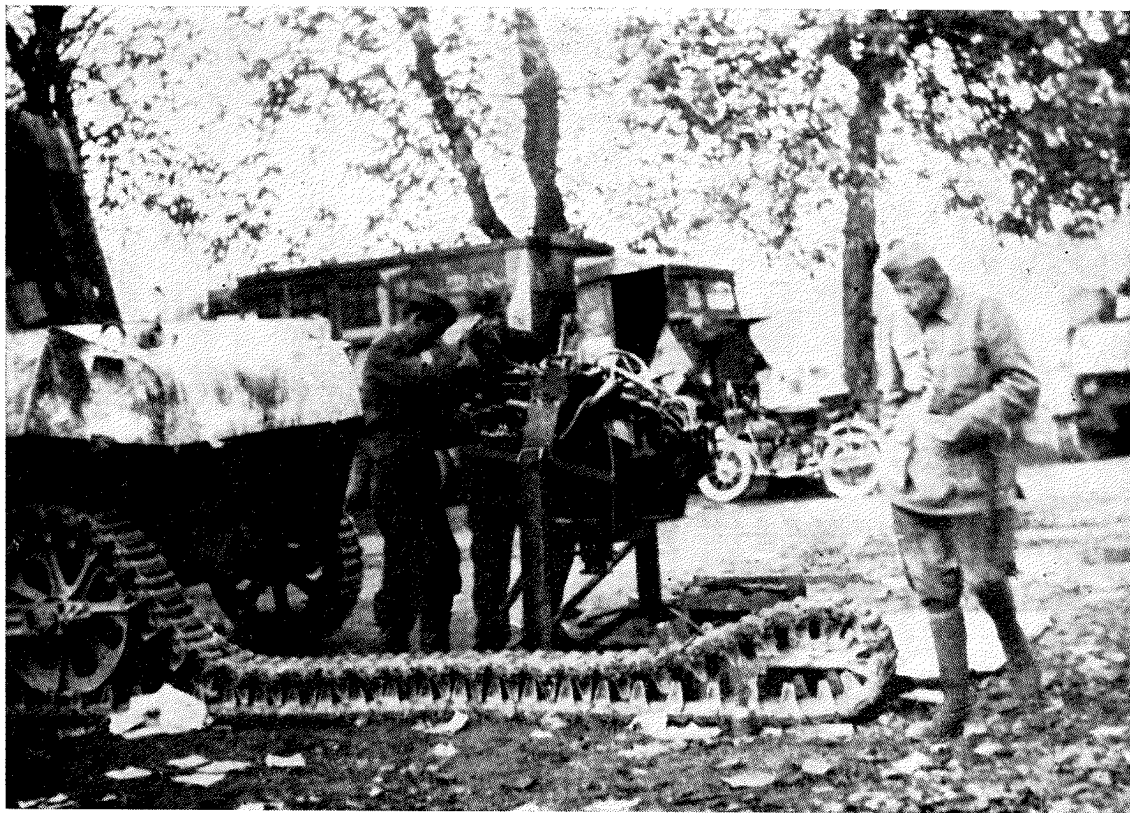
V smeri napada XIX. divizije je bilo angažiranih 12 tankov v podporo enot 14. brigade v smeri Radnić—Stara Straža, s tem da poseže v boj šest tankov, pet oklopnih avtomobilov in trije protitankovski topovi 57 mm, preostalih šest tankov pa ostane v rezervi.

Tako je bilo predvideno, da bo sodelovalo v akciji skupno 25 tankov, 11 oklopnih avtomobilov, 7 protitankovskih topov 57 mm in vod protiletalskih mitraljezov.

Splošni napad na zunanje obrambne položaje Knina se je začel 26. novembra zjutraj. Po artilerijski pripravi je pehota ob pomoči tankov šla v napad v vseh smereh.

V smeri napadov 11. dalmatinske in 3. prekomorske brigade XXVI. divizije je bila dejavnost tankov otežkočena zaradi močne protitankovske obrambe, zaprek in težavnega terena. Razen tega se je sovražnik močno upiral, tako da sta položaja Oštra Glavica (kota 543) in Bulajuša (kota 359) nekajkrat v enem dnevu menjala gospodarja.

Na levem krilu XXVI. divizije, v smeri delovanja 1. dalmatinske proletarske brigade, je prav tako prišlo do trdovratnih bojov. Brigada je s pomočjo tankov na svojem levem krilu zav-

Pregled tankovskega motorja sta izvršila Alojz Potočnik in Viktor Gruden, slikano je jeseni 1944

zela vasi Grgure in Cvijanoviće in 27. novembra do opoldne dosegla koto 344 vzhodno od Marjanovičev. Tako je bil kljub sovražnikovemu odporu napad v tej smeri uspešen. Na doseg komunikacije Kula—Lisnik—Knin so enote 1. dalmatinske proletarske brigade 27. novembra zavzele sovražnikove položaje v rajonu Lisnik (kota 367). Manever tankov je bil sicer zelo otežkočen, vendar jim je v tesni povezavi s pehoto uspelo uničiti sovražnikovo protitankovsko obrambo in zapreke. Uspeh, dosežen 27. novembra dopoldne na fronti 1. dalmatinske brigade, je kazal na vdor teh enot v mesto. Zato je izvedel sovražnik z rezervami močan protinapad, ki mu je uspel. V protinapadu je ponovno zavzel Lisnik ter vasi Marjanovići in Cvijanovići. Tako je 1. dalmatinska brigada zgubila vse, kar ji je dopoldne 27. novembra uspelo zavzeti s pomočjo tankov. Kljub trenutnemu uspehu pa je bil sovražnikov zunanji obrambni položaj okrnjen. Zaradi močnega pritiska naših enot z vseh smeri se je sovražnik odločil, da bo prenehal braniti zunanje obrambne položaje in da bo skoncentriral vse svoje sile na notranje položaje, kjer bo nadaljeval z odporom. Pri tem je računal na pomoč iz Gračca oziroma na preboj naših sil in na umik v Liko.

Od 29. novembra do 1. decembra tanki v bojih niso sodelovali, temveč so bili pripravljeni za odločilen napad na Knin. Predvideno je bilo, da usmerijo severno skupino 1. tankovske brigade na najvažnejši odsek. Boji v prvi etapi so pokazali, da je sovražnik najbolj občutljiv v smeri Oklaj—Knin. Ta smer je imela tudi najboljše terenske razmere za prehod tankov. Zato so sklenili, da se tanki, ki so v prejšnji fazi sodelovali z 11. brigado in 3. prekomorsko brigado, koncentrirajo v smeri Oklaj—Knin in neposredno pomagajo pri operacijah 1. dalmatinske proletarske brigade. Štirinajsta brigada XIX. divizije, ki je napadala v smeri Radnić—Stara Straža, je obdržala tanke, oklopne avtomobile in drugo orožje, ki so ji ga dodelili v prejšnji fazi operacije. Z grupiranjem sil v smeri dejavnosti 1. dalmatinske brigade je bila sestavljena oklopna formacija, v kateri je bilo 10 tankov, 6 oklopnih avtomobilov, baterija s štirimi protitankovskimi topovi 57 mm in vod dveh protiletalskih mitraljezov 20 mm. Ta formacija je predstavljala izdatno pomoč pehoti na črti Lisnik—Knin.

Glede na to, da je 1. dalmatinska proletarska brigada napadala na široki fronti, so ji dodelili na desno krilo 12. brigado

XXVI. divizije, ki naj bi jo razbremenila v smeri Dujkovići—Miloševići. Tako je imela 1. dalmatinska proletarska brigada več sil na ožji fronti z nalogo preboja v Knin.

Napad se je začel 1. decembra zjutraj. V teku dneva so 1. dalmatinska proletarska brigada, artilerija in severna skupina 1. tankovske brigade napadale sovražnika na dobro utrjenih položajih v vasi Marijanovići, ki so jo zavzele šele opolnoči.

Ko je 1. dalmatinska proletarska brigada s pomočjo enot severne skupine 1. tankovske brigade napadala vas Marijanovići, je 12. brigada XXVI. divizije zavzela položaje v rajonu Škarići—Dujkovići—Miloševići. Tretja prekomorska brigada se je v teku dneva prebila na črto Kneževići—Djakovići, 11. brigada XXVI. divizije pa je brez uspeha napadala Crnu Glavicu (kota 451).

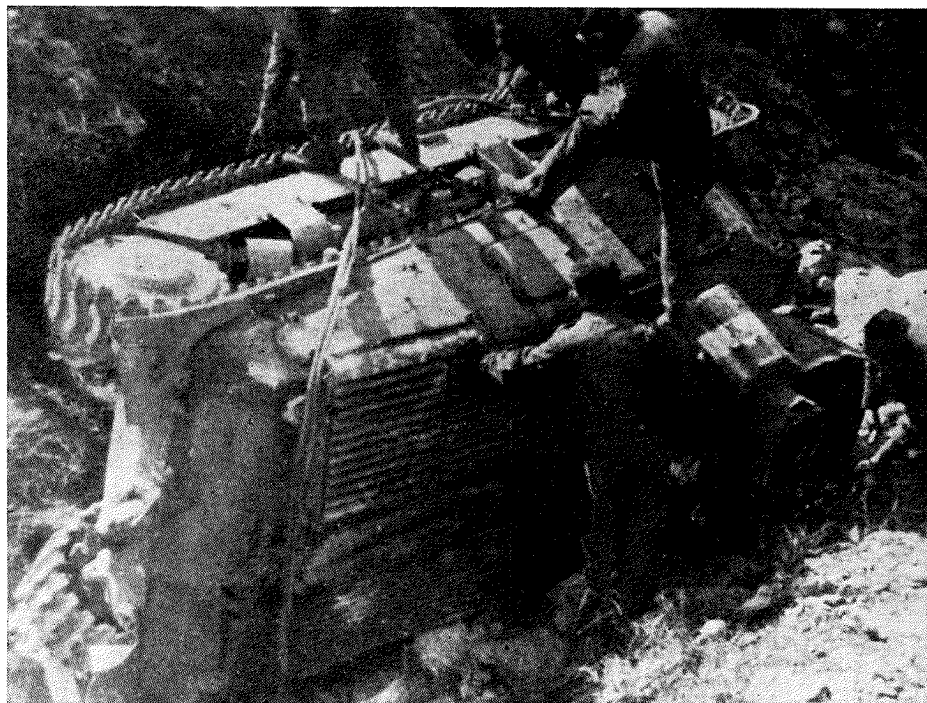
Dne 2. decembra opoldne so vse enote po poprejšnji artilerijski pripravi prešle v napad. Tanki in oklopni avtomobili so v tesnem sodelovanju s pehotnimi enotami 1. dalmatinske proletarske brigade jurišali s položajem v Marijanovićih proti Kninu in usmerili svoj napad proti vasi Jaramazi, odkoder so napadale naše sile v smeri Kaldurma—Knin. S tem jurišem je bila razbita glavna točka sovražnikove obrambe na položajih zahodno od Knina.

V noči od 2. na 3. december je poskušal sovražnik umakniti svoje sile iz Knina v smeri Knin—Otrić. Enote XX. divizije so ponoči vpadle v mesto. Na fronti XIX. divizije so 2. decembra potekali ogorčeni boji. Ob podpori tankov je 14. brigada XIX. divizije v noči od 2. na 3. december prišla pri železniški postaji Padjene na komunikacijo Knin—Gračac. Sovražnik je poskušal z več protinapadi odpreti to komunikacijo, kar pa mu ni uspelo.

Na levem krilu XIX. divizije so na črti Zrmanja—Palanka 3. decembra tekli hudi boji z Nemci, ki so hoteli prodreti v Knin in pomagati obkoljeni posadki pri umiku. Vendar so bile to šibke sile, ki niso mogle do živega levemu krilu XIX. divizije.

Skupina tankov, ki je bila dodeljena v pomoč 14. brigadi XIX. divizije, je napadala na liniji Omčikus—Bojanić in zavzela koto 359 pri vasi Bojanić. S tega položaja je obvladala sovražnikove sile na komunikaciji Knin—železniška postaja Padjene.

Po padcu Knina so se sovražnikove sile, obkoljene v rajonu Zagrovićev, poskušale prebiti v smeri Kravljci Most—Otrić—Srb. Da jim umik ne bi uspel, je bilo potrebno okrepiti enote XIX. divizije, ki so tu operirale. Zato so bili tanki, dodeljeni XXVI.

Tank »hochis«, francoski, 12 tonski, ki se je prevrnil v Dalmaciji jeseni 1944, nato so ga popravili v delavnicah 1. tankovske brigade v Šibeniku ter ponovno vrnil borbeni enoti

Po Kninski bitki decembra 1944

diviziji, poslani na odsek fronte, kjer je bila XIX. divizija. Manever tankov je potekal v smeri Roški Slap—Radučić.

V teku 3. decembra so enote XX. divizije zavzele Debelo Brdo jugovzhodno od vasi Knežević in tako neposredno ogrozile sovražnika na komunikaciji Knin—Kravlji Most s severne strani. Zjutraj dne 3. decembra je uspelo sovražniku odbiti enote XIX. divizije, ki so se prebile na komunikacijo v rajonu železniška postaja Padjene—železniška postaja Stara Straža. Vendar so že dve uri kasneje enote XIX. divizije s pomočjo tankov izvedle protinapad in ponovno presekale komunikacijo pri železniški postaji Padjene.

Ves 3. december se je poskušal sovražnik prebiti iz obroča proti Zrmanji. Tedaj so prišli tanki iz sestava XXVI. divizije. Po izvršenem manevru so bili tanki poslani v tri smeri: Radučići—železniška postaja Stara Straža; Očestvo (kota 347) —železniška postaja Padjene in Ilićevi Stanovi—Kravljav Most. Preboj tankov je omogočil, da se Kravlji most poruši, s čimer bi bil sovražniku onemogočen prehod v tej smeri prek reke Zrmanje. Usmeritev tankov v boj v treh smereh je razcepila sovražnikove sile, preprečila njihov preboj ter jih spravila v brezupen položaj. Sovražnikove sile so bile presekane na tri dele, cesta pa zatrpšana z vozili, orožjem in opremo. Nemci so se v tem položaju poskušali bojevati proti tankom z ročnimi bombami in zažigalnimi steklenicami, vendar brez uspeha. Sovražnikove kolone, ki jih je od vseh strani obdajala pehota, na več mestih pa presekali tanki, so se začele predajati. V teku 3. decembra se je predala glavnina obkoljene grupacije, 4. decembra pa so bile zajete druge manjše skupine, ki so se zaman poskušale prebiti proti Zrmanji.

Po naših podatkih je imel sovražnik v kninski bitki 6555 mrtvih in 4258 ujetnikov. Povsem uničena je bila 264. divizija, razbita dva polka 373. divizije in četniška skupina popa Djujića. Zaplenjenih je bilo 78 topov, 37 protiletalskih topov, 535 kosov avtomatskega orožja, 5.000 pušk, 200 motornih vozil, 5 tankov in velike količine drugega materiala in opreme.

Severna skupina 1. tankovske brigade je v kninski bitki izgubila 4 tanke in 1 oklopni avtomobil, 4 tanki in 2 oklopna avtomobila pa so bili poškodovani.²⁶⁾

²⁶⁾ Operativno poročilo štaba 3. tankovskega bataljona št. 46 z dne 9. decembra 1944 za čas od 6. novembra do 6. decembra 1944 štabu 1. tankovske brigade. VII—Bgd, br. reg. 24/1, kut. 323; operativno poročilo štaba 2. tankov-

Posebno važno vlogo so odigrali tanki in oklopni avtomobili v drugi in tretji etapi kninske operacije. Osnovna slabost je bilo relativno slabo sodelovanje tankov in pehote. Včasih je napadala pehota brez tankov in tudi obratno. Pehota in tanki niso dovolj delovali kot bojna celota. Nekateri borci so se preveč oddaljevali od tankov, iz strahu pred zadetki, zakaj sovražnik je razumljivo usmeril ogenj predvsem na tanke. Namesto vzajemne akcije pri uničevanju važnih ciljev, ki so onemogočali akcije tankov in pehote, se je zgodilo, da so tanki uničevali cilje, ki so jim onemogočali napredovanje, pehota pa tiste, ki so ovirali njo. Tudi zveza znotraj tankovskih enot ni bila najboljša. Tankovske posadke so delale na zunanji zvezi, kar je motilo radio zveze in poveljevanje. Dogajalo se je, da komandirji vodov zaradi preobremenjenih radijskih zvez niso bili v zvezi s komandirji tan-

Poškodovani tanki 1. tankovske brigade pred delavnico v Šibeniku po kninski bitki decembra 1944

skega bataljona št. 25 za mesec november z dne 11. decembra 1944 štabu 1. tankovskega bataljona. VII — Bgd, br. reg. 26/1, kut. 323. — Podpolkovnik v rezervi Simo Dubajić, Tenkovi u kninskoj operaciji. Od tenka do brigade, str. 61—69.

kov. Zato so včasih komandirji tankov odločali brez soglasja svojih starešin. Tudi signalnih sredstev niso dovolj uporabljali, zlasti ne v sodelovanju s pehoto in artilerijo.

Kljub tem pomanjkljivostim je bila kninska bitka za tankiste velika preizkušnja, kako voditi skupen boj s pehoto in artilerijo na težko prehodnem ozemlju, ki ga je sovražnik branil s protitankovskimi topovi in ga prepreedel s protitankovskimi ovirami.²⁷⁾

DEJAVNOST JUŽNE SKUPINE PRVE TANKOVSKÉ BRIGADE OD IZKRCAVANJA V DUBROVNIKU DO MOSTARSKE OPERACIJE

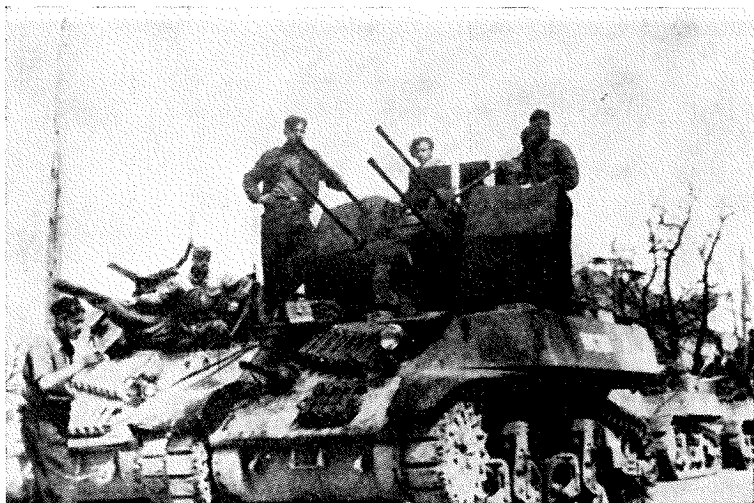
Po osvoboditvi Dubrovnika 18. oktobra 1944 je XXIX. divizija II. udarnega korpusa nadaljevala s prodiranjem proti Mostarju. Do 26. oktobra je osvobodila Stolac, Metković, Gabelo in Višiće, v noči od 27. na 28. oktober pa Čapljino, nakar se je usmerila proti Blagaju in Buni.

Tak razvoj položaja je pomenil za sovražnika nevarnost, da bodo enote NOVJ zavzele Mostar in ga ovirale, ali mu celo preprečile umik iz Črne gore. Zato je izvedel vrsto protinapadov, ki so se vrstili od časa do časa v novembru in decembru 1944 ter v januarju 1945.

V teh bojih so sodelovale tudi enote južne skupine 1. tankovske brigade.

Prvi ešelon južne skupine 1. tankovske brigade se je izkrcal v Dubrovniku 3. novembra 1944. Sestavljen je bil iz nepopolnega 1. tankovskega bataljona, štaba južne skupine 1. tankovske brigade in prištabnih enot. Drugi ešelon se je izkrcal šest dni kasneje. Takoj po izkrcanju se je napotilo pet tankov po ukazu štaba II. udarnega korpusa v Nikšić, kjer so sodelovali na paradi ob proslavi oktobrske revolucije. Po vrnitvi iz Nikšića se je bataljon nastanil v Trebinju. Tretji tankovski bataljon in inže-

²⁷⁾ Ob priliki proslave prekomorskih brigad in drugih prekomorskih enot, ki je bila 4. julija 1965 v Ilir. Bistrici, sta v Kninu odkrila plošče Bogdan Viskić in Stane Bobnar, nekdanji komandant in nekdanji politični komisar 3. prekomorske udarne brigade, v spomin na sodelovanje prekomorskih enot v kninski bitki. Na plošči je napisano: U BITKI ZA KNIN 1944. GODINE UČESTVOVALE SU SLEDEĆE PREKOMORSKE JEDINICE: 3. PREKOMORSKA UDARNA BRIGADA, 5. BATALJON 11. DALMATINSKE BRIGADE, DEO 1. TENKOVSKÉ BRIGADE I ARTILJERISKA GRUPA 8. UDARNOG KORPUSA.

Prva tankovska brigada na kratkem postanku. Levo stoji na tanku artilerijski mehanik Vlačko, ki je namestil štiricevni protiletalski top 20 mm na delno poškodovani tank ter ga na ta način usposobil za nadaljnji boj

nirski bataljon pa sta bila poslana v Stolac. Tak razpored enot južne skupine je bil napravljen zato, da bi zavarovale naše pehotne enote na črti Stolac—Mostar in na črti Trebinje—Bileća ter preprečile umik sovražnikovih sil iz Črne gore v smeri Grahovo—Vilusi—Bileća—Gacko.²⁸⁾

SODELOVANJE TANKOV V NAPADU NA BUNO

V prodiranju proti Mostarju so se enote XXIX. divizije ustavile na položajih pri vasi Buna. Ker številčno niso bile močne, jim ni uspelo osvoboditi Mostarja, Nevesinja in Sirokega Brijega. Toda z osvoboditvijo spodnjega toka Neretve in vezanjem sovražnikovih sil je bilo olajšano napredovanje enot NOV in PO Jugoslavije v Črni gori in Dalmaciji.

Vas Buna je bila sovražnikovo oporišče v zunanjem obrambnem pasu Mostarja, ki je onemogočalo prihod enot XXIX. di-

²⁸⁾ Oslobojilački rat naroda Jugoslavije.

vizije k Mostarju iz smeri Stolac—Domanovići. Razen tega je sovražnik od tu večkrat delal izpade proti Stolcu in Čapljini. V takih okoliščinah je bil most čez reko Buno velikega pomena. Enotam XXIX. divizije ni uspelo, da bi ga porušile.

Ko so enote XXIX. divizije poskušale napasti Mostar v smeri Domanovići—Mostar, so se vneli hudi boji pri vasi Buna. V tem času so bile enote južne skupine premeščene iz Dubrovnika v Stolac.

Po prihodu enot južne skupine 1. tankovske brigade v Stolac, je bil 12. novembra poslan iz sestava 3. čete 3. bataljona protitankovski vod z vodom protitankovskih topov, da bi v sodelovanju s pehotno četo zavzel vas Buno in porušil most. Napad naj bi izvedli v noči od 12. na 13. november ob podpori predstraž XXIX. divizije, ki so bile na črti pred vasmi Buna (kota 204) —Boškovića Mahala—Malo Polje. Popoldne 12. novembra so krenili tanki in protitankovski topovi s četo pehote z izhodiščnih položajev v napad. Enote, odrejene za ta napad, so bile s pomočjo karte seznanjene z razporeditvijo sovražnikovih in naših enot, zakaj terena in smeri napada si ni bilo mogoče ogledati podnevi. Sodelovanje med tanki in pehoto ni bilo podrobno organizirano. V takih razmerah bi morali nepričakovano napasti ponoči in vreči sovražnika z dobro utrjenih položajev. Toda sovražnik je umaknil predstraže in se silovito upiral, tako da napad ni povsem uspel, čeprav so bile sovražnikove zaščitne enote potisnjene na desni breg reke Bune. S tem pa le niso dosegli, kar je predvidevala naloga — da bi porušili most. Tanki so manevrirali ob poti in prek terena, ki si ga niso poprej ogledali in ga spričo tega seveda niso poznali. Zato sta dva tanka obtičala na terenu, eden se je prevrnil, kar je napad zavrlo.

Ponoči so v pomoč pehoti poslali na bojišče protitankovske topove. Posadke tankov so reševale oba tanka, ker je bila nevarnost, da jih sovražnik zajame in zapleni. Zgodaj zjutraj so tanke potegnili iz boja. Dva sta bila težje poškodovana in le eden je bil sposoben za nadaljnji boj. S pomočjo tega so izvlekli druga dva poškodovana do primernih zaklonov. Ranjenih je bilo šest borcev, od njih štirje težje.

Ta primer je pokazal, kako je treba s tanki ravnati ponoči. Osnovni vzrok za neuspeh je bila slaba priprava napada. Iznenadni napad ni bil izkoriščen, ker je prišlo do nezgod s tanki. Akcijo so morali namreč v glavnem usmeriti na reševanje tan-

Prva tankovska brigada na pohodu skozi Hercegovino februarja 1945

kov, da jih ne bi zaplenil sovražnik. Po vseh predvidevanjih bi se moral napad končati uspešno, ker je imel sovražnik na položaju slabše sile, toda ponoči je dobil pomoč iz Mostarja in izvršil protinapad. Zaradi velike požrtovalnosti borcev je uspelo rešiti vsaj tanke.

Dne 5. decembra se je namerila povsem podobna napaka, samo v nekoliko drugačnih okoliščinah. Sovražnik je napadel z močnimi silami iz Mostarja prek vasi Buna proti Domanovićem in Stolcu. Uspelo mu je vreči s položajev enote XXIX. divizije, s čimer je nastopila velika nevarnost za divizijsko bolnišnico, ki je bila v Stolcu. Štab XXIX. divizije je zato poslal na pomoč pehota tankovsko četo, ki je bila v Čapljini, da skupno s pešadijo odbije sovražnika do reke Bune. Sovražnik je podprl svojo pehoto, ki je prodirala proti Domanovićem in Stolcu z nekaj tanki »fiat«. Naša tankovska četa je napadala v smeri Domanović—Buna. Ko so odbili sovražnikovo pehoto, so se tanki ločili od svoje pehote in padli v zasedo. Pri tem je bil izgubljen eden od njih. Sovražnik je bil resda prisiljen, umakniti se na prvotne položaje, kar je bil seveda uspeh akcije, toda pri tem so naši tanki vnovič napravili taktično napako. Na nepreglednem terenu se namreč ne bi smeli ločiti od pehote. Prav zaradi tega so padli v zasedo in utrpeli izgubo enega tanka.²⁹⁾

NAPAD NA ŠIROKI BRIJEG

Široki Brijeg³⁰⁾ je bil močno ustaško oporišče na črti Mostar—Imotski. Od tod je sovražnik preprečeval prodor naših enot z zahoda proti Mostarju; spričo tega je bilo oporišče eno najbolj utrjenih v zunanjem obrambnem pasu Mostarja.

Konec novembra 1944 so poskušale enote XXIX. divizije zavzeti Široki Brijeg in tako omogočiti prodor proti Mostarju v smeri Imotski—Mostar. Za akcijo sta bili določeni 12. in 13. brigada, napadli pa naj bi v noči od 28. na 29. november. V pomoč jima je bila dodeljena skupina treh tankov in treh oklopnih

²⁹⁾ Poročilo 1. čete 1. tankovskega bataljona št. 1 z dne 14. novembra 1944 o akciji na Buno pri Mostarju štabu 1. tankovskega bataljona. VII—Bgd, br. reg. 9/1, kut. 323; poročilo štaba 1. tankovske brigade NOVJ št. 123 z dne 22. novembra 1944 o akciji 1. čete 1. tankovskega bataljona štabu XXIX. divizije. VII—Bgd, br. reg. 13/1, kut 323.

³⁰⁾ Široki Brijeg je sedaj preimenovan v Lištico.

Na izvidniškem vozilu stoji Gavro Vujošević, politični komisar 1. bataljona, drugi z desne stoji Josip Bumber, komandant 1. bataljona — ob pohodu 1. tankovske brigade februarja 1945 v bojih za Mostar

avtomobilov, ki so jih poslali k brigadama 27. novembra. V teku 28. novembra so tanki in oklopni avtomobili zasedli položaje 3 km od sovražnikovega oporišča. Noč je bila jasna, vidljivost iz tankov in oklopnih avtomobilov pa zaradi mesečine zelo dobra. Tanki in oklopni avtomobili bi morali prodreti v mesto. V prvem naskoku so prišli do križišča, od koder vodi pot v samostan.

Prvi tank v koloni se je ustavil pred žičnimi ovirami, da počaka pehoto. Vendar je bil ta postanek le izgovor, ustavil se je pravzaprav iz strahu pred protitankovskimi minami. V tem trenutku je sovražnik začel streljati iz protitankovskih topov ter ga zadel. Iz tanka, ki je začel goreti, se je reševala posadka. Trojici je uspelo rešiti se, šofer tanka pa je padel. Drugi tanki in oklopni avtomobili so se razvrstili ob poti in začeli streljati na sovražnika. V bližini tankov in oklopnih avtomobilov ni bilo pehote. Tank, ki je gorel, je osvetljeval teren in omogočil sovražniku natančno streljanje. Razen tega je goreči tank na poti, po kateri je iz te smeri bilo mogoče priti v kraj sam, predstavljal skoraj neprehodno oviro. Levo in desno od poti so bile protitankovske zapreke in minska polja, prek katerih ni bil možen preboj. V tem položaju so se morali tanki in oklopni avtomobili umakniti. Vtem je prišla pehota, ki je začela napadati, vendar brez uspeha. Po treh, štirih urah boja so se tanki in oklopni avtomobili umaknili na izhodiščni položaj.

Neuspeh te akcije je pripisati dejstvu da ni bilo še izkušenj, kako voditi boj za naseljen kraj ponoči, ki ga je branil sovražnik z relativno močnimi silami in preprečeval napad s protitankovskimi minami in ovirami. V tem napadu bi morali tanki in pehota skupno onemogočiti protitankovske topove v smeri napada tankov, nato pa odpreti prehode skozi protitankovske ovire. Poskus, da bi oporišče nepričakovano zavzeli, ni uspel.³¹⁾

NAPAD V SMERI KIFINO SELO—NEVESINJE

Ko se je sovražnik umikal v smeri Nevesinje—Mostar, so njegove zaščitnice zasedle položaje na črti Ploča (kota 874)—Ribna Glava (kota 872) —Ratkovići vzhodno od Nevesinja z namenom, da obdrže v svojih rokah Nevesinje za primer umika svojih čet iz Črne gore proti Sarajevu.

³¹⁾ Poročilo štaba 1. bataljona št. 2 z dne 1. decembra 1944 o akciji na Široki Brijeg štabu 1. tankovske brigade. VII — Bgd, 16/1, kut. 323.

Skupina tankistov v samostanu pri Širokem Brijegu v Hercegovini 4. februarja 1945

Enote XXIX. divizije so ogrožale Nevesinje iz smeri Gacko—Kifino Selo. V pomoč pehoti so 30. novembra poslali iz Gacka dva tanka in oklopni avtomobil. Njihov izhodiščni položaj za napad je bil v rajonu Drenovik, zahodno od Kifinega Sela. Takoj po prihodu so skupno s pehoto napadli v smeri Drenovik—Ribna Glava—Nevesinje. V začetku je bil napad uspešen in sovražnikovo desno krilo se je moralo umakniti. Veseli tega prvega uspeha so začeli tanki in oklopni avtomobili preganjati sovražnika. Toda sovražnik je imel v ozadju svoje obrambne črte šest tankov — dva znamke »panter« in štiri znamke »fiat« — ter nekaj protitankovskih topov 37 mm, ki so ščitili umik pehote. Tanki »panter« so imeli močnejše topove in močnejše oklepe kot tanki »stuart«. Razvil se je neenak boj, v katerem je bil zadet tank, oklopni avtomobil pa trikrat. Vendar zadetki niso bili hujši. Sovražnik je izgubil tank znamke »fiat«.

Izid boja kljub izgubam sovražnika in umiku njegove pehote z izhodiščnih položajev, ni bil uspešen za tankiste. Tanki so prehitro začeli zasledovati sovražnika. V napad so šli, ne da bi poznali sovražnikovo razporeditev. Sovražnikovo premoč v tan-

kih bi lahko nadoknadili z večjo povezanostjo s pehoto, ki je bila močnejša kot sovražnikova. Skratka, obstajale so stvarne možnosti za osvoboditev Nevesinja, če se ne bi tanki prehitro ločili od pehote.³²⁾

PROTINAPAD PRI ČITLUKU

Črta Nevesinje—Buna—Čitluk—Široki Brijeg je bila del sovražnikovega zunanjšega obrambnega pasu Mostarja. S položaji na Čitluku je zaprl sovražnik našim enotam smer Ljubuški—Mostar, v istem času pa je od tu v tej smeri tudi napadal.

Dne 19. decembra 1944 je sovražnik napadel v tej smeri 10. brigado XXIX. divizije in jo hotel pregnati proti Ljubuškem in Čapljini. Štab 10. brigade je prek štaba XXIX. divizije zaprosil za pomoč tankov.³³⁾

Štab 1. bataljona južne skupine 1. tankovske brigade je poslal na položaje pri Čitluku tri tanke in dva oklopna avtomobila. Ko so bili tanki in oklopni avtomobili še na poti, je enotam 10. brigade uspelo odbiti nekaj sovražnikovih napadov in ga potisniti na položaje Vučine—Ruzići—Borljevc—Sajnovići—Jare. V tem položaju se je štab brigade odločil za protinapad, da bi odbil sovražnika čim dlje od svojih položajev. Protinapad je začel 19. decembra pozno popoldne. Do večera so tanki in pehota zavzeli vas Ruziće, nato pa še Sretnico in Selište.

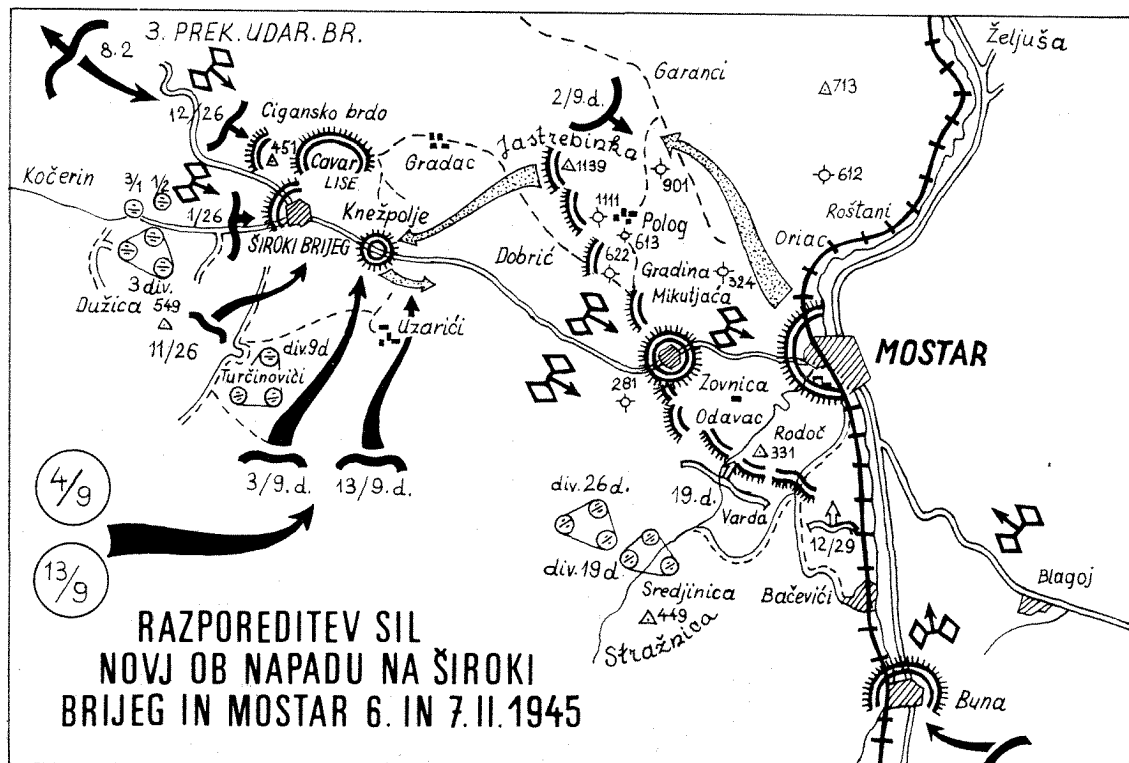
Značilna za ta protinapad je bila tesna povezanost med tanki, pehoto in artilerijo. Tanki in oklopni avtomobili se v tem boju niso ločili od pehote kot v prejšnjih bojih. Razen tega je bilo dobro sodelovanje z artilerijo, s katero je imela pehota telefonsko zvezo. Prek pehote so tankisti opozarjali artilerijo, da je uničevala cilje, ki so ovirali njihovo napredovanje.

Zaradi tesne povezave med pehoto, tanki in artilerijo je protinapad uspel. Sovražnik je imel izgube v moštvu, vtem ko jih tankovska skupina ni imela.

Po tej akciji je štab južne skupine 1. tankovske brigade organiziral tečaj tankovskih starešin, kjer so podrobno proučili

³²⁾ Poročilo štaba 1. tankovske brigade št. 133 z dne 3. decembra 1944 o akciji tankovske skupine štabu XXIX. divizije. VII — Bgd, br. reg. 19/1 kut. 323.

³³⁾ Poročilo štaba 1. tankovskega bataljona št. 4 z dne 22. decembra 1944 o akciji tankov pri Čitluku štabu 1. tankovske brigade. VII — Bgd, br. reg. 19/1, kut. 323.

akcijo tankovske skupine, ki je sodelovala v protinapadu v Čitluku. V tem tečaju so proučili tudi napake, ki so jih napravili tankisti v napadih na vas Buno, Široki Brijeg in pri Kifinem Selu.³⁴⁾

BOJI OKROG ČAPLJINE

V januarju 1945 so se enote nemške 369. legionarske »Vražje« divizije in 9. ustaške gorske divizije pripravljale na izpad iz Mostarja, da bi zavzele Čapljino in Metković in porušile mostove na Neretvi ter s tem preprečile napade naših enot, ki so se pripravljale za mostarsko operacijo. Do 28. januarja je sovražnik dosegel črto Donji Studenci—Medjugorje in železniško postajo Žitomislić in s tem spravil v nevarnost Čapljino.

Zaradi nastalega položaja na sektorju Čapljine je bil 28. januarja poslan 3. tankovski bataljon z inženirsko četo iz Stolca prek Domanovića v Čapljino, da zavaruje most na Neretvi vse do prihoda enot XXIX. divizije, ki naj bi okrepile pehotni bataljon, ki je bil tam. Tretji tankovski bataljon je imel eno samo borbeno četo. Po prihodu v Čapljino so namestili dva tanka pri vходу v mesto, da bi branila dostope v Čapljino od vasi Žitomislić iz smeri Ljubuški proti mostu na Neretvi. Osnovna naloga teh dveh tankov je bila, da branita most, če bi ga sovražnik napadel. Druge štiri tanke in štiri oklopne avtomobile so razporedili v vasi Tasovčići, odkoder bi jih poslali proti sovražniku če bi prešel v napad.

V noči od 28. na 29. januar je uspelo skupini ustašev priti v Čapljino, kjer so s pehotnim orožjem napadli tanke, oklopne avtomobile in inženirsko enoto. Kmalu zatem je sledil napad zunaj Čapljine. Sovražnik je hotel zavzeti koto 296 in Gradino ter pregnati s položaja pehotni bataljon. Med boji v Čapljini je prišla 29. januarja iz Stolca okrepitev iz 1. tankovskega bataljona v jakosti tankovskega voda s tremi tanki. Vod se je prebil v Čapljino in naprej do vasi Trebižak, kjer se je spopadel s sovražnikovo kolono, ki je prodirala iz Ljubuške. Ker tankovskega voda ni spremljala pehota, se je moral spričo sovražnikove premoči umakniti v Čapljino. Ker so morali tankisti braniti

³⁴⁾ Poročilo štaba južne skupine 1. tankovske brigade štabu 1. tankovske brigade. VII — Bgd., br. reg. 20/4, kut. 323.

most za vsako ceno, so se odločili, da ga ne bodo branili s položajev, temveč da bodo skušali pregnati sovražnika s protinapadom. Tanki, pehota in inženirska enota so začeli s protinapadom in do opoldne zavzeli Gradino. Ta točka prevladuje nad Čapljino in je ključna točka obrambe mesta. V protinapadu je sodelovalo relativno malo pehote, njeno vlogo so prevzele inženirske enote in sodelovale s tanki v protinapadu. Popoldne je začel s protinapadom tudi sovražnik, z namero, da bi ponovno zavzel Gradino. Uspelo mu je prisiliti naše enote k umiku iz Čapljine in jo zavzeti skupno z mostom na Neretvi.

V odločilnem trenutku, ko se je bil boj za most na Neretvi, je prišla pomoč treh tankov iz prvega tankovskega bataljona. Prvi tank je prešel most in odbil skupino Nemcev, ki se je približevala mostu. Toda Nemcem je uspelo tank uničiti. V tem trenutku je drugi tank ostal sredi mostu, ker se je pokvaril. Komandir tankovske čete je nato poslal v boj še tretji tank, ki naj bi tudi pomagal izvelči pokvarjenega z mostu samega. Toda sovražnik ga je uničil s protitankovskim topom. Tako sta uničeni in pokvarjeni tank zagozdila prehod drugim tankom. Sovražnik je to seveda izkoristil in z močnim protinapadom osvojil most, ki ga je takoj nato miniral in delno porušil.

Po neuspelem boju pri Čapljini so se tanki in oklopni avtomobili vrnili ponoči v Domanoviće. En tankovski vod s tremi tanki in oklopnim avtomobilom je ostal v vasi Tasovčići, da bi pomagal 13. hercegovski brigadi, ki je v noči od 29. na 30. januar prišla na ta sektor. S tankovskim vodom je ostala v Tasovčićih tudi inženirska četa iz sestava inženirskega bataljona 1. tankovske brigade.

Dne 30. januarja so tekle priprave za ponovno osvoboditev Čapljine. Iz 1. tankovskega bataljona so dodelili tri tanke in dva oklopna avtomobila 4. bataljonu 13. hercegovske brigade, ki je napravil majhno mostišče okrog porušenega mostu na Neretvi, da bi omogočil inženirski četi popravilo mostu. Sovražniku ga namreč ni uspelo v celoti razstreliti, zrušil se je samo srednji oporni steber. Tako je obstajala možnost popraviti ga in omogočiti prehod tankov in drugih vozil v Čapljino.

V dneh 31. januarja in 1. februarja je uspelo enotam 13. hercegovske brigade s pomočjo tankov in oklopnih avtomobilov iz sestava 1. tankovske brigade osvoboditi Čapljino in vreči sovražnika proti Ljubuškem in Čitluku.

Za sodelovanje tankov in oklopnih avtomobilov v bojih za Čapljino je značilnih več okoliščin. Predvsem je treba vedeti, da je sovražnik imel na voljo zelo močne sile pri izpadih iz Mostarja v Metković. Po številu sil, ki so napadale, in globini prodorov, ki so jih dosegle, je to največja sovražnikova akcija v vrsti izpadov iz Mostarja v raznih smereh v preteku treh mesecev. V smeri sovražnikovega napada v rajonu Čapljine je bil v trenutku napada samo en pehotni bataljon. V začetku je bil poslan tja samo 3. tankovski bataljon, ki je imel eno samo bojno četo, z namenom, da obdrži most na Neretvi do prihoda 13. hercegovske brigade na ta odsek fronte. Čeprav je bil sovražnik številčno močnejši, so tanki s pomočjo inženirskih enot, ki so prevzele funkcijo pehote, odbili sovražnikov napad in zavzeli Gradino, ki je bila ključ za obrambo Čapljine. To je bilo pogumno in veliko dejanje, vendar je bila hkrati z njim storjena taktična napaka. Enota je dobila nalogo zasesti in braniti most na Neretvi in se ne bi smela spuščati v druge akcije, zlasti ne, ker ni vedela za številčno stanje sovražnikovih sil, ki so napadale Čapljino. Če bi enota takoj po prihodu na položaj organizirala obrambo in izkoristila inženirsko enoto za izdelavo preprek na smereh možnega vdora, sovražnik verjetno ne bi osvojil mostu do prihoda drugih enot (1. tankovskega bataljona, 13. hercegovske brigade in bataljona KNOJ).

V bojih okrog mostu tanki iz 1. tankovskega bataljona, ki so prišli v pomoč, niso bili smotrno uporabljeni. Namesto da bi z ognjem preprečili sovražniku dostop k mostu, so posamič hoteli prodirati prek njega in odbiti sovražnika, ki je prodiral tja z namero, da most minira in poruši. Zaradi tega so bili uničeni tanki, ki so potem vrh tega služili sovražniku še kot zaklon, da se je lažje prebil prek obstreljevanega prostora do mostu. Napaka mu je prišla prav in izkoristil jo je ter porušil most. Potem je bilo treba dva dni trdih bojov na hitro pripravljenem mostišču, da so most ponovno usposobili.³⁵⁾

— — —

Južna skupina 1. tankovske brigade je bila v tem obdobju rezerva XXIX. divizije, ki je operirala na široki fronti. Rezerva je bila razvrščena v dve skupini — v Stolcu in Trebinju, kasneje

³⁵⁾ Poročilo štaba 1. tankovskega bataljona št. 5 z dne 2. februarja 1945 o akciji okrog Čapljine štabu 1. tankovske brigade: VII — Bgd, br. reg. 12/2, kut. 323; operativno poročilo štaba 3. tankovskega bataljona pov. št. 1 z dne 1. februarja 1945 štabu 1. tankovske brigade. VII — Bgd, br. reg. 11/2, kut. 323.

Komandant IV. armade generalni major Petar Drapšin pripenja odlikovanja red partizanske zvezde s puškami podpolkovniku Francetu Hočevarju, političnemu komisarju 1. tankovske brigade in enemu najvidnejših partijskih voditeljev v partizanskem taborišču Carbonara in Gravina

pa v Gackem. Tako razvrščene sile južne skupine 1. tankovske brigade so z izhodiščnih položajev (Stolac in Gacko) kot rezerva posredovale v smeri Mostarja, kadar je bilo potrebno. Značilno je, da so rezervo uporabljali od časa do časa v majhnih skupinah dveh do treh tankov z enim ali več oklopnih avtomobila.

bilov na široki fronti od Nevesinja do Širokega Brijega. Edino v bojih okrog Čapljine je sodelovalo večje število tankov, pa tudi ti so bili poslani v boj po skupinah.

Štab južne skupine 1. tankovske brigade je hotel obvarovati tanke za odločilne boje za osvoboditev Mostarja. Do prihoda glavnine VIII. korpusa v cono bojov XXIX. in IX. divizije so bile sovražnikove enote vezane v glavnem na zunanjo črto obrambnega pasu Mostarja. Tako so jim preprečevali izpade, ki so jih delali od časa do časa. V takih razmerah ni imela južna skupina vse do mostarske operacije pomembnih bojov. V nobeni bitki, v kateri so sodelovale enote južne skupine 1. tankovske brigade, niso bile pritegnjene močnejše enote, čeprav so bile za to dane okoliščine. Niti štab XXIX. divizije, niti južne skupine 1. tankovske brigade se ni odločil, da bi na posameznih bojiščih (Čitluk, Buna, Široki Brijeg, Nevesinje) skoncentriral močnejše enote ter tako uničil sovražnika. Taka orientacija uporabljanja tankov je imela za posledico nekaj neuspehov, posebno v bojih za široki Brijeg in most na Buni.

Inženirski polbataljon 1. tankovske brigade, ki je bil v sestavi južne skupine, ni sodeloval neposredno s tanki, razen v bojih okrog Čapljine. V bistvu je bil inženirska enota XXIX. divizije, ki jo je uporabljal štab v skupinah za različne naloge. Osnovna naloga inženirskega polbataljona v času november-december 1944 in januar 1945 je bila v tem, da je oviral in zavračal sovražnika v izpadih, ki jih je skušal delati iz Mostarja proti Stolcu in Čapljini.³⁶⁾

SODELOVANJE PRVE TANKOVSE BRIGADE V MOSTARSKI OPERACIJI

Po osvoboditvi Knina so bile ustvarjene okoliščine, da se glavnina VIII. korpusa premesti v rajon Mostarja in s tem ustvari premoč nad sovražnikom, ki se je doslej uspešno branil proti enotam XXIX. in IX. divizije ter od časa do časa izpadal v južno in jugozahodno Hercegovino.

Mostar je z bližnjimi oporišči (Široki Brijeg, Čitluk, Nevesinje) bil veliko in močno oporišče, ki ga je sklenil sovražnik

³⁶⁾ Poročilo štaba južne skupine 1. tankovske brigade štabu 1. tankovske brigade. VII — Bgd, br. reg. 20/4, kut. 323.

Komandant 1. tankovske brigade Periša Grujić pripenja odlikovanje majorju Vlačku Vlaisavljeviću, desno je Josip Bumber (marec 1945 v Šibeniku)

braniti zato, da bi ščitil umik svoje armadne skupine »E«. Le-ta se je umikala iz Črne gore prek Sarajeva na sever. Za obrambo Mostarja in bližnjih oporišč je imel sovražnik na voljo: 369. legionarsko in 9. ustaško-domobransko divizijo, mestno milico, ustaško »Črno legijo« in fašistično 49. legijo črnih srajc »San Marco«.

Od enot NOV in PO Jugoslavije so bile tod okrepljena XXIX. divizija ter II. in IX. divizija iz VIII. korpusa.

Zunanji obrambni pas Mostarja je segal v globino do 25 km, notranji pa do 8 km. Pred začetkom operacije je imel sovražnik razvrščene svoje enote takole:

— v rajonu Nevesinja: 2 bataljona 369. legionarske divizije, okrog 500 mož ustaške milice in dve bateriji 369. nemškega artilerijskega polka. Naloga teh enot je bila braniti Nevesinje in preprečiti prodor naših enot v Mostar z vzhodne in jugovzhodne smeri;

— v Blagaju in Buni: bataljon 9. brigade 9. brdske ustaško-domobranske divizije in dve havbični bateriji nemškega 649. obalnega artilerijskega polka. Naloga teh enot je bila preprečiti našim enotam prodor v Mostar z juga iz smeri Stolac—Domandolci in po levem bregu Neretve;

— na črti Kosmaj—Čitluk: 4. bataljon 9. brigade 9. ustaško-domobranske divizije.

Te enote naj bi preprečevale preboj v Mostar našim enotam, ki so napadale z juga in jugozahoda na desnem bregu Neretve;

— v Širokem Brijegu in na izpostavljenih položajih proti Ljubuškem: 370. legionarski polk, 2. brdsko brigado (1. in 3. bataljon) 9. ustaško-domobranske divizije, 2. bataljon 9. ustaške brigade iste divizije, divizion 369. legionarskega polka, ustaško »Črno legijo«, ustaško milico in poljsko žandarmerijo.

Vse te položaje v zunanjem obrambnem pasu Mostarja je sovražnik fortifikacijsko dobro utrdil, organiziral močan obrambni sistem in postavil protitankovske ovire. Hkrati je sovražnik s teh oporišč od časa do časa z manjšimi ali večjimi silami izpadal proti enotam XXIX. in IX. divizije.

V Mostarju je imel sovražnik tele enote: 49. legijo črnih srajc »San Marco«, vod tankov in del nemškega 369. artilerijskega in 649. obalnega artilerijskega polka. V Bijelom Polju so bili izvidniški, dopolnilni in pionirski bataljon ter protitankovski divizion 369. legionarske divizije. Južno od Mostarja, od Jasenice do Mostarskega Blata, je bil 1. bataljon 369. legionarskega polka, artilerijski divizion in letalske enote na letališču pri Rodoču.

Skupno je imel sovražnik pred bitko na obeh obrambnih linijah okrog 15.000 vojakov; pri tem niso vštete enote, ki so prišle med operacijo na pomoč iz Sarajeva.

Štab 1. tankovske brigade ob proslavi v Šibeniku marca 1945, ko je komandant IV. armade JA izročil borcem brigade prva odlikovanja. Z leve proti desni France Hočevar, politični komisar brigade, Josip Kuštrin, namestnik komandanta brigade, Marko Vuletić, pomočnik političnega komisarja brigade, Vlado Sekulić, načelnik štaba brigade, Geco Bogdanović (dodeljen štabu brigade). Spredaj stoji Periša Grujić, komandant 1. tankovske brigade

Po osvoboditvi Knina je vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije ukazal štabu VIII. korpusa, da osvobodi Mostar in še preostali zasedeni del Hercegovine. Za zavarovanje severne Dalmacije je štab VIII. korpusa pustil tam XX. divizijo in dve brigadi XIX. divizije, druge enote (XXVI. divizijo, severno skupino 1. tankov-

ske brigade, težko artilerijsko brigado in XIX. divizijo brez dveh brigad) pa je poslal v rajon Imotskega in Vrgorca zaradi sodelovanja v mostarski operaciji. Operativno je bila XXIX. divizija podrejena VIII. korpusu, IX. divizija pa je ostala na prvotnih položajih, da bi s tem vezala sovražnikove enote južno od Mostarja do prihoda glavnine VIII. korpusa.

Po operativnem načrtu štaba VIII. korpusa so bile naloge enot, predvidenih za mostarsko operacijo, tele:

- glavnina IX. in XXVI. divizije, severna skupina 1. tankovske brigade in težka artilerijska brigada bi morale zavzeti Široki Brijeg in obkoliti Mostar s severa in zahoda;

- pomožne sile (XIX. divizija, okrepljena z 12. brigado XXIX. divizije) naj bi prodirale v smeri Ljubuški—Čitluk—Varda—Mostar z nalogo, da v coni med Mostarskim Blatom in Neretvo razbijejo sovražnika in obkolijo Mostar z juga;

- XXIX. divizija, okrepljena s 1. bataljonom južne skupine 1. tankovske brigade, mora zavzeti Nevesinje ter nato prodirati v smereh Nevesinje—Blagaj—Mostar in Kljuni—Donje Zimlje—Bijelo Polje in obkoliti Mostar z vzhoda;

- 11. brigada XXIX. divizije in 3. brigada XXVI. divizije morajo preprečiti sovražniku, da bi pripeljal okrepite in mu preprečevati umik proti Sarajevu. 11. brigada mora zapreti smer Konjic—Mostar, 3. brigada pa smer Mostar—Konjic.

Rezerva VIII. korpusa je bila 4. brigada IX. divizije.

Osnovna zamisel plana VIII. korpusa je bila: najprej zavzeti najvažnejša oporišča zunanjega obrambnega pasu Mostarja (Široki Brijeg, Čitluk, Nevesinje), nato pa s koncentričnim napadom obkoliti sovražnika v Mostarju in mu onemogočiti umik proti Sarajevu.³⁷⁾

POHOD SEVERNE SKUPINE 1. TANKOVSKKE BRIGADE V ZBIRNI RAJON IN PRIPRAVE ZA NAPAD

Po končani kninski bitki je bila severna skupina 1. tankovske brigade v rajonu Šibenik—Drniš—Skradin na počitku, hkrati pa se je pripravljala na nove akcije. Dne 29. januarja je dobila ukaz, da gre skupina v širši rajon Imotskega. Pot je bila dolga

³⁷⁾ Oslobojilački rat naroda Jugoslavije.

približno 187 km. V zbirnem rajonu bi morale biti vse enote do 3. februarja. Štab severne skupine je razdelil pohod v tri etape. Potek pohoda je razviden iz razpredelnice:

Datum	Smer	Dolžina pohoda v km	Trajanje pohoda v urah	Povprečna hi- trost gibanja km na uro
31. januar	Šibenik— Solin—Sinj	98	9	12—13
1. februar	Sinj—Obrovac— s. Ruda—s. Grab— Čaporica	39	8	4—5
2. februar	Čaporica— Imotski	50	7	7—8
SKUPAJ	Šibenik— Imotski	187	24	7—8

Najtežji del pohoda je bil iz Sinja v Čaporico. Kolona je vozila s hitrostjo 4—5 km na uro, ker so bile na poti zasnežene in poledenele vzpetine in ovinki. Na poti od Čaporice do Imotskega je bilo 20—60 cm snega, na nekaterih mestih pa tudi prek enega metra. Zato se je kolona večkrat ustavljala in čistila cesto.

Na pohodu je zaradi manjših okvar zaostalo pet tankov, ki so po izvršenih popravilih prišli na zbirno mesto dan kasneje.

Pohod je bil dobro organiziran in v redu izveden, čeprav v zelo težkih razmerah, zlasti na delu poti Čaporica—Imotski, in čeprav je potekal podnevi, sovražnik kolone ni napadal. Vse enote so prišle na zbirno mesto pravočasno in se začele takoj pripravljati na napad.

Ko je bila severna skupina na pohodu, je južna skupina sodelovala v bojih okrog Čapljine in se šele po umiku sovražnika iz Čapljine začela pripravljati na mostarsko operacijo.

Dne 4. februarja je dobila severna skupina ukaz, da sodeluje v napadu na široki Brijeg, s tem da podpre pri akciji enote XXVI. divizije. Zbirni rajon je bil oddaljen 35 km od prvih sovražnikovih postojank. Štab severne skupine se je odločil, da pošlje svoje enote na položaje 7 km pred širokim Brijegom. Ker je štab predvideval, da bodo enote na izhodiščnih položajih zelo kratek čas, je že v zbirnem rajonu izdal ukaz o napadu na široki Brijeg. Postopek je bil pravilen, saj so bile enote na izho-

diščnih položajih le okrog 15 ur. V tem času so starešine pripravili enote za napad.

Zjutraj 5. februarja so odšle enote severne skupine iz zbirnega rajona do izhodiščnih položajev (Kočerina—Galići). Tu je bil ogled terena, kjer so sodelovali vsi starešine od komandanta brigade do komandirjev in voznikov tankov. Starešine in vozniki tankov so bili seznanjeni s smermi napada in razvrstitvijo sovražnika. Nato je bil posvet z enotami 1. dalmatinske brigade, ki bi ji morali tanki pri napadu pomagati. Po ukazu štaba severne skupine naj bi pri napadu sodeloval 2. tankovski bataljon, tretji pa ostal v rezervi. Pri ogledovanju terena in na sestanku za organizacijo sodelovanja so bili le starešine in vozniki tankov 2. tankovskega bataljona. V tem je bila storjena napaka, saj v akcijo niso vključili 3. tankovskega bataljona, ki je ostal v rezervi, zakaj med bojem se je pokazala potreba za pritegnitvijo ene tankovske čete.³⁸⁾

OSVOBODITEV SIROKEGA BRIJEGA

Dne 6. februarja zjutraj je krenil 2. tankovski bataljon iz izhodiščnega rajona na črto, kjer naj bi se razvijala akcija na zahodnem robu vasi Jozići. Pohod je potekal v času artilerijske priprave za napad. Ko so se tanki razporedili za napad, so oklopni avtomobili in protitankovski topovi streljali s položajev v rajonu Jozići—Sliškovići. Za odstranjevanje min so bile odrejene pionirske skupine iz sestava inženirskega polbataljona, ki so spremljale tanke. Pod zaščito dimne zavese in ob podpori artilerije so se tanki s pehoto in inženirsko enoto približali na 500 m k sovražnikovim položajem. Na posebno trdovraten odpor so naleteli pri skupini, ki je zasedla samostan, težko dostopen za tanke. Razen tega je sovražnik ta objekt zavaroval s protitankovskimi minami in ga branil s protitankovskimi topovi. Prvi dan ga niso mogli zavzeti, zato se je štab severne skupine odločil, da pritegne v boj rezervo, ki naj z juga napade sovražnika v samostanu in sicer iz smeri Jozići—Pribinovići. Sovražnik ni pričakoval napada s te strani, zato ni zavaroval terena z minami, niti ga ni branil s protitankovskimi topovi. V tem je 11. brigada

³⁸⁾ Polkovnik Periša Grujić, Tenkovi u mostarskoj operaciji. Od tenka do brigade, str. 70, 71 (dalje navajam Grujić, Tenkovi u mostarskoj operaciji).

Podelitev odlikovanj borcem 1. tankovske brigade 9. marca 1945 v Šibeniku

XXVI. divizije zavzela vas Pribinovići, kamor je bil poslan 3. tankovski bataljon, da bi zjutraj začel z akcijo.³⁹⁾

Dne 7. februarja zjutraj se je začel splošen napad na Široki Brijeg ob podpori artilerije in letalstva. Tankom in pehoti je uspelo prebiti obrambne sovražnikove položaje in okrog poldne so zavzeli samostan. Do srede popoldne je bil sovražnikov odpor povsem zlomljen, nakar je bil del enot poslan proti Mostarju.

³⁹⁾ Povelje štaba 1. tankovske brigade št. 54 z dne 4. februarja 1945 za napad na Široki Brijeg. VII — Bgd, br. reg. 19/1, kut. 323.

Prva tankovska brigada marca 1945 v Šibeniku ob podelitvi prvih odlikovanj.

V bojih za Široki Brijeg so tanki, pehota in artilerija tesno sodelovali. Pod zaščito dimne zavese so tanki neovirano prešli prek planega terena in začeli z bojem. Napredovali so postopoma v tesnem stiku s pehoto. Do takega posebno dobro usklajenega prodiranja je prišlo na fronti 11. brigade. Protitankovske topove in oklopne avtomobile so uporabili kot orožje za podporo tankom in pehoti. Tak način uporabe protitankovskih topov in oklopnih avtomobilov je bil zelo učinkovit. V prejšnjih bojih namreč niso dobili ustreznih nalog, zato je bil njihov prispevek k uspešnosti bojov zelo majhen. Ob napadu na Široki Brijeg so protitankovski topovi in oklopni avtomobili že v začetku boja zasedli položaje 1000—1200 m od prve sovražnikove obrambne črte. S teh položajev so z neposrednim obstreljevanjem ciljev podprli napade tankov in pehote.

Posebno važno vlogo je tokrat odigrala rezervā, ki so jo poslali v boj v smeri, za katero je sovražnik menil, da ni prehodna za tanke. Medtem ko se je 2. tankovski bataljon boril za vsako ped zemlje, je 3. tankovski bataljon brez posebnih težav prodril prav med sovražnikove vrste.

Boji za Široki Brijeg so pokazali visoko stopnjo sposobnosti starešin in vsega moštva pri napadu na zelo utrjeno sovražnikovo obrambo. Napaka je bila storjena le v predpripravi za napad tankov. S preveliko naglico je bil izvršen ogled zemljišča, pa tako niso bile natančno ugotovljene vse podrobnosti okrog razvrstitve sovražnikovih topov in minskih polj, kar je seveda neobhodno potrebno pri takem napadu. Poleg tega niso imeli podatkov o minskih poljih in protitankovskih topovih. Zaradi tega so tanki, posebno prvega dne, napredovali zelo počasi.

V bojih za Široki Brijeg je imela severna skupina 1. tankovske brigade 8 mrtvih in 22 ranjenih. Pet tankov je bilo zadetih iz protitankovskih topov.⁴⁰⁾

OSVOBODITEV MOSTARJA

Po osvoboditvi Širokega Brijega se je severna skupina 1. tankovske brigade zbrala v zbirnem rajonu v Širokem Brijegu, ki je bil obenem tudi izhodiščni rajon za napad na Mostar.

⁴⁰⁾ Operativno poročilo štaba 1. tankovske brigade št. 94/45 z dne 21. februarja 1945 štabu VIII. korpusa. VII — Bgd, br. reg. 24/2, kut. 323. — Grujić, Tenkovi u mostarskoj operaciji, str. 71—73.

Z zavzetjem širokega Brijega, s prebojem k vasi Milkovići in pritiskom enot XXIX. divizije proti komunikaciji Mostar—Konjic, so bile dane vse okoliščine za nadaljevanje napada na Mostar. V teh razmerah je štab VIII. korpusa 12. februarja ukazal, da XXVI. divizija napade Mostar s pomočjo severne skupine 1. tankovske brigade in artilerijske brigade v smeri Donji Polog—Mostar. Devetnajsta brigada je napadala v pomožni smeri Var-da—Mostar. Enote XXIX. divizije naj bi zavzele Nevesinje in nadaljevale preboj proti Mostarju z vzhoda, IX. divizija pa naj bi s severa napadala črto Raštani—Drežnica in presekala sovražnika v Mostarju pri Zaledju. Peta brigada XIX. divizije je ostala v korpusni rezervi v rajonu Široki Brijeg.

Za obrambo Mostarja je uspelo sovražniku pripeljati iz Sa-rajeva okrepljeni 359. polk 181. pehotne divizije, ki je bil do-ločen za neposredno obrambo mesta. Sovražnik je v Mostarju organiziral krožno obrambo. Na Bijelem Polju so bili deli nem-ške žandarmerije, na položajih Mačija Glavica—Mostarsko Blato pionirski bataljon 369. legionarske divizije in bataljon za zvezo, na položajih severno in zahodno od Mostarja je bila glavnina 370. polka 369. legionarske divizije, nemški hitri odred, 3. in 5. ustaški bataljon ter 1. in 3. bataljon 2. brigade 9. ustaško-domo-branske divizije. Za obrambo južne strani od Neretve do Mo-starskega Blata je imel sovražnik 1. bataljon 9. ustaške brigade, bataljon nemškega 369. polka, dve bateriji 369. artilerijskega polka in dva protitankovska voda. V samem Mostarju je bila legija črnih srajc »San Marco«, izvidniški bataljon 369. legionar-ske divizije, glavnina 369. artilerijskega polka in četa tankov.

Fortifikacijsko je sovražnik najbolj utrdil črto Široki Bri-jeg—Mostar. Po umiku iz širokega Brijega je organiziral krožno obrambo z oporišči v vaseh Medjine in Žovnica. Tu je postavil protitankovske in protipehotne mine, porušil mostove in mini-ral pot. Tako so bili Medjine, Žovnica in Humac prva močna sovražnikova oporišča pred Mostarjem. Razen tega je sovražnik zasedel z močnimi silami Gradino in druge gorske vrhove v smeri Široki Brijeg—Mostar. Od Medjine do Mostarja je bila cesta porušena na več mestih. S tem je hotel sovražnik prepre-čiti prodiranje tankov. Računal je, da v bitki za Mostar tanki ne bodo mogli sodelovati.⁴¹⁾

⁴¹⁾ Oslobojilački rat naroda Jugoslavije.

Enako je ravnal sovražnik v smeri Nevesinje—Mostar. Vse soteske so bile zatrpane, cesta pa porušena na dveh mestih. Na porušenih mestih je postavil protitankovske in protipehotne mine. S tem se je hotel sovražnik zavarovati pred prodorom tankov iz sestava južne skupine 1. tankovske brigade.

Po izgubi Širokega Brijega je sovražnik takole zasnoval svoj obrambni pas: Medjine, Žovnica in Humac v smeri Široki Brijeg—Mostar; Jasenica in Ljuti Dolac v smeri Čitluk—Mostar; vas

Nace Golob, nosilec partizanske spomenice 1941, je bil komandant tankovskega odreda GS NOV in PO Slovenije, nato je vodil slovenske tankiste v Italijo, v 1. tankovski brigadi je bil komandir čete in komandant bataljona. Bil je tudi odposlanec na kočevskem zboru 1943

Buna in Blagaj z reko Buno v smeri Nevesinje—Mostar. S severa je poskušal sovražnik zavarovati komunikacijo Mostar—Konjic za umik svojih enot proti Sarajevu.

Po zavzetju Širokega Brijega so bile med 8. in 12. februarjem ustavljene akcije VIII. korpusa zaradi pregrupacije sil za napad na Mostar. Da bi preprečili prihod sovražnikovih okrepi-
tev iz Sarajeva v Mostar, ali umik enot iz Mostarja v Sarajevo, je bila poslana IX. divizija na odsek Raška Gora—Drežnica. Dvanajsta brigada XXIX. divizije je bila pomaknjena na položaj pri

vasi Jasenice na desno krilo XIX. divizije in bila začasno podrejena njej. Prvi bataljon južne skupine je bil odrejen v pomoč enotam XIX. divizije. Severna skupina 1. tankovske brigade pa je bila pripravljena za napad v smeri Široki Brijeg—Mostar, da pomaga enotam XXVI. divizije.

Ko je bila izvedena pregrupacija pehotnih enot VIII. korpusa, se je severna skupina pripravljala za nadaljnje akcije v Širokem Brijegu: tanki so se oskrbeli s strelivom in gorivom. Poškodovane tanke so popravili. Ranjence in zaplenjeni material so prepeljali v Imotski. Ker je bila cesta od Širokega Brijega proti Mostarju delno porušena in še neočiščena od min, je dobil to nalogo inženirski polbataljon. V noči od 12. na 13. februar je dobila severna skupina 1. tankovske brigade ukaz za pohod od Širokega Brijega na izhodiščne položaje jugozahodno od vasi Voštani.

Prvi tankovski bataljon južne skupine 1. tankovske brigade je bil po zavzetju Širokega Brijega poslan brez ene čete v smer Čitluk—Mostar, da podpre enote XIX. divizije. Četa tankov pa je bila određena za napad v smeri Buna—Mostar. Do začetka splošnega napada je čakala četa na položaju 3 km južno od Bune. Ker je sovražnik porušil most na reki Buni in ker je bila spričo tega reka Buna naravna protitankovska ovira, je preusmerila smer napada prek vasi Blagaj na komunikacijo Nevesinje—Mostar. Tretji tankovski bataljon južne skupine 1. tankovske brigade je bil predviden za napad v smeri Nevesinje—Mostar. Iz Gacka je bil poslan na položaje v rajon Nevesinje, kjer naj bi se vključil v boj.

Da bi pospešili premik tankov med boji, so izdelali poseben načrt za delo inženirskih enot severne in južne skupine 1. tankovske brigade. Vsaka skupina je imela poldrugo inženirsko četo. Od razpoložljivih sil na črti Široki Brijeg—Mostar so bile formirane tele skupine: ena za ugotavljanje minskih polj in drugih protitankovskih ovir, dve skupini za odstranjevanje min, vsaka s po enim oddelkom, ki naj bi ju ščitila pri delu, skupina za popravilo ceste in nekaj skupin za neposredno pomoč tankom v boju. Enaka je bila vloga inženirskih enot pri južni skupini, razdeljenih na dva dela. En del je bil razporejen v smeri Buna—Mostar, drugi pa v smeri Nevesinje—Mostar.

Taka razvrstitev inženirskih enot je bila potrebna za odstranjevanje protitankovskih ovir na poti, koder so napadali tanki.

Izkušnje iz bojev za Široki Brijeg so pokazale, da je potrebno že vnaprej zelo podrobno proučiti delovanje inženirskih enot, da ne bi tanki obstali pred minskimi polji v trenutku, ko je njihova neposredna pomoč najbolj potrebna.⁴²⁾

Splošni napad na Mostar se je začel 13. februarja zjutraj. Na odseku Široki Brijeg—Mostar so tanki zaradi neprehodnosti terena s ceste pomagali prodirajoči pehoti. Samo en tankovski vod, ki je bil poslan na položaje skozi vas Vlasovići, prek Presedline med Mikuljačo in koto 505, je napadal izven ceste. V tej smeri je tankovski vod podprl pehoto, ki je osvobodila dve važni in zelo branjeni točki. Drugi tanki so operirali po cesti vse do vasi Medjine, ki jo je osvobodila pehota. Cesta od Medjine do Žovnice je bila minirana in pod ognjem s sovražnikovih položajev v Žovnici in Koviljači. Žovnico je branila četa Nemcev, ki je imela tudi dva protitankovska topa, ki sta zapirala cesto Medjine—Žovnica. Ta odsek ceste je zelo odprt in pripraven za streljanje na tanke s položajev v Žovnici. Zato ti niso mogli v napad vse dotlej, dokler niso bili uničeni sovražnikovi protitankovski topovi in cesta očiščena min. S protitankovskimi topovi je opravila artilerija, ki se je tako učinkovito vključila v akcijo, vtem ko so inženirske čete pod njeno zaščito ter v kritju ognja minometalcev in mitraljezov odstranile mine s ceste. Razen tega je sodelovalo v akciji tudi nekaj tankov, razvrščenih na zavoju ceste Medjina—Žovnica. Tako je uspelo pregnati sovražnika iz Žovnice, pehota pa je zasedla položaje v Koviljači in Mikuljači.

Zaradi vztrajnosti v akciji Široki Brijeg—Mostar so naše čete že prvi dan zavzele utrjene položaje pred Mostarjem. Tudi na drugih odsekih fronte (Čitluk—Mostar, Buna—Mostar in Nevesinje—Mostar) so naše enote vztrajno napadale. Zjutraj 14. februarja se je začel odločilen napad na sektorju Široki Brijeg—Mostar, s katerim naj bi se odprla pot v Mostar. Oba tankovska bataljona in inženirski polbataljon severne skupine 1. tankovske brigade so prodirali od Žovnice proti Mostarju. Južno od vasi Ilići je sovražnik razrušil 50 m ceste in preprečil tankom nadaljnje prodiranje. Ker ceste ne bi mogli popraviti v enem dnevu, je bilo treba uporabiti obvozno pot. Cilj akcije je bil hitro prodreti v mesto in onemogočiti sovražniku porušenje

⁴²⁾ Povelje štaba 1. tankovske brigade št. 56 z dne 12. februarja 1945 za napad na Mostar. VII — Bgd, br. reg. 16/2, kut. 323.

mostov na Neretvi. Štab severne skupine je odločil, da se prebijejo tanki prek strmega in kamnitega terena na sektorju vasi Ilići—cesta Žovnica—Mostar. Na to možnost tankovskega manevra sovražnik verjetno ni pomislil. Tanki so se s pomočjo inženirskih čet težko prebili v vas Ilići, odkoder so začeli v treh kolonah napadati Mostar. Čeprav je bil teren zelo strm, je akcija uspela. Popoldne sta oba tankovska bataljona dosegla desni breg Neretve. Čeprav so predvidevali, da so mostovi na Neretvi mi-

Avgust Beguš, rojen 12. avgusta 1920 v Stržišču (Tolmin) je bil topničar v blindi. Uničil je več sovražnikovih protitankovskih topov in tankov. Posebno se je izkazal v bojih za osvoboditev Knina, Tounja in Bazovice

nirani, so jih tanki z vso hitrostjo prevozili in prišli na levi breg Neretve. Juriš tankov je bil tako hiter, da sovražnik ni imel časa porušiti mostov, pa tudi protitankovski topovi niso odprli ognja. Napad je bil tako hiter in silovit, da je sovražnika povsem zmedel in prisilil k umiku. Po preboju tankov in pehote na levi breg Neretve so začele napadati tudi druge enote. Do večera so se v mestu razvili poulični boji. Del sovražnikovih enot se je umaknil iz Mostarja. Četa tankov jih je s pehoto zasledovala v smeri Mostar—Bijelo Polje.

Dne 14. februarja so enote XXIX. divizije s pomočjo 3. bataljona južne skupine 1. tankovske brigade zavzele Nevesinje in nadaljevale pohod proti Mostarju. Tudi cesta Nevesinje—Mostar je bila na več mestih minirana, posebno še na odseku nad vasjo Blagaj. Tanki so lahko prodirali samo po cesti in ščitili pehoto, ki je zavzemala objekt za objektom. Pred tanki so šle skupine borcev, ki so pod njihovo zaščito odstranjevali mine in omogočali tankom nadaljevanje napada. V bližini Blagaja je sovražnik porušil del poti na dveh mestih in s tem onemogočil tankom in oklopnim avtomobilom, da bi prodrli v Mostarsko Polje, kjer bi s hitrim manevriranjem ovirali sovražnika pri umiku iz Mostarja, kjer so se razvneli ulični boji. Inženirske čete so del poti popravile, nato pa so našli obvozno pot čez gorsko pobočje na Mostarsko Polje. Vendar se je v tem času sovražnik že oddaljil od naših enot in se začel umikati.

V smeri napada Buna—Mostar je uspelo pehoti 14. februarja ustvariti manjše mostišče, vendar sovražnikove obrambne črte ni prebila. Sovražnik je porušil most na reki Buni pri vasi istega imena. Most pri Blagaju ni bil porušen, vendar ga je bilo treba podpreti, da bi mogli prek njega tanki. Naloga je bila zaupana inženirskim četam iz sestava južne skupine 1. tankovske brigade. Po zavzetju Blagaja je inženirska enota most podprla in del tankov je prišel na drugo stran Bune. Medtem so pionirji iz izvidniške skupine našli prehod za tanke prek reke Bune same. Tako so podnevi vsi tanki in oklopni avtomobili prešli reko. Sovražnik je nato hitro začel umikati svoje enote.

Dopoldne 15. februarja je v akciji pri zasledovanju sovražnika, ki se je umikal iz Mostarja, sodelovala samo ena tankovska četa, in sicer v smeri Mostar—Bijelo Polje. Skupno s pehoto IX. divizije je razbila sovražnikovo motorizirano kolono, ki se je umikala po levi strani Neretve proti Drežnici. Nato se je vrnila v sestav brigade, ki se je ta dan združila kot celota, prvič po razdelitvi na severno in južno skupino. Nato se je brigada pripravljala na slovesno parado v osvobojenem Mostarju. Umikajočega sovražnika sta zasledovali 11. in 14. brigada XXIX. divizije. Enote 1. tankovske brigade pri zasledovanju niso sodelovale, ker v kanjonu Neretve tanki in oklopni avtomobili ne bi bili učinkoviti in ker je sovražnik rušil na umiku objekte in ceste.

Ruski tank T—34, ki so ga Rusom zaplenili najprej Nemci, nato pa le-tem partizanski borci in ga uvrstili v oborožitev 1. tankovske brigade

V mostarski operaciji je imel sovražnik velike izgube. 369. legionarska in 9. ustaško-domobranska divizija sta imeli po mostarski bitki samo po en okrepljen polk. Po naših podatkih je imel sovražnik pri Mostarju 5636 mrtvih in 1274 ujetih vojakov, podoficirjev in oficirjev. Zajetih ali uničenih je bilo 95 topov, 28 minometalcev, 4 tanki, 284 mitraljezov, 3101 puška, 26 radijskih postaj, 67 motornih vozil.

Izgube VIII. korpusa in XXIX. divizije so bile: 515 mrtvih, 1600 ranjenih in 336 pogrešanih. Prva tankovska brigada je imela 5 mrtvih in 10 ranjenih. En tank je bil uničen, pet pa poškodovanih.

Sovražnikove izgube v mostarski operaciji bi bile precej večje, če bi IX. divizija z eno brigado v akciji bolj sodelovala

z XXIX. divizijo. S tem bi onemogočili sovražniku umik iz Mostarja proti Sarajevu.⁴³⁾

Važno vlogo v bojih za osvoboditev Mostarja je imela severna skupina 1. tankovske brigade, ki je napadala v smeri Široki Brijeg—Mostar.⁴⁴⁾ Napadala je prek zelo težavnega terena, sistematično krčila pot in uporabila vsako stezo za manever tankov izven cest. Posebnega pomena je bil manever, izvršen prek vasi Ilići, da so prodrli v mesto. Nenaden prodor v mesto prek mostov na Neretvi je omogočil hiter padec mesta. Sovražnikove enote, ki so bile južno od Mostarja in v smeri Nevesinja, so bile s tem prisiljene na umik po pobočjih Veleža. Morale so pustiti vse težko orožje, umikale pa so se v zelo težavnih okoliščinah, ker jih je zasledovala naša pehota.

Sodelovanje med tanki, pehoto, artilerijo in inženirskimi četami je bilo v mostarski operaciji zelo dobro, posebno s slednjimi. Inženirske čete, porazdeljene na skupine, ki so izvrševale določene naloge, so sproti popravljale ceste in omogočale tankom hiter poseg v boj. Na splošno je bilo sodelovanje raznih rodov vojske v mostarski bitki mnogo boljše kot v kninski.

Južna skupina 1. tankovske brigade je v mostarski operaciji napadala deljeno: z glavnino v smeri Nevesinje—Mostar, s pomožnimi silami pa v smeri Buna—Mostar. Nikjer ni prebila sovražnikove obrambe. Po zavzetju vasi Blagaj je prodrla iz tesni ob Neretvi na Mostarsko Polje, vendar z zakasnitvijo. V tem je bil Mostar zavzet, z Mostarskega Polja pa je sovražnik z naglico umikal svoje enote na sever. Južna skupina torej ni imela posebnih zaslug v bojih za osvoboditev Mostarja. Napačno je bilo, da so del tankovskih enot poslali v smer Buna—Mostar, ker je bil most prek reke Bune porušen, na razpolago pa ni bilo sredstev za prevoz tankov na odsek, kjer je bilo vzpostavljeno mo-

⁴³⁾ Operativno poročilo štaba 2. tankovskega bataljona št. 75 z dne 19. februarja 1945 štabu 1. tankovske brigade. VII — Bgd, br. reg. 21/2, kut. 323; operativno poročilo štaba 3. tankovskega bataljona pov. št. 5 z dne 19. februarja 1945 štabu 1. tankovske brigade. VII — Bgd, br. reg. 19/2, kut. 323. — Operativno poročilo 4. tankovskega bataljona pov. št. 24 z dne 19. februarja 1945 štabu 1. tankovske brigade. VII — Bgd, br. reg. 20/2, kut. 323; operativno poročilo štaba 1. tankovske brigade št. 95/45 z dne 21. februarja 1945 štabu VIII. udarnega korpusa, VII — Bgd, br. reg. 24/2, kut. 323. — Grujić, Tenkovi u mostarskoj operaciji, str. 73—75.

⁴⁴⁾ V spomin na sodelovanje prekomorskih brigad in drugih prekomorskih enot je Stane Bobnar leta 1965 odkril v Mostarju spominsko ploščo, na kateri piše: U BORBAMA ZA OSLOBODJENJE MOSTARA UČESTVOVALE SU I PREKOMORSKE JEDINICE: 3. PREKOMORSKA UDARNA BRIGADA, 1. TENKOVSKA BRIGADA I ARTILJERISKA BRIGADA 8. UDARNOG KORPUSA.

stišče. Tako je bila ta enota nedelavna vse do zavzetja vasi Blagaj, ko je bila odprta cesta Blagaj—Mostar. Takrat so enoto poslali v boj, vendar je tedaj bilo prepozno, da bi mogla sodelovati pri zasledovanju sovražnika prek Mostarskega polja.

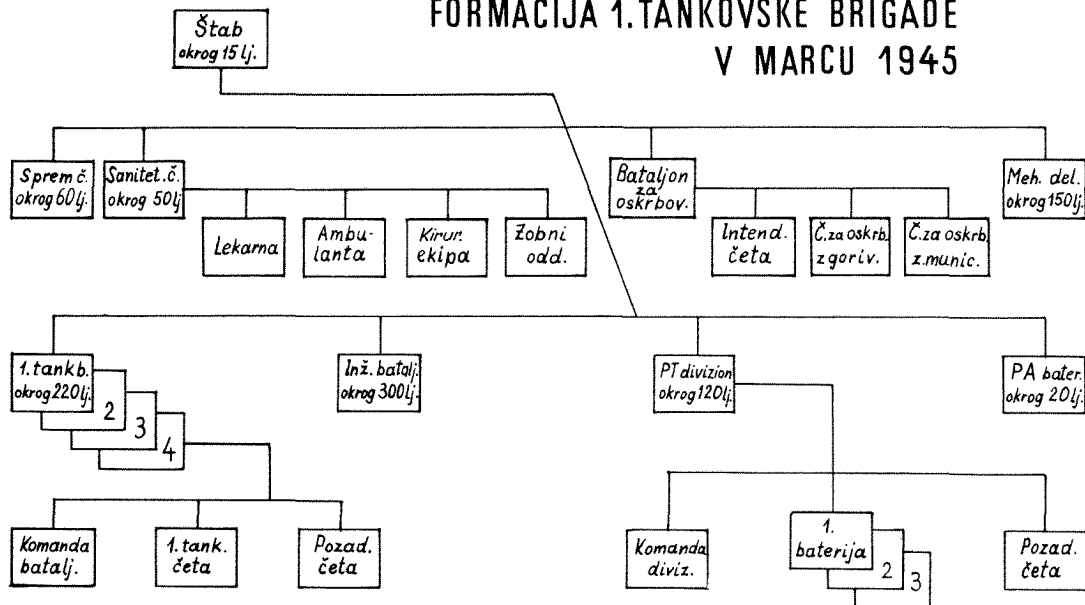
Če bi pravočasno ocenili pomen Blagaja v sistemu sovražnikove obrambe in predvideli možnost vključitve tankov v boj v smeri Domanoviće—Blagaj—Mostar, bi južna skupina odigrala pomembnejšo vlogo, kot jo je severna. Ker so bile naše skupine na odseku Domanovići—Mostar v neposrednem stiku s sovražnikom tako v bližini vasi Buna kot Blagaj, bi morali zbrati sile in napraviti mostišče pri Blagaju, ne pa pri Buni. To je kazalo storiti toliko bolj, ker je Buna pri Blagaju prehodna za tanke in oklopne avtomobile, teren na drugi strani pa ugoden za hitro napredovanje. Tako bi odpadla pot po težavnem terenu od Nevesinja do vasi Blagaj, kjer so morali tanki voziti okrog 25 km le po cesti, ki je bila delno porušena in minirana, kar je otežkočalo napredovanje.

POHOD IZ MOSTARJA V ŠIBENIK IN REORGANIZACIJA BRIGADE

Po osvoboditvi Mostarja je dobil VIII. korpus nalogo, da na novo porazdeli svoje enote in to v severno Dalmacijo zaradi priprave na liško-primorsko operacijo. Po načrtu štaba VIII. korpusa je bil zbirni rajon 1. tankovske brigade na področju Šibenik, Drniš, Skradin.

Pred pohodom je bila 1. tankovska brigada razporejena v Mostarju, Bijelem Polju in Širokem Brijegu, kjer je po mostarski bitki počivala in se urejevala. Štab brigade je pričakoval iz Italije nove tanke, ki naj bi prišli kot zavezniška pomoč. Zato se je odločil, da formira iz 3. tankovskega bataljona severne skupine še 4. bataljon brigade. Tretji tankovski bataljon severne skupine se je v bojih razvil v samostojno borbeno enoto, ki se je iz sovražnikovega plena v kninski in mostarski bitki popolnjevala. Formiral je protitankovsko baterijo, mehanično delavnico in zaledno četo, poleg tega pa je dobil tudi nekaj zaplenjenih tankov. Tudi 3. tankovski bataljon južne skupine, čeprav z eno samo tankovsko četo, se je v štirih mesecih razvil kot posebna enota. Ker je štab brigade pričakoval nove tanke, se je

FORMACIJA 1.TANKOVSE BRIGADE V MARCU 1945

Številčno stanje ljudi in oborožitve

1. Ljudi 1600
2. Tankov 75
3. Oklopnih avtomobilov 23

4. PA topov 20 mm s 4 cevmi 5
5. PT topov 57 mm in 75 mm 14
6. Kamionov 120

odločil, da formira še eno borbena enoto. Bataljona oklopnih avtomobilov štab ni ponovno formiral, ker se je pri obeh skupinah pokazalo, da je najbolje, če so oklopni avtomobili v tankovskih bataljonih ali celo pri četah, kakor je bilo to v južni skupini. Inženirski bataljon se je motoriziral z vozili iz vojnega plena in postal 5. bataljon brigade. S spojitvijo severne in južne skupine se je popolnila tudi mehanična delavnica. Razen tega je dobila še nove mehanike in druge strokovnjake, ki so se javili v NOVJ po osvoboditvi Dalmacije in Hercegovine.

Štab brigade je hotel preurediti tudi prištabne enote, posebej še saniteto, vendar mu to v kratkem času bivanja v Mostarju ni uspelo.

Dne 23. februarja je izdal štab brigade enotam ukaz o izvedbi pohoda v Dalmacijo. Smer poti je bila določena takole: Mostar—Široki Brijeg—Imotski—Omiš—Split—Šibenik. Izvesti jo je bilo treba v dveh etapah. V prvi bi morali priti do Splita, predefilirati skozi mesto in tam prenočiti, v drugi pa priti do Šibenika in razmestiti enote na sektorju, ki ga je določil štab VIII. korpusa.⁴⁵⁾

Za pohod do Splita so bili določeni štirje dnevi in to od 24. do 27. februarja, s tem da se bo brigada 28. februarja udeležila parade enot v Splitu. Za pot je imela dovolj časa. Cesta je bila razmeroma dobra in v zaledju fronte, razen tega ni pretila na pohodu nevarnost napada sovražnikovega letalstva. Zato se je štab brigade odločil, da bodo na pohodu izključno podnevi, pa tako ne bo prišlo moštvo v Split izmučeno. Ukrenili so tudi vse, kar je bilo potrebno za osnovno varnost. V predhodnici je bil 2. tankovski bataljon. V vsakem ešelonu je bilo v stalni pripravljenosti protiletalsko orožje. Ešelsoni na pohodu so bili bataljoni. Inženirski bataljon je bil poseben ešelon, ki je pošiljal naprej posebne skupine za popravilo ceste, da ne bi kolona na pohodu zastala. Tudi štab brigade s prištabno četo in intendantura brigade sta bila posebna ešelona, slednja takoj za predhodnico; prav tako je bila poseben ešelon mehanična delavnica z zalednimi deli brigade.

Skrb za prenočevanje brigade na pohodu je bila zaupana posebni skupini. Pohod je bil izveden brez težav. Do 27. februarja zvečer so prišle vse brigadne enote v rajon Krilo, Dugi Rat,

⁴⁵⁾ Odredba štaba 1. tankovske brigade št. 96 z dne 23. februarja 1945. VII — Bgd, br. reg. 26/2, kut. 323.

Prva tankovska brigada v Šibeniku marca 1945 ob podelitvi prvih odlikovanj. Na sliki je oficir sovjetske armade, ki je tik pred osvoboditvijo padel v bojih za osvoboditev Bazovice

Omiš, kjer so prenočile. Dne 28. februarja so očistile vozila in formirale paradne ešelone na komunikaciji Krilo—Dugi Rat—Omiš. Prvega marca je bila v Splitu parada, drugega dne pa je brigada nadaljevala pohod v Šibenik. Enote so bile razvrščene:

- štab brigade s prištavnimi enotami, 1. tankovskim bataljonom in inženirskim bataljonom v Šibeniku;
- 2. tankovski bataljon v Skradinu;
- 3. tankovski bataljon na periferiji Šibenika;
- 4. tankovski bataljon v Drnišu.

Po razmestitvi enot je štab brigade nadaljeval z začetno reorganizacijo enot. Sprejel je vrsto personalnih ukrepov. Na izpraznjena mesta je imenoval borce, ki so se izkazali v bojih.⁴⁶⁾ V bataljonskih štabih so uvedli položaj načelnika, ki naj bi urejeval štabne zadeve, komandant in namestnik pa naj bi se povsem posvetila operativnim nalogam. V štabu brigade je bil postavljen obveščevalni oficir; formirani so bili: tehnični odsek, ki je imel načelnika in dva pomočnika, komisije za agitacijo in propagando ter za kulturno-prosvetno delo.⁴⁷⁾ Ti dve komisiji sta imeli več sekcij in podsekcij. Najvažnejše so bile: sekcija za agitacijo in propagando, kulturno-prosvetna sekcija s podsekcijami za splošno izobraževanje, razne tečaje, tečaje za umetniško delo, sekcija za tisk in foto-filmska sekcija. Saniteta je bila reorganizirana v celoti. Četa je imela dve ambulanti, stalno in premično, dve kirurški ekipi, zobozdravstveno postajo in lekarno. Formirani so bili sanitetni oddelki po bataljoni, v četah pa so bili še naprej sanitetni referenti.⁴⁸⁾

Iz razpoložljive artilerije in protiletalskih mitraljezov po bataljoni je nameraval štab brigade formirati artilerijski divizion in vod protiletalskih topov, toda do ustanovitve posebne formacije na stopnji brigade je prišlo šele ob bojih za Klano.

V prostem času do neposrednih priprav za liško-primorsko operacijo so enote 1. tankovske brigade popravljale vozila. Posebno veliko tega dela je opravila mehanična delavnica, ki se je po prihodu v Šibenik namestila v tovarni La Dalmatien. Nemci so tovarno, ki je proizvajala lito železo, karbid in umetna gno-

⁴⁶⁾ Odredba štaba 1. tankovske brigade št. 7 z dne 1. marca 1945. VII — Bgd, br. reg. 27/2, kut. 323.

⁴⁷⁾ Po odredbi vrhovnega štaba NOV in POJ od decembra 1944. V prvi tankovski brigadi je bilo to storjeno šele po združitvi severne in južne skupine.

⁴⁸⁾ Odredba štaba 1. tankovske brigade št. 10 z dne 10. marca 1945. VII — Bgd, br. reg. 29/2, kut. 323.

jila, ob umiku zelo poškodovali. V napol porušenih dvoranah tovarne, ki stoji v predmestju Šibenika ob poti v Drniš, se je nastanila mehanična delavnica 1. tankovske brigade in jo takoj po osvoboditvi Šibenika začela popravljati. Pri obnovi so pomagali tudi delavci iz tovarne. Posebno važno je bilo popravilo poškodovanih vozil in splošen pregled vseh vozil, saj so tanki in vse vrste motornih vozil od ustanovitve brigade precej prevozili, strokovno pregledani pa niso bili še nobenkrat. Podobno je bilo tudi z orožjem. Ker ni bilo rezervnih delov, so si mehaniki pomagali s trofejnim materialom, ki ga je bilo mnogo v neposredni bližini tovarne. Mnogi deli so bili še uporabni. Na nekaterih tankih so morali menjati motorje, na drugih regulirati transmisije. Skratka, vozila in orožje je bilo treba usposobiti. Delali so po deset ur in več dnevno. Naslednji primer naj pokaže požrtvovalnost mehanikov in delavcev iz tovarne. Nekatere tanke, ki so bili že neuporabni za boje, so razen kupol popravili. Nastalo je vprašanje, kaj s temi vozili: ali jih uporabiti za vleko ali za boj. Odločili so se, da na enem montirajo protitankovski top 75 mm, na drugega štiricevni protiletalski mitraljez 20 mm, na tretjega pa minometalec. Vse to so napravili mehaniki sami, brez posebnih projektov. Prilagoditve so bile opravljene temeljito in vsa vozila so brez večjih popravil uporabljali do konca vojne.

V Šibeniku je bila organizirana tankovska šola, ki je izučila vrsto šoferjev in merilcev. S temi so lahko izpopolnili posadke, v katerih je kdo v bojih padel. Tankovska šola je bila dopolnilna enota brigade in je delovala v Šibeniku do konca vojne.⁴⁹⁾

Za dosežene uspehe v bojih je dobila 1. tankovska brigada 9. marca 1945 v Šibeniku prvo večjo priznanje. Tega dne je bila svečana podelitev odlikovanj borcem in starešinam, prejeli so 2 reda partizanske zvezde II. stopnje, 127 redov za hrabrost in 175 medalj za hrabrost. Na svečanosti na mestnem trgu v Šibeniku je bila zbrana vsa brigada. Po kratkem govoru komandanta IV. armade generalnega majorja Petra Drapšina, ki je osebno izročil odlikovanja članom štaba brigade in članom štabov bataljonov, so podelili odlikovanja borcem in starešinam osnovnih enot.

⁴⁹⁾ Anton Kurt, Tehnička služba Prve tenkovske brigade. Tenkovski glasnik, Beograd 1949, br. 3.

Svečanost se je začela popoldne z raportom komandanta brigade podpolkovnika Periša Grujića komandantu IV. armade generalnemu majorju Petru Drapšinu. Godua XXVI. divizije je zaigrala državno himno, nakar je politični komisar brigade podpolkovnik dr. France Hočever začel svečanost s priložnostnim govorom. Poudaril je pomen svečanosti in pozdravil prisotne predstavnike zavezniških armad in prebivalce. General major Petar Drapšin je v govoru poudaril zasluge brigade pri osvoboditvi Šibenika, Knina in Mostarja, komandant brigade pa junaštvo borcev. Med drugim je dejal: »...niti mine, niti protitankovski topovi in ne pepel zgorelih tovarišev vam niso preprečili poti naprej... Odlikovanja, ki ste jih danes prejeli, so simbol vašega junaštva in hrabrosti...«

Po svečanosti je bila parada pred okrašeno tribuno.⁵⁰⁾

Čeprav se je vojna bližala koncu, je bilo treba izvesti še vrsto operacij. Štab novoformirane IV. armade ni organiziral svečanosti v Splitu in Šibeniku samo zaradi pomembnih uspehov enot v prejšnjih operacijah, temveč tudi zato, da pokaže zahodnim zaveznikom moč tega dela naše vojske, ki je v relativno kratkem času osvobodila vso Dalmacijo in Hercegovino, medtem ko se fronta v Italiji ni pomaknila z gotske črte. Za nekatere je bilo nerazumljivo, odkod udarna moč in manevrska sposobnost naših enot, ki so uspešno izvajale vrsto zahtevnih operacij (kninska, mostarska) in desantnih operacij na otoke oziroma z morja na kopno. Zaradi tega svečanosti niso imele samo vljudnostnega značaja. Bile so demonstracija naše moči in odločitve, da bomo z lastnimi silami osvobodili domovino, vključno Trst, ki je bil končni cilj predvidenih operacij IV. armade.⁵¹⁾

Ob formiranju IV. armade je bila 1. tankovska brigada vključena v njen sestav. S to vključitvijo je bilo potrebno pri komandi armade formirati telo, ki bi skrbelo za oklopne enote. Ustanovljen je bil oddelek oklopnih enot, v katerega je bil imenovan dotedanji komandant brigade in oficir za zvezo. Za novega komandanta brigade je bil postavljen major Vlado Sekulić.

⁵⁰⁾ Prvo veliko priznanje, Od tenka do brigade, str. 149–151.

⁵¹⁾ Z odredbo vrhovnega štaba JA z dne 1. marca 1945 je bila ustanovljena IV. armada. Za komandanta je bil imenovan dotedanji komandant VIII. korpusa generalni major Petar Drapšin, za političnega komisarja pa polkovnik Boško Šiljegović.

SODELOVANJE 1. TANKOVSKKE BRIGADE V LIŠKO-PRIMORSKI OPERACIJI

Pred začetkom liško-primorske operacije je imel sovražnik razvrščene svoje enote takole;

— v rajonu Udbina—Lapac—Nebljusi sile z močjo kakih sedmih bataljonov;

— v rajonu Otok—Ostrožac—Bihać—Skočaj—Ličko Petrovo selo—Prijeboj z močjo kakih desetih bataljonov;

— v rajonu Pag—Senj—Karlobag—Baške Oštarije z močjo kakih štirih bataljonov;

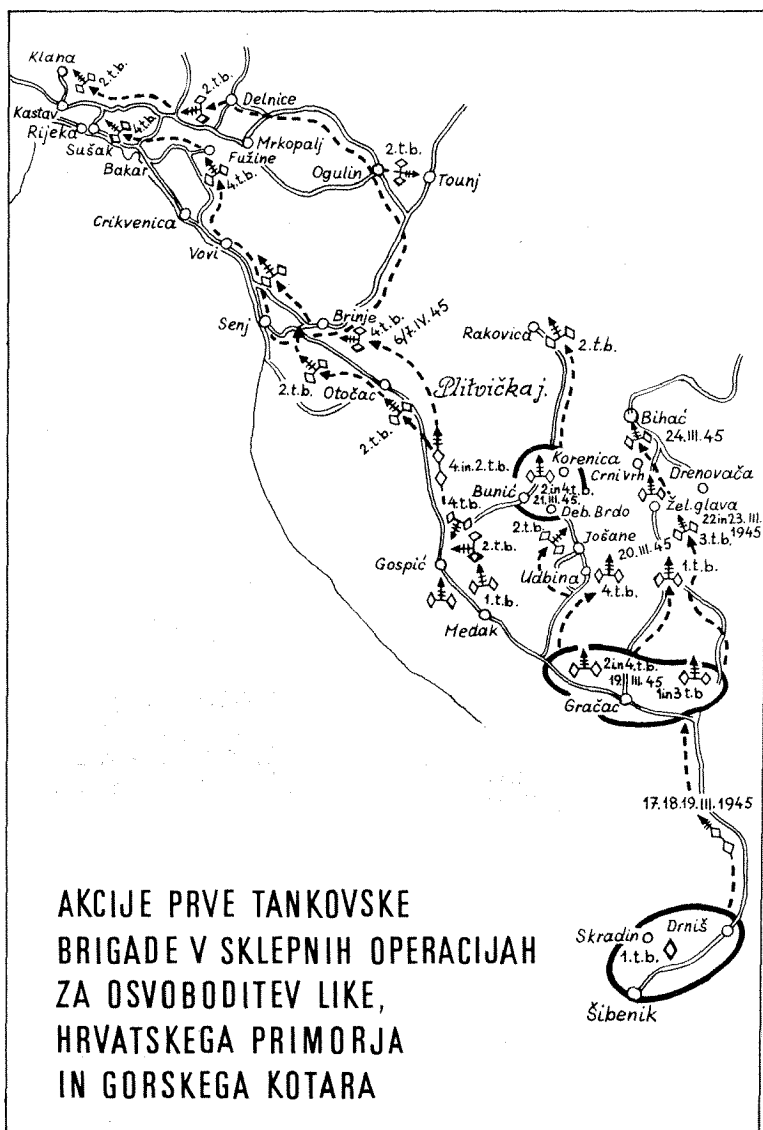
— v rajonu Gospić—Lički Osik—Mekinjar—Bunić—Perušić z močjo kakih šestih bataljonov;

— v rajonu Korenica—Priboj—Otočac—Lešće z močjo kakih osmih bataljonov;

— v rajonu Brinje—Josipdol—Ogulin z močjo kakih štirih bataljonov.

V operativno-taktičnem pogledu je imel sovražnik razvrščene svoje sile v vzhodni Liki v dveh skupinah, ki jih je ločil gorski masiv Plješevice. V rajonih Udbine in Korenice je bila med obema skupinama taktična zveza na sprednjem delu obrambe. Obe skupini sta bili pod poveljstvom 15. gorskega korpusa. Ker je za hrbtom sovražnikovih enot operiral naš IV. korpus, je štab IV. armade predvideval, da sovražnik nima nikjer večjih rezervnih enot, ki bi lahko posredovale iz kakršne koli smeri. V treh do štirih dneh po začetku operacije bi lahko posredoval v kakšni smeri z vsega nekaj bataljoni. Za pritegnitev večjih rezerv bi potreboval več časa.

Zato se je štab IV. armade odločil, da v prvi fazi operacije zavzame dolino reke Une do Bihaća, Krbavsko polje in Koreniško kotlino in se pri Prijeboju združi s IV. korpusom, ki je dobil nalogo sodelovati v akciji s severa. Potem bi armada pregrupirala svoje enote zaradi osvoboditve zahodne Like. Prva naloga je bila, prebiti sovražnikovo obrambo v vzhodni Liki na odseku Lapac—Udbina s ciljem, da obkrožijo in uničijo sovražnika v Lapcu, na Krbavskem polju in v Koreniški kotlini. Za izvršitev te naloge sta bili na izbiro dve smeri napada: Gornji Lapac—Donji Lapac—Nebljusi—Bihać in Udbina—Korenica—Prijeboj. Ti smeri med seboj ločuje gorski masiv Plješevice. Medsebojna

zveza med obema smerema bi bila možna po poljski poti do Lapca prek Kuka in po stezah prek Plješevice.

Desnokrilna smer je bila pomembnejša za izvršitev armadne naloge, za sovražnika pa občutljivejša, ker bi bil prek Nebljusov ogrožen Bihać. Levokrilna smer je bila zaradi prehodnosti terena veliko bolj ugodna, vendar od tu ni bilo mogoče ogroziti Bihaća. Spričo važnosti naloge so se odločili za napad na desnem krilu, čeprav je bil teren tam težko prehoden in možnost manevriranja otežkočena.

Po operativnem načrtu sta bili za napad na desnem krilu predvideni XX. in XXVI. divizija s podporo dveh tankovskih bataljonov 1. tankovske brigade, diviziona težke artilerijske brigade in artilerijskega diviziona IX. divizije, na levem krilu pa XIX. divizije z dvema bataljonom 1. tankovske brigade in dva artilerijska diviziona. Levi bok je ščitil na črti Gospić—Bunić XI. korpus (XIII. divizija, 5. prekomorska brigada, bataljon 2. dalmatinske brigade IX. divizije in ena baterija). Četrty korpus, ki je bil pod komando glavnega štaba NOV in PO Hrvatske, je dobil nalogo, da sodeluje v akciji s severa v smeri Slunj—Vaganjac—Bihać. Z napadi je vezal nase del sovražnikovih enot in čakal na združitev z našimi enotami, ko bodo prebile fronto. V armadni rezervi sta čakali v rajonu Zadar in Obrovac dve brigadi IX. divizije.

Generalni štab JA je naročil štabu IV. armade, da mora pri-
četi z akcijo najkasneje 1. aprila. Štab armade je lahko pripravil vse potrebno za akcijo že prej. Zato so sklenili, da se začne operacija 20. marca.⁵²⁾

PRIPRAVA NAPADA ZA OSVOBODITEV VZHODNE LIKE IN BIHAĆA

Operacijski načrt štaba IV. armade je določil, da se zberejo enote, določene za napad, od 15. do 18. marca na področju Srb, Mazin, Bruvno, Klaparica, Gornja Ploča, Medak, Lovinac, Gračac in Otrić. Po načrtu bi morala 1. tankovska brigada priti v rajon

⁵²⁾ Oslobojilački rat naroda Jugoslavije.

⁵³⁾ Pregled stanja sovražnikovih sil v rajonu Nebljusi—Lapac dne 14. marca 1945. VII — Bgd, br. reg. 33/2, kut. 323.

Prva tankovska brigada v Bihaću marca 1945

Gračca, kjer bi se razporedila v dve skupini. Prva, sestavljena iz 1. in 3. bataljona, bi prodirala v smeri Gračac—Lapac—Bihać in pomagala XXVI. diviziji, druga, sestavljena iz 2. in 4. bataljona pa v smeri Gračac—Udbina—Korenica, in bi pomagala XIX. diviziji.⁵⁴⁾

Od 16. do 19. marca je brigada po ešelonih šla v smeri Šibenik—Knin—Gračac, se namestila na prostoru, določenem zanjo — Srb, Gračac, Lovinac, in začela s pripravami za napad. Štab tankovske brigade in štabi XXVI. in XIX. divizije so izdali enotam ukaze s podrobno navedenimi nalogami.⁵⁴⁾ Prvi in 3. tankovski bataljon sta okrepljena zasedla 19. marca položaj za napad v Doljanah, 2. in 4. tankovski bataljon, prav tako okrepljena, pa v Gornji Ploči. Položaji so bili 7 do 8 km oddaljeni od prednje sovražnikove obrambne črte. Tako blizu so bili postavljeni tanki iz več razlogov. Predvsem ni pretila nevarnost s strani sovražnikovih izvidnikov in napadov letalstva. Položaj ni bil na dometu sovražnikove težke artilerije, ki je bila v globini njegovega obrambnega sistema. Od tu so šli bataljoni lahko v kratkem času na izhodiščne položaje za napad.

Inženirski bataljon tankovske brigade je bil razdeljen na dva enaka dela, ki sta ščitila vsak svojo tankovsko skupino, pionirski vod pa je ostal v rezervi. Štabi bataljonov so dodeljene inženirske čete razdelili v skupine, ki so jih imenovali minerske skupine, čeprav niso minirale, temveč le odstranjevale mine in omogočale prehod tankom. V brigadni rezervi je ostal »prenosni most«. Brigada je namreč imela na voljo del železniškega mostu, ki je ostal v Gračcu, da ga da v uporabo enoti, ki ga bo potrebovala.⁵⁵⁾

Iz mehanične delavnice je formirala brigada dve remontni skupini, od katerih je eno poslala v smer Lapac—Bihać, z naloگو, da se namesti v vasi Srb, drugo pa v smer Udbina—Korenica; ta se je namestila v vasi Lovinac. Iz sanitetne čete sta bili poslani na položaj obe kirurški ekipi — prav tako ena v Srb, druga pa v Lovinac. Brigadna bolnišnica je bila v Gračcu.

Do začetka napada so dobili bataljoni dvojno količino goriva in municije. Brigadna baza je bila v Gračcu.

⁵⁴⁾ Povelje štaba 1. tankovske brigade z dne 19. marca 1945. VII — Bgd, br. reg. 1/3, kut. 323.

⁵⁵⁾ »Prenosni most«, ki ga je imela 1. tankovska brigada ni bil tipiziran, temveč improviziran iz delov železniškega mostu.

Starešine tankovskih bataljonov in čet ter vozniki tankov so si podnevi ogledali teren. Vsak tankovski bataljon je pomagal eni od pehotnih brigad, in sicer:

- 1. tankovski bataljon 3. prekomorski udarni brigadi;
- 3. tankovski bataljon 1. dalmatinski proletarski brigadi in delu 11. brigade;
- 2. tankovski bataljon 16. brigadi in
- 4. tankovski bataljon 5. brigadi.

Za napad na prvo črto sovražnikove obrambe je bil v vsaki pehotni brigadi določen po en bataljon, ki je neposredno sodeloval s tanki. Bataljonom je bilo naročeno, da se ne smejo oddaljevati od tankov. S komandanti teh pehotnih bataljonov so tankisti do podrobnosti proučili sodelovanje.

Štab tankovske brigade je v tem času delal na vzpostavitvi komandnega mesta in organizaciji zveze. Radijske zveze med brigadnimi in bataljonskimi štabi so bile že prej organizirane in radijske postaje uravnane. S poveljem je bilo odrejeno, da bo komandno mesto brigade dne 20. marca ob šestih na Šegrin Vrh (kota 868), ob sedmih istega dne pa na Liscu severno od Dobrega sela. Sistem zvez je bil v celoti dobro razvit. Štab brigade je imel radijsko zvezo s tankovskimi bataljoni in neposredno zvezo osebnih stikov s štabom XXVI. divizije. Prek centra za zvezo XXVI. divizije in armadnih centrov za zvezo je imel štab tankovske brigade telefonsko zvezo s komandnim mestom, s štabom XIX. divizije in neposredno radijsko zvezo s štabom armade. Odrejeno je bilo, da mora biti vse pripravljeno za napad 20. marca zjutraj ob šestih.

Značilno za organizacijo napada, ki je bila temeljito proučena, je bilo, da štab brigade ni imel v rezervi niti ene tankovske enote. Ker je bila brigada razvrščena za napad na široki fronti, v dveh povsem ločenih smereh, med katerima je bila za tanke neprehodna Plješevica, je bil tak postopek taktično pravilen. Komandanti bataljonov niso poslali v boj vseh tankov hkrati in so imeli zato vedno rezervo. Tako je bil del tankovskih sil vedno v rezervi, tako po bataljonih kakor tudi v smereh napadov.

Razdelitev sil po smereh napadov je bila enaka, čeprav je bil glavni napad na desnem krilu armade oziroma XXVI. divizije. Razvoj dogodkov je pokazal, da bi bil na levem krilu dovolj le en tankovski bataljon. Na desnem krilu v začetku ni bilo mogoče poslati v boj več kot dva tankovska bataljona. Štab briga-

Prva tankovska brigada pred Bihaćem marca 1945

de je pri razdelitvi bataljonov na obe smeri upošteval armadni operacijski načrt, ki ni predvideval bojev do Bihaća in njegovo osvoboditev, temveč samo nalogo, da razbijejo sovražnika v rajonu Lapac—Mamac—Nebljusi in ga prisilijo k umiku k Bihaću, nato pa izvršijo pregrupacijo enot s ciljem osvoboditve Gospića in nadaljevanjem ofenzive skozi zahodno Liko in Primorje v smislu navodil generalnega štaba JA. Razen tega je bilo Krbavsko polje na levem krilu napada hitro prehodno za tanke in oklopne avtomobile in je štab brigade spričo tega pričakoval večje rezultate pri uničevanju sovražnika. S te smeri so se lahko enote hitreje zbrale za napad proti Gospiću. Verjetno je bil tudi to eden od razlogov, da je poslal štab brigade močne sile na levo krilo.⁵⁶⁾

⁵⁶⁾ Povelje štaba XXVI. divizije pov. št. 323 z dne 19. marca 1945. VII — Bgd, br. reg. 35/2, kut. 323.

TANKOVSKA BRIGADA V BOJIH ZA OSVOBODITEV VZHODNE LIKE IN BIHAĆA

V smeri napada 1. in 3. tankovskega bataljona in pehotnih brigad XXVI. divizije je imel sovražnik tele enote: štab in prištabne enote 384. polka, bataljon 383. polka, 373. (divizijski) izvidniški bataljon in artilerijski divizion z dvema baterijama havbic 105 mm. Bataljon 383. polka je organiziral obrambni vozeli s temile oporišči: Boričevac, Gornji Lapac z Drenovo Glavo in z oporiščem na Mandini Glavi. Oporišče Donji Lapac je organiziral za obrambo štab 384. polka s prištabnimi enotami. Dne 20. marca zjutraj je bil tu tudi 383. izvidniški bataljon, ki je bil prejšnji dan premeščen iz Udbine v Lapac. Položaji artilerije so bili pri zaselku Malta in na Opačici.

Sovražnik je posebno dobro utrdil oporišča Boričevac, Gornji Lapac, Donji Lapac in Dnopolje (Opačica). V globini obrambnega sistema so bila izrazitejša oporišča Runjevica, Popovića Vrh, Mamca, Tišmina Glava in kota 797, na katerih je imel sovražnik sprva slabše sile. Posebno utrjen je bil Mamac.⁵⁷⁾

Posebna ideja manevra tankovskih bataljonov je bila v tem, da hitro prebijejo obrambo okrog Boričevca in Visuća, nato presekajo sovražnikove enote v Gornjem in Donjem Lapcu ter Udbini ter mu tako preprečijo umik k Nebljusom in Korenici. Zato so dobili tele naloge:

Tretji tankovski bataljon mora v sodelovanju s 1. dalmatinsko brigado zavzeti Boričevac, nato pa nadaljevati z napadom pod Matijevo, prek Malega in Velikega Mišljenovca h komunikaciji Lapac—Bihać pri Mamcu, da bi preprečil umik sovražnikovih enot iz Donjega Lapca. Po zavzetju Mamca mora bataljon usmeriti eno tankovsko četo proti Nebljusom in pomagati pri likvidaciji sovražnikovih enot, ki se bodo umikale iz Donjega Lapca. Protitankovska baterija mora sprva pomagati tankom, po zavzetju Mamca pa jo je treba uporabljati v primeru sovražnikove intervencije iz smeri Kruge—Nebljusi.

Prvi tankovski bataljon mora v sodelovanju s 3. prekomorsko udarno brigado zavzeti oporišče Lokani—Vrša—kota 691, v sodelovanju s 3. tankovskim bataljonom omogočiti zavzetje vasi Boričevac, nato pa usmeriti napad prek vasi Vojvodici in presekati pot, ki

⁵⁷⁾ Oslobojilački rat naroda Jugoslavije.

vodi od Lapca do nje. Po vdoru na komunikacijo Gornji in Donji Lapac je treba usmeriti eno tankovsko četo proti Obljaju, drugo pa v Donji Lapac. Protitankovsko baterijo mora bataljon uporabiti za podporo tankom pri njihovem napadu.

Četrty tankovski bataljon mora v sodelovanju s 5. brigado razbiti sovražnikove enote na položajih pri vasi Visuć in na Koriji, nato pa napasti in zavzeti Udbino. V bojih za Udbino mora bataljon uporabljati manjše sile, z glavnino pa presekati sovražniku pot umika.

Drugi tankovski bataljon mora v sodelovanju s 6. brigado zavzeti vas Makinjar, nato nadaljevati z napadom na Jošan in onemogočiti sovražniku umik iz Udbine. Po zavzetju Jošana mora bataljon zasledovati sovražnika proti Korenici. Po osvoboditvi vasi Makinjar mora z eno tankovsko četo podpreti napad pehote na Podlapac in napadati proti Šalamuniću in Buniću.⁵⁸⁾

Tankovski bataljoni so šli na izhodiščne položaje za napad pod zaščito artilerije. Artilerija XXVI. divizije (havbica 105 mm, dve bateriji brdske artilerije 75 mm) je izvedla skupno s protitankovskimi baterijami tankovskih bataljonov artilerijsko pripravo na smeri proboja.

Na fronti XXVI. in XIX. divizije se je začel napad zgodaj zjutraj. Podnevi so bili doseženi tile rezultati:

Tretji tankovski bataljon je v sodelovanju s 1. dalmatinsko brigado zavzel sovražnikova oporišča in nadaljeval z napadom proti vasi Mišljenovac. Dopoldne je prišel do Trnovca, od koder je lahko nadziral komunikacijo Lapac—Nebljusi. Tu je ostala glavnina tankovskega bataljona, en tankovski vod pa je pomagal I. bataljonu 1. dalmatinske brigade pri zavzetju položaja Mamac. Popoldne je bila presekana komunikacija pri Mamcu. Nato so eno tankovsko četo poslali na Lapačka Korita, da skupno s pehoto obdrži položaj, drugo pa v Donji Lapac.

Prvi tankovski bataljon in 3. brigada sta zjutraj zavzela Boričevac in nadaljevala napad v smeri Donjega Lapca. S spretnim namevrom dela tankov 2. čete je bilo zavzeto oporišče na Dre-novi Glavi. Po zavzetju Donjega Lapca so tanki in pehota napadali proti Nebljusom. V Dnopolju so se morali tanki oskrbeti z municijo. Enote 3. prekomorske brigade so zavzele v tem času

⁵⁸⁾ Povelje štaba 1. tankovske brigade O. št. 185 z dne 19. marca 1945, VII — Bgd, br. reg. 1/3, kut. 323.

Prva tankovska brigada prodira proti Bihaću marca 1945

položaje na levi strani poti pri Dnopolju. Zastoj tankov v Dnopolju je izkoristil sovražnik in se hitro umaknil. Tanki nato niso zasledovali umikajočega se sovražnika, temveč so ostali v Dnopolju do večera.

Na levem krilu, kjer je napadala XIX. divizija, je imel sovražnik prednje obrambne položaje na liniji: Visuć, Gradina, Rebić, Makinjar. Za obrambo smeri Udbina—Makinjar je sovražnik na položajih Korija, Udbina, Gradina, kota 764 in kota 709 nad vasjo Rebić razporedil 384. polk (brez štaba, prištabnih delov in delov 2. bataljona) s polkovno artilerijo in havbično baterijo 105 mm 373. divizije, 2. in 3. bataljon 847. polka 392. divizije pa so branili vas Makinjar, Ljutico in Rosandić Vrh. Vsi položaji so bili dobro utrjeni, posebno Udbina.

Štab XIX. divizije je nameraval prebiti sovražnikovo obrambo tako, da bi obsegla Udbino 5. brigada s pomočjo enega tankovskega bataljona z vzhoda, 6. brigada z drugim tankovskim bataljonom pa z zahoda prek Makinjarja in Jošana; tako bi presekala pri Jošanu sovražniku pot iz Udbine proti Korenici. Tretja brigada bi morala priti na Bunić in nato v Korenico, kjer bi se spojila z enotami IV. korpusa, ki so napadale sovražnika v hrbet.

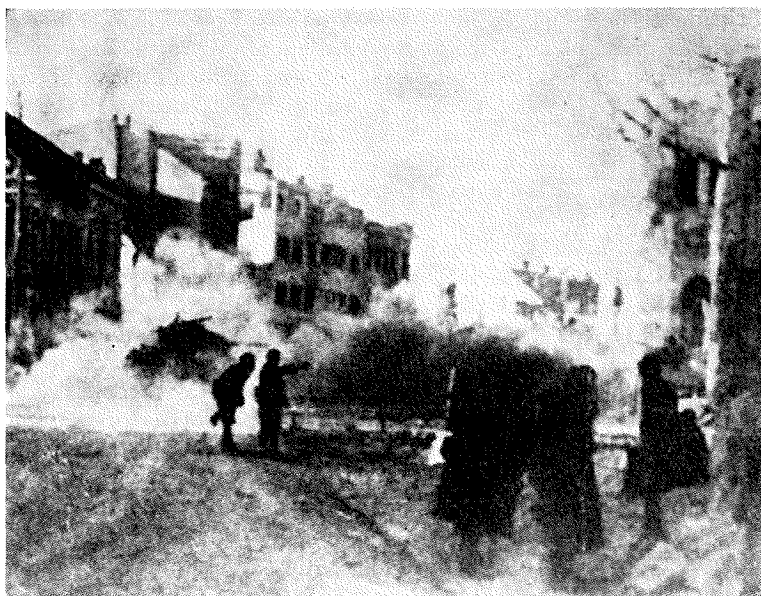
Zjutraj sta oba bataljona začela z napadom. Četrti bataljon je z eno četo napadal sovražnika na koti 982, nato pa na koti 1097 in koti 1074. Kljub težkemu terenu so tanki prisilili sovražnika k umiku s položajev in omogočili napredovanje pehote. Po zavzetju teh položajev so napadli vas Visuć, ki sta jo poleg drugih enot branila dva protitankovska topa na koti 821 vzhodno od vasi Miloševići. Tanki in pehota so uničili protitankovska topa in na juriš zavzeli Visuć. Po zavzetju tega kraja je en tankovski vod pregnal sovražnika s položajev pri vasi Milošević, drugi tankovski vod pa je s pomočjo pehote zavzel Tišma Varoš. Druga tankovska četa je napadla Gradino tako, da je en tankovski vod skupno s pehoto prodiral proti vasi Trebić. Toda ta tankovski vod je zaradi napačne orientacije prišel pred Udbino in tako po naključju prvi vpadel v Udbino, ki jo je sovražnik zapuščal zaradi pritiska naših enot z drugih strani.

Drugi tankovski bataljon in pehota sta zavzela Makinjar. Po zavzetju te vasi se je sovražnik hitro umikal. Druga tankovska četa je pri zasledovanju sovražnika zavzela vasi Pisać in Salamunić ter napadala proti Buniću, da bi presekala komunikacijo Gospić—Korenica. Prva tankovska četa je prek Krbavskega polja

prišla v Jošan, ki ga je sovražnik že izpraznil. Ker se je medtem umaknil tudi iz Udbine, ga je četa zasledovala v smeri Udbina—Korenica, en tankovski vod pa je bil poslan proti Tišma Varoš, da bi zasledoval umikajočega se sovražnika v smeri Udbina—Tišma Varoš—Kozja Draga—V. Kamensko.

Prvi dan armadne operacije v vzhodni Liki so naše enote prebile sovražnikovo fronto in ga prisilile k umiku. Tankovski bataljoni so izpolnili vse naloge. Naslednji dan bi morali po armadnem povelju zavzeti Nebljuse in uničiti razbite sovražnikove enote, ki so se hotele umakniti iz odseka, kjer je bila prebita fronta.

Za napad na Nebljuse sta bila določena oba tankovska bataljona. Prvi je moral napadati v smeri Lapačka Korita—Balačva Lisina—Poljane—Nebljusi in presekati pri Nebljuški Gorici komunikacijo Nebljusi—Bihać. V pomoč pri tem mu je bila določena 11. brigada. Tretji tankovski bataljon pa je moral napadati v smeri Lapačka Korita—Kruge—Nebljusi.

Borbe 1. tankovske brigade na mostu v Bihaću 24. marca 1945

Napad se je začel 21. marca zjutraj po artilerijski pripravi, ki je trajala eno uro. Tretji bataljon je prodril ob slabem sovražnikovem odporu v Nebljuse dopoldne. Prvemu bataljonu, ki je napadal v daljši smeri in ob večjem sovražnikovem odporu, ni uspelo v pravem času presekati komunikacijo Nebljusi—Bihać. Ker sovražnika ni bilo mogoče takoj zasledovati, se je ta ustavil na položajih Željezna Glava—Hrastnik—Drenovača. Medtem je 11. brigada zavzela oporišče Užljebić. Brigadi je prišel na pomoč vod oklopnih avtomobilov in podprl pehoto pri napadu na oporišče Drenovačo.

Za napad na Nebljuse je bila značilna velika hitrost tankov in pehote. En tank je zavozil na mino in to je bila tudi edina izguba tega dne.

Na smeri Udbina—Korenica sta oba tankovska bataljona že prejšnji dan prišla v Korenico, ki jo je sovražnik izpraznil. Ko so pehotne enote zasledovale sovražnika, sta oba bataljona ostala v Korenici.

Dne 22. marca je 11. brigada napadla Drenovačo, 1. dalmatinska proletarska brigada pa Željezno Glavo. Na sektorju 11. brigade ni bilo mogoče uporabiti tankov zaradi minirane ceste, ki so jo poleg tega ščitili z ognjem protitankovski topovi. Napad 1. dalmatinske brigade pa je podprl tankovski vod 1. tankovske brigade, ki je manevriral prek strmega in gozdnega terena skozi vas Kapaćuše proti sovražnikovim položajem na Željezni Glavi. Sovražnik ni pričakoval po takem terenu napada tankov in je kmalu klonil. Nato so pehota in tanki zavzeli še Hrastnik in Vršak. V boju na Željezni Glavi je bil poškodovan en tank z mino iz ročnega protitankovskega metalca. Enajsta brigada je napadala Drenovačo brez tankov, sovražnik pa se je močno upiral. Boji so trajali še vso noč in šele proti jutru se je sovražnik umaknil s položajev.⁵⁹⁾

⁵⁹⁾ Operativno poročilo 3. tankovskega bataljona pov. št. 9 od 20. februarja do 28. marca 1945 štabu 1. tankovske brigade, VII—Bgd, br. reg. 43/2, kut. 323; poročilo štaba 1. bataljona št. 68 z dne 31. marca 1945 štabu 1. tankovske brigade, VII—Bgd, br. reg. 45/2, kut. 323; operativno poročilo štaba 4. tankovskega bataljona št. 12 z dne 31. marca 1945 štabu 1. tankovske brigade, VII—Bgd, br. reg. 42/2, kut. 323; operativno poročilo štaba 1. inženirskega bataljona pov. št. 90 z dne 30. marca 1945 štabu 1. tankovske brigade, VII—Bgd, br. reg. 41/2, kut. 323; operativno poročilo štaba 1. tankovske brigade O. št. 200 z dne 1. aprila 1945 štabu IV. armade, VII—Bgd, br. reg. 1/3, kut. 323.

OSVOBODITEV BIHAĆA

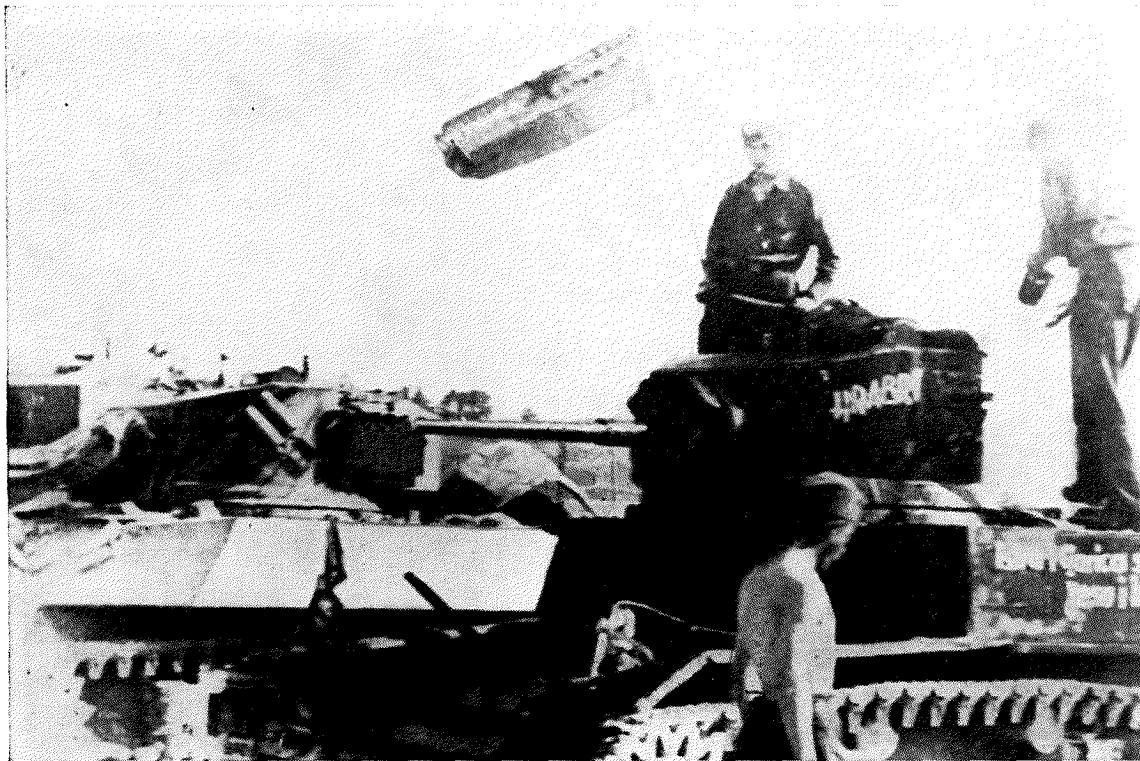
Z zavzetjem Željezne Glave, Hrastnika, Vrška in Lisine je sovražnik opustil obrambo Drenovače, ki je bila dobro utrjena in organizirana za krožno obrambo. Sovražnik se je odločil za umik proti Bihaću. Z rušenjem ceste in polaganjem protitankovskih min je poskušal otežkočiti manever tankov in zadržati njihov prodor, da bi pridobil čas za organizacijo obrambe Bihaća in za pritegnitev rezerve.

Zaradi neprehodne ceste se je moral 3. tankovski bataljon prebiti prek težko prehodnega terena v smeri Meljinovac—Lohovo—Reljića Draga in podpreti 11. brigado v napadu na Ripač, nato pa prodirati v smeri Golubić—Sokolac—Bihać. Spuščanje tankov prek Lohova in Reljića Drage je bilo s tehničnega stališča nesmiselno, saj so bili nakloni zemljišča včasih tudi do 75°. Toda spričo hrabrosti in iznajdljivosti je to uspelo. Tanke brez posadke, goriva in municije so z jeklenimi vrvmi spuščali prek strmin do prehodnega terena. Pri večini tankov so pri spuščanju odpadle gosenice. Gorivo in municijo so znosili na rokah vse do Reljića Drage, odkoder so oklopnjaki potem imeli prosto pot v Bihać.

Prvi tankovski bataljon je skupno z inženirskimi četami popravljajal cesto, ki jo je porušil sovražnik pri umiku iz Drenovače.

Tretji tankovski bataljon je z 11. brigado 24. marca zavzel vas Sokolac in do popoldneva prišel z juga do Bihaća. Prvi tankovski bataljon je po popravilu ceste prišel 24. marca dopoldne v Zavalje, odkoder je v sodelovanju z enotami IV. korpusa napadel Bihać iz smeri Zavalje—Vedro Polje—Rastići—Bihać. Po prihodu v vas Rastiće so naleteli tanki na močvirnat teren. Nekaj tankov je obstalo, kar je vsekakor oviralo in otežilo njihovo prodiranje. Tako so šele popoldne vrgli sovražnika s položajev v Sv. Križu in vdrl v Bihać z zahoda, skupno s 1. dalmatinsko brigado. Tanki in pehota so hoteli priti prek mostu v drugi del mesta. Sovražnik pa je porušil most in uničil oklopni avtomobil, ki je v tem trenutku vozil prek mostu. Vsi člani posadke so padli. Sovražniku je uspelo uničiti še en oklopni avtomobil, ki je med bojem sicer prevozil most. Neuspel prehod prek reke Une v vzhodni del mesta je omogočil sovražniku, da se je pripravil na obrambo.

Popoldne je 3. tankovski bataljon z 11. brigado vdrl v Bihać iz smeri Ripač—Sokolac—Bihać. V mestu so se razvili ogorčeni

1. bataljon 1. tankovske brigade v okolici Sežane maja 1945. Na tanku vihra slovenska zastava, dar tamkajšnje mladine

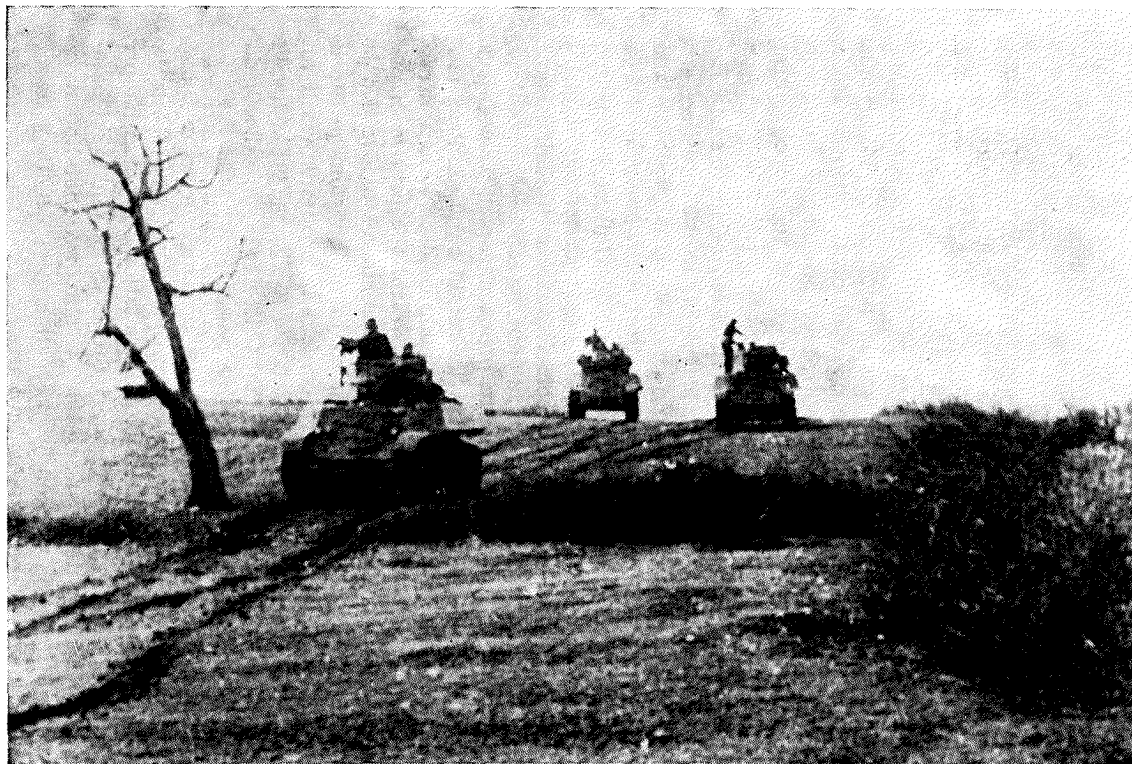
boji in sovražniku je uspelo nekolikokrat vreči enote 1. dalmatinske brigade na levo stran reke Une, v zahodni del mesta. Takšen odpor je dajal zato, ker je pričakoval okrepitve. V pomoč naj bi mu prišli deli 104. divizije, ki so jih 24. marca s kamioni prepeljali iz Bosanske Krupe proti Ostrožcu. V istem času je hotel sovražnik deblokirati Bihać z napadi iz smeri Karlovac—Slunj. Na tem sektorju je sovražnik imel na voljo enote 22. lovskega polka, 4. policijskega polka in 13. ustaške divizije. Iz Perušića in Ličkega Osika proti Buniću pa so poskušali intervenirati deli 392. legionarske in 11. ustaške divizije.

Z zavzetjem dela Bihaća na levi strani Une in z vpadom naših sil v južni del mesta na desni strani Une, je bil Bihać za sovražnika tako rekoč izgubljen. Pretila pa je nevarnost od sovražnikovih sil 104. divizije, ki so prihajale na pomoč iz smeri Bosanska Krupa—Ostrožac, in od 13. ustaške divizije iz smeri Karlovac—Slunj. Enote, ki so bile usmerjene proti Buniću, sta 3. brigada XIII. divizije in 5. brigada XIX. divizije pričakali na cesti Čardak—Ljubovo in jih odbili.

Da bi preprečili prodor sovražnikovih enot v smeri Karlovac—Slunj—Bihać, so poslali 2. tankovski bataljon iz Korenice v smer proti Slunju z nalogo, da skupaj s 14. brigado XIX. divizije, ki je bila v armadni rezervi in 3. brdskim motoriziranim divizionom počaka sovražnika na črti Mašlina—Seliće—Ralići in da mu skupaj preprečijo prodiranje.

Dne 25. marca je 2. tankovski bataljon zasedel položaje pri vasi Rakovica. Da bi preprečili vdor sovražnikovih enot iz smeri Karlovac—Slunj—Bihać, je bila na sektorju Močila na levem krilu pripravljena 3. brigada VII. divizije, na desnem krilu na sektorju Bročanac pa 1. brigada. Štirinajsta brigada in 2. tankovski bataljon pa sta morala napasti sovražnika pri Rakovici. Takoj po napadu 3. brigade sta morala napasti tudi 14. brigada in 2. tankovski divizion z nalogo, da razbijejo in uničijo sovražnikove skupine.

V Bihaću je ta dan sodeloval v boju samo en tankovski vod. Po ukazu štaba IV. armade so se tanki umaknili iz Bihaća v vas Zavalje. Tretji tankovski bataljon je bil na desni strani reke Une. Zaradi prihoda sovražnikovih okrepitev na fronto IV. korpusa je štab korpusa zaprosil za pomoč tankov. Ker so bili mostovi v Bihaću porušeni, sovražnik pa je bil v vzhodnem delu mesta, je bilo potrebno zgraditi prek Une most, da bi krenili

Prva tankovska brigada pred Gospićem aprila 1945 (priprave tankov pred napadom)

tanki proti Ostrožcu. Poleg tega je bil most potreben za prehod 3. tankovskega bataljona na levo stran Une. Ker so morali tanki takoj v akcijo proti Ostrožcu, so se odločili za obvoz do vasi Brekovice.

Dne 27. marca je moral 2. tankovski bataljon s protinapadom odbiti sovražnikove enote, ki so prodirale iz smeri Karlovac—Slunj—Bihać. Ena tankovska četa je napadala v smeri Rakovica—Turkali in prišla v rajon Brezovac—Videkić Selo—izvor Slunjice, druga tankovska četa pa v smeri Rakovica—Močila—Tepavci—izvir Slunjice. Tankovski bataljon in 14. brigada sta prisilila sovražnika, da se je umaknil proti Karlovcu. Toda istega dne zvečer je napravil sovražnik protinapad in uspelo mu je uničiti dva tanka, ker je bil tankovski vod na cesti brez pehote in potrebnega zavarovanja.

Da bi preprečili prodor enot 104. nemške divizije iz smeri Bosanska Krupa—Ostrožac—Bihać, je bil 27. marca proti večeru poslan 1. tankovski bataljon po obvozni poti na položaje na koto 465 in takoj poslan v napad na vas Brekovo. Napadla je ena tankovska četa s 3. brigado VII. divizije. Sovražnik se je vztrajno branil in preprečil pehoti napad prek odprtega terena, ki je bil stalno pod ognjem. Domala do polnoči so prodrli tanki skoraj na rob vasi, toda dobili so nalogo za umik na izhodiščne položaje, zakaj za drugi dan je bil v načrtu ponoven napad. Naslednjega dne zjutraj je bil poslan v boj ves tankovski bataljon. Prva tankovska četa je pomagala pehoti pri napadu na vas s severa, druga četa pa je napadala prek Strunika. Sovražnik je prek noči pritegnil na prve obrambne položaje protitankovske topove. Ko je 2. tankovska četa začela napadati, so jo na odprtem prostoru povsem nepričakovano napadli z ognjem iz protitankovskih topov ter v kratkem času uničili tri tanke, enega pa poškodovali. Napad na Brekovo ni uspel. Štab VII. divizije je odločil, da se vse enote umaknejo na izhodiščne položaje.

V tem času je sovražnik le moral zapustiti mesto in Bihać je bil 28. marca osvobojen. Prva tankovska brigada je bila ta dan razporejena takole: 2. tankovski bataljon na položajih pri Rakovici, 1. tankovski bataljon pri Brekovici, 3. tankovski bataljon v Bihaću na desni strani Une, 4. tankovski bataljon pa v Zavalju. Inženirski bataljon je postavljal most čez Uno, da bi mogel 3. tankovski bataljon na levo stran reke.

Pri osvoboditvi vzhodne Like in bojih za Bihać so tanki dobro sodelovali z XIX. in XXVI. divizijo, mnogo slabše pa z enotami IV. korpusa pri preprečevanju prihoda sovražnikovih okrepitev v Bihać. Tanki niso bili dovolj izkoriščeni pri zasledovanju sovražnika prvi dan operacije, ko so razbili njegovo prednjo obrambno črto. Inženirske čete so izvrševale svoje osnovne naloge in sodelovale tudi v bojih pri zaščiti tankov.

Tanke so uporabljali za podporo pehoti na vsej fronti in tudi posamično. Včasih so bili posamezni tankovski vodi dodeljeni celo strelskim četam in jim bili podrejeni. Zaradi skalnatega terena tanki niso mogli v posameznih fazah boja napadati z vso močjo. Večkrat so jim izpadale gosenice, kar je oviralo napad. Uspešno je bilo spuščanje tankov prek Lohova v Reljića Drago, kar je omogočilo hiter prodor naših enot v Bihać z juga. Pomemben je tudi taktični manever tankov na Željezni Glavi in na Ivanovem vrhu pri Udbini.

Povprečna hitrost napada v smeri Lapac—Bihać je bila 14 km na dan (20. do 23. marca), v smeri Udbina—Korenica pa 35 km med boji prvega dne.

Brigada je imela 25 mrtvih, 40 ranjenih, 1 pogrešanega. Uničenih je bilo 8 tankov in 2 oklopna avtomobila, 7 tankov pa poškodovanih. Največ izgub sta imela 1. in 2. tankovski bataljon pri vaseh Brekovića in Rakovića.

Sovražnikove izgube, ki so mu jih prizadejale enote 1. tankovske brigade, niso registrirane. Ujetnike so tankovske enote prepuščale pehoti, ker jih niso mogle spremljati v zaledje. Le inženirski bataljon je skupino 20 ujetnikov predal komandi zaledja IV. armade v Gračcu.⁶⁰⁾

DEJAVNOST BRIGADE V BOJIH ZA OSVOBODITEV ZAHODNE LIKE IN HRVATSKEGA PRIMORJA

V zahodni Liki in Hrvatskem primorju je po osvoboditvi Bihaća potekala sovražnikova fronta na črti Vrhovine, Gospić, Karlobag, Pag. Na smeri Korenica—Vrhovine—Otočac—Brinje je imel sovražnik okrog 9 bataljonov in 4 artilerijske baterije, največ iz 392. divizije, na smeri Gospić—Perušić—Lešće 7 bataljonov in

⁶⁰⁾ Prav tam. Egon Franičević, Došlo je proleće Like. Od tenka do brigade, str. 160—162.

Kraljevica aprila 1945 — prodiranje tankov 1. tankovske brigade proti stari jugoslovansko-italijanski meji

3 artilerijske baterije iz 11. ustaške divizije, na primorski smeri, včevši enote na Pagu, pa 4 bataljone (tri nemške pehotne in eno ustaško artilerijsko baterijo). Po globini komunikacije Ogulin—Brinje—Senj—Novi—Sušak je bilo 6 bataljonov, v glavnem ustaških, in 2 nemški bateriji, v Jablancu in Senju pa 7 nemških obalnih baterij.

Posebno izrazitih oporišč ni bilo. Največ sil je bilo osredotočenih na smeri Korenica—Vrhovine—Otočac. Oporišča na fronti niso bila strnjena. Med njimi so bile relativno velike praznine. Posamezne kraje je sovražnik dobro utrdil, posebno Gospić, ki je bil utrjen še med italijansko okupacijo. V zaledju sovražnikove fronte so delovale enote naše XLIII. divizije in partizanski odredi v Gorskem Kotaru in Primorju.

Štab IV. armade se je odločil, da razbije sovražnikove enote v rajonu Perušić, Gospić in Karlobag, nato pa nadaljuje z napadom proti Otočcu in Brinju. Na glavno smer napada sta bili določeni XXVI. in XX. divizija.

XXVI. divizija je morala okrepljena s 1., 2. in 4. tankovskim bataljonom 1. tankovske brigade in dvema divizionoma težke artilerijske brigade obiti Gospić s severa v smeri Ostrovnica—Budak—Brezovo Polje.

XX. divizija, okrepljena s 3. bataljonom 1. tankovske brigade in 5. prekomorsko brigado je morala obiti Gospić z juga v smeri Divoselo—Lički Novi, z delom enot pa napasti vas Brušane in presekati komunikacijo Gospić—Karlobag.

XIII. divizija je morala zavzeti Perušić, IX. divizija Karlobag in otok Pag, XLIII. divizija pa napasti v smeri Josipdol—Senj.⁶¹)

PRIPRAVE BRIGADE ZA NAPAD

Po osvoboditvi vzhodne Like in Bihaća so se začele enote 1. tankovske brigade razvrščati za drugo fazo armadne operacije. Do 1. aprila so morali biti: štab brigade s prištavnimi enotami, 1. in 3. tankovski ter inženirski bataljon v Gračcu; 2. tankovski bataljon v Lovincu; 4. tankovski bataljon na Debelem Brdu; mehanična delavnica pa z enim delom pri 4. bataljonu, z drugim pa v Donjem Lapcu, kjer je popravljala pokvarjene tanke.

Tako razvrstitev enot je ukazal štab armade, ki je namenil glavnino brigade za napad v smeri Gračac—Gospić, pomožne sile pa v smeri Debelo Brdo—Bunić—Široka Kula—Lički Osik. V taktičnem pogledu bi ob taki razvrstitvi tankovski bataljoni hitro napadali na široki fronti in zavzeli zunanja oporišča Gospića (Lički Osik, Bilaj, Lički Novi), nato pa prodirali proti rekama Liki in Novčici, da bi zavzeli mostova in onemogočili sovražniku umik.

Na osnovi armadnega povelja z dne 2. aprila 1945 je štab brigade izdelal načrt napada. Do 4. aprila zjutraj so morale biti enote v izhodiščnih rajonih, kjer so se dogovorili s pehoto o načinu sodelovanja pri akciji in zasedli položaje. Sovražnika so hoteli z napadom iznenaditi, zato so imeli časa manj kot 24 ur, da so prišli iz izhodiščnih rajonov na položaje za napad. Izhodiščni rajoni so bili: za 4. bataljon v vasi Ovsenica na komunikaciji Bunić—Široka Kula, za 1. bataljon v vasi Ribnik, za 2. ba-

⁶¹) Oslobojilački rat naroda Jugoslavije.

taljon v vasi Vrabec in za 3. bataljon v vasi Divoselo. Inženirski bataljon je bil razdeljen na skupine kot pri operacijah v vzhodni Liki in za Bihać. »Prenosni most« so prepeljali v Medak, v primeru da bi ga rabili pri osvajanju reke Like. Inženirski bataljon je moral pravočasno najti mesto, kjer naj bi postavil ta most. Ker je v okolici Gospića veliko manjših potokov, so morali starešine tankovskih enot že prej določiti, kje bodo med bojem tanki prešli potoke.

Brigadna baza in sanitetna postaja sta ostali v Gračcu, mehanično delavnico pa so poslali v Medak. Ena kirurška ekipa je bila v Medaku, druga pa v Rakiću. Komandno mesto brigade je bilo določeno pri vasi Bilaj.

Dne 3. aprila so si štabi bataljonov s komandirji čet, vodov, tankov, oklopnih avtomobilov in šoferji le-teh ogledali teren v smereh napadov in s komandanti pehotnih brigad in bataljonov izdelali načrt za sodelovanje s pehoto. V smeri napada 4. tankovskega bataljona je bil ogled terena in sovražnika pod zaščito enot XIII. divizije, ker je 12. brigada XXVI. divizije zasedla položaje za napad šele ponoči. Zato so napravili načrt sodelovanja med 4. tankovskim bataljonom in 12. brigado tik pred začetkom napada.

Glede na izkušnje iz prejšnjih bojev so se odločili, da bodo protitankovske topove dodelili posameznim četam in ne bataljonom, kar se je doslej pokazalo v bojih za izredno koristno.⁶²⁾

OSVOBODITEV GOSPIĆA

V smeri napada XXVI. divizije je imel sovražnik na liniji Lički Osik—Gospić 3. bataljon 846. polka, 2. divizion 392. artilerijskega polka, dele 2., 3., 4. bataljona 4. ustaškega zdruga in 3. bataljon 18. ustaškega zdruga, dve artilerijski bateriji in 8 tankov znamke »fiat« iz 11. ustaške divizije.

V sistemu sovražnikove obrambe so bila tri važna oporišča: Lički Osik, Budak in Gospić. To slednje svoje najmočnejše oporišče je sovražnik branil z največ silami. V Ličkem Osiku je bil 3. bataljon 846. polka, most pri Budaku pa so branile manjše sile.

⁶²⁾ Povelje štaba 1. tankovske brigade O. št. 201 z dne 3. aprila 1945. VII — Bgd, br. reg. 3/3, kut. 323; povelje štaba 3. tankovskega bataljona O. št. 108 z dne 3. aprila 1945, VII — Bgd, br. reg. 4/3, kut. 323.

Štab XXVI. divizije je nameraval obiti Gospić s severa in juga, nato pa s severa presekati sovražniku pot umika prek Smiljanskega Polja. Za ta manever so dobili tankovski bataljoni te naloge:

4. tankovski bataljon mora z 12. brigado zavzeti Lički Osik, nato nadaljevati z napadom proti Grobskemu Polju in vasi Burkovići v smeri Čukovac—železniška postaja Lički Osik—Mašaluk—Grobsko Polje. Po prehodu 12. brigade na levo stran reke Like se umakne 4. tankovski bataljon v rezervo 1. tankovske brigade v rajon Lički Osik in čaka ukaz za zasledovanje sovražnika proti Otočcu;

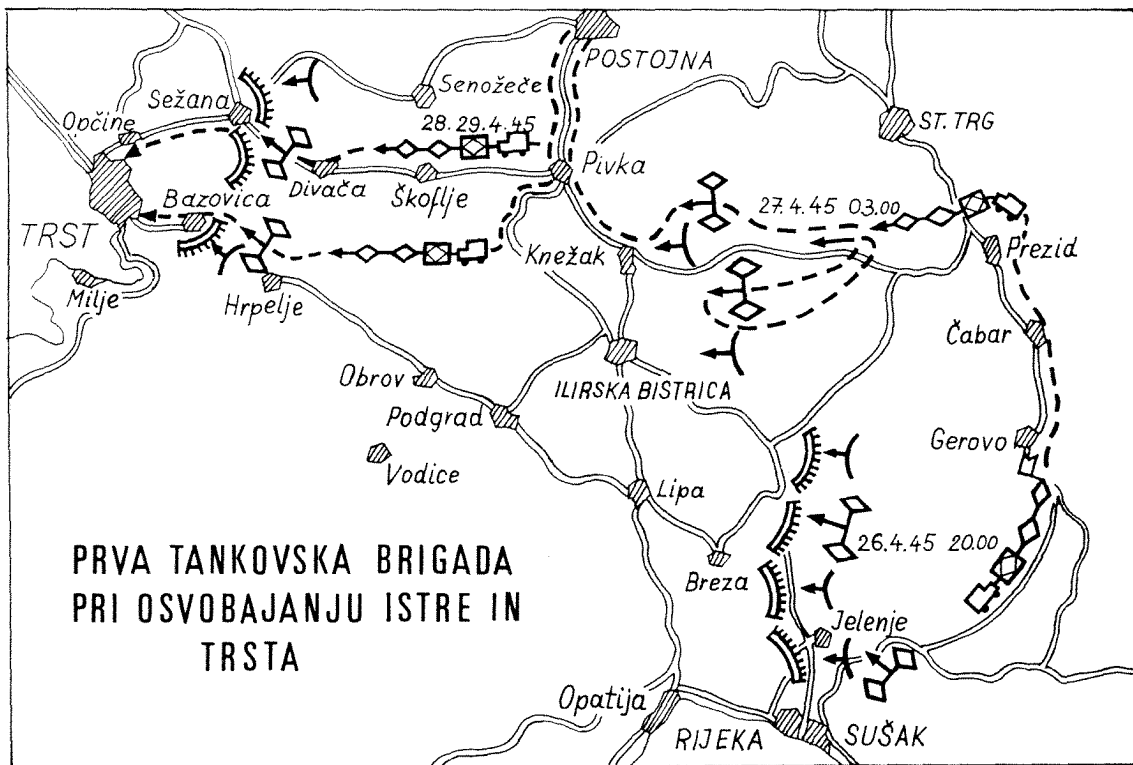
2. tankovski bataljon in 11. brigada zavzameta Budak in prodirata proti Vučji Dragi;

1. tankovski bataljon prebije s 3. prekomorsko brigado zunanji obrambni pas Gospića in pomaga pehoti v bojih v mestu.

Napad se je začel zjutraj po artilerijski pripravi, ki je trajala okrog pol ure. Ko so krenili tanki v napad, je artilerija osredotočila ogenj na griče severozahodno od Ličkega Osika. Močan dež s snegom je onemogočal hitro prodiranje tankov in otežkočal opazovanje. V smeri napada 2. tankovske čete Potok—Hajdukovac so sprva onemogočili hiter prehod tankov protitankovski topovi. Ko je pehota zavzela pomembne točke, so tanki premagali te ovire, prišli čez potok Hajdukovac, nadaljevali pohod severno od železniške postaje Lički Osik in prišli na križišče cest pri koti 607. Tako je 2. tankovska četa obšla sovražnikovo oporišče in pripomogla k njegovemu hitrejšemu uničenju. Pri tem sta bila uničena dva sovražnikova protitankovska topa, medtem ko tankovska četa ni imela izgub.

Prva tankovska četa je imela lažjo nalogo. Hitro je zlomila sovražnikov odpor in prodrla na komunikacijo Lički Osik—Gospić. Sovražnik jih je hotel pregnati ter je poslal v boj dva tanka proti koti 563. Komandir tankovske čete je poslal četo v napad. Uničila je oba tanka in nadaljevala napad v smeri Mašaluka. Sovražnik jih je napadel nato iz dveh hiš. Za uničenje sovražnika v obeh hišah je bil potreben samo vod s pehoto, ostala četa pa je nadaljevala pohod.

Zaradi uspešnega prodora 4. tankovskega bataljona v smeri Mašaluk se je sovražnik začel umikati z gričev severozahodno od Ličkega Osika. Umikajočega sovražnika je napadla 2. tankov-

ska četa, okrepljena s štiricevnimi protiletalskimi mitraljezi, in mu prizadela velike izgube.

Ko je 1. tankovska četa prišla do Mašaluka, so bile sovražnikove enote v Ličkem Osiku odrezane in do popoldneva premagane. Ujetih je bilo okrog 200 mož.

Po prodoru do vasi Mašaluk je štab brigade poslal bataljon v zbirni rajon južno od Ličkega Osika.

Drugi tankovski bataljon je šel v napad z 11. brigado. V noči od 3. na 4. april je 11. brigada nepričakovano zavzela most pri Budaku in odstranila z mostu eksploziv, ki ga je pripravil sovražnik, da bi most razrušil. V protinapadu je sovražnik most ponovno zavzel in si ustvaril mostišče. Proti jutru je uspelo tankom in pehoti most vdrugeč osvojiti, nakar so začeli z napadom proti Gospiću. Tankovska četa, ki je napadala na levem krilu, je prišla v Budak in zavzela položaj levo od ceste proti mostu. Tankovska četa na desnem krilu je po prehodu proge prišla na močvirnato zemljišče in bila prisiljena usmeriti se proti Ličkemu Osiku, nato pa po obvozni poti proti Gospiću. Toda v tem je dobila od štaba brigade ukaz, naj prične z napadom proti Ličkemu Osiku. Ker oklopni avtomobili in protitankovski topovi niso mogli spremljati tankovske čete, so jih izločili iz njenega sestava. Po zlomu sovražnika v Ličkem Osiku se je četa vključila v bataljon, ki je nadaljeval z napadi proti Gospiću. Pred mostom v Budaku se je bataljon ustavil in čakal na zavezniško bombardiranje sovražnikovih položajev. Ker zavezniških letal ni bilo, je bataljon nadaljeval s pohodom proti Gospiću. Vtem je sovražnik mesto izpraznil in bataljon ni stopil v akcijo. Pri zasledovanju sovražnika, ki se je umikal v smeri Klanac—Pazarište, je bataljon uničil sovražnikov tank in okrog 50 vojakov. Zajel je dva protitankovska topa in dva traktorja za vleko. Poleg tega so zaplenili še štiri topove, ki jih je sovražnik pustil na položajih.

Prvi tankovski bataljon je po artilerijski pripravi napadel z enotami 3. prekomorske udarne brigade na liniji Kekić—železniška postaja Gospić—Žabica. Sovražnik se je krčevito branil. Prva tankovska četa je krenila proti Žabici in jo s pehoto do popoldneva zavzela. Nato se je usmerila proti železniški postaji Gospić. Na reki Liki se je ustavila. Medtem ko je pehota nadaljevala z napadom, bi tanki morali najti obvožno pot ali pa počakati na »prenosni most«.

Druga tankovska četa je napadala proti Gospiću in s pehoto uničevala sovražnika po hišah ob cesti. Tako je prodrla do oporišča okrog železniške postaje. Tu so jo ustavili, pa je čakala skupaj s prvo tankovsko četo na položajih ob reki vso noč na 3. tankovski bataljon, ki naj bi posegel v boj.

Sodelovanje med enotami 3. prekomorske brigade in 1. tankovskega bataljona je bilo dobro. Le enkrat je prišlo do nesporazuma. Ko je 1. tankovska četa, ki je operirala vzhodno od Žabice, morala spremeniti smer napada, ni mogla priti pravočasno v pomoč 3. prekomorski brigadi v bojih za Žabico. V začetku so tanki počasi napredovali spričo težavnega opazovanja ob slabem vremenu. Kljub vsej previdnosti je sovražnik s protitankovskim topom 75 mm uničil tank, ko se je premikal čez čistino. Padla sta dva člana posadke, eden je bil ranjen. Spričo prisebnosti ranjenega voznika tanka ta ni zgorel. Drugi tank pa je zavozil na mino in je bil poškodovan.

V območju napada XX. divizije je bilo več oporišč organiziranih za krožno obrambo, toda prostor med njimi je bil slabo zavarovan. Posebno močna oporišča so bila Lički Novi, Oštro in Brušane. Iz teh je sovražnik nadziral komunikacijo Gospić—Karlobag, ki je bila zanj posebno važna.

Štab XX. divizije se je odločil, da bodo prodrle njegove enote skozi slabo branjene prostore med oporišči, nato pa obkolile posamezna oporišča. Za napad na Lički Novi sta bila določena 9. brigada in 3. tankovski bataljon z juga, 8. brigada za napad na Oštro, 10. brigada pa za napad na oporišči Srdelj in Vučja Draga v globini sovražnikove obrambe, 5. brigada pa je dobila nalogo, da zavzame vas Brušane.

Po načrtu štaba XX. divizije je nosila glavno breme napada 9. brigada, ki naj bi jo podprl 3. tankovski bataljon. Glavnina bataljona je morala sodelovati v boju za Lički Novi, ena tankovska četa pa pomagati 5. brigadi pri napadu na Brušane. Po zavzetju Brušanov je morala četa v sestav bataljona, ki naj bi po končani akciji napadel Gospić z juga.

Tretji tankovski bataljon je bil poslan v boj zjutraj, medtem ko je 9. brigada začela napadati še pred njim. Vas Lički Novi in položaj Karaulo sta 3. tankovski bataljon in 9. brigada zavzela po uri boja. Ker tanki niso mogli čez potok Brušanico, so s streljanjem pomagali pehoti zavzeti položaje na drugi strani potoka. Po vzpostavitvi ožjega mostišča in pregleda mostu, kar

je napravila pionirska skupina, ki je sodelovala s tankovskim bataljonom, so tanki prešli Brušanico in se usmerili proti Gospiću. V tem času je pehota prekoračila reko Bogdanico, zavzela most ter omogočila tankom vpad v mesto. Do večera je bilo mesto osvobojeno.

Zaradi slabih vremenskih razmer je 3. tankovski bataljon šel v napad kasneje kot pehota. Prav zato tudi tankovska četa ni bila poslana v boj za Brušane. V bojih bataljon ni imel izgub.

Vsi tankovski bataljoni so ta dan izpolnili svoje naloge. Zaradi slabega vremena in težko prehodnega terena je samo 4. tankovski bataljon lahko prodrl globlje čez sovražnikovo obrambno črto, medtem ko so drugi bataljoni pomagali pehoti pri potiskanju sovražnikovih enot. V popoldanskih urah je bil posebno uspešen napad 3. tankovskega bataljona in 9. brigade. Značilno je, da so bataljoni pošiljali v napad v razne smeri posamezne čete, ki so bile v tem času popolnoma samostojne. Zato so bile okrepljene z artilerijo in oklopnimi avtomobili.

Po obkolitvi Gospića je sovražnikov odpor že v popoldanskih urah popustil. Začel je z umikom svojih čet prek Smiljankega Polja proti Brezovemu Polju. Toda to mu je le delno uspelo, ker ga je pri umiku napadal 2. tankovski bataljon skupaj z 11. brigado. V noči od 4. na 5. april je bil sovražnik na vsej fronti povsem razbit in se je umikal proti Otočcu.⁶³⁾

ZASLEDOVANJE SOVRAŽNIKA

Po zavzetju Gospića⁶⁴⁾ 4. aprila tankovske enote niso zasledovale sovražnika pri umiku. Tudi XX. in XXVI. divizija sta se 5. aprila urejevali po končanih bojih in angažirali za zasledovanje sovražnika le manjše enote.

⁶³⁾ Poročilo štaba 1. tankovskega bataljona št. 75 z dne 5. aprila 1945 štabu 1. tankovske brigade, VII — Bgd, br. reg. 6/3, kut. 323; operativno poročilo štaba 2. tankovskega bataljona št. 164 z dne 5. aprila 1945 štabu 1. tankovske brigade, VII — Bgd, br. reg. 7/3, kut. 323; operativno poročilo štaba 3. bataljona št. 12 z dne 5. aprila 1945 štabu 1. tankovske brigade, VII — Bgd, br. reg. 5/3, kut. 323; pukovnik Nikola Borić, Iz borbi za oslobodjenje Gospića. Od tenka do brigade, str. 80—82.

⁶⁴⁾ V spomin na sodelovanje prekomorskih brigad v bojih za osvoboditev Gospića, kjer je sodelovalo nad desettisoč borcev-prekomorcev, je leta 1965 nekdanji komandant 5. prekomorske brigade Stane Mahne odkril v Gospiću ploščo: U BOVBAMA ZA OSLOBODJENJE GOSPIĆA PORED DALMATINSKIH JEDINICA SUDELOVALE SU I 3. PREKOMORSKA UDARNA BRIGADA, 5. PREKOMORSKA BRIGADA, 1. TENKOVSKA BRIGADA, ARTILJERISKA BRIGADA 4. ARMIJE.

Dne 6. aprila je bil poslan 4. tankovski bataljon v smer Gospić—Zalužnica—Glavica—Brlog, da prodre čimprej na razpotje poti Brlog—Otočac in Brlog—Glavice, da onemogoči sovražnikov umik na komunikaciji Otočac—Senj. Poleg tega je moral bataljon z enotami XIX. divizije zavzeti sovražnikovi oporišči Žuta Lokva in Prokike.

Ta bojna naloga je zahtevala, da se tankovski bataljon okrepi s pehoto. Ker tankovska brigada ni imela v sestavu svoje pehote, je bil za izvršitev te naloge dodeljen 4. tankovskemu bataljonu pehotni bataljon XIX. divizije. To je bil prvi primer uporabe pehote kot tankovskega desanta.

Drugi tankovski bataljon je dobil nalogo, da s pehoto zavzame Otočac, nato pa zasleduje sovražnika v smeri Kompolje—Brlog, kjer naj se pridruži 4. tankovskemu bataljonu.

Po izvršenih predpripravah so prišli tankovski bataljoni 6. aprila zvečer na določena mesta. V noči od 6. na 7. april se je sovražnik umaknil iz Otočca, kar je vplivalo na prvotno zamisel napada 2. tankovskega bataljona. Zdaj sta oba bataljona morala preprečevati umik proti Senju. V nočnih bojih sta 2. in 4. bataljon le delno izvršila naloge. Sovražniku je uspelo z delom enot prebiti se v Senj. Zaradi tega se je 4. tankovski bataljon znašel v neugodnem položaju. Vtem, ko je sovražnik prišel do križišča cest pri Brlogu, je bataljon na pohodu prišel v sotesko Drenov Klanac in se ni mogel razviti v bojno vrsto. Ko mu je to uspelo, je z napadom še pospešil umik sovražnika v Senj. Nočni boj in neznan teren sta onemogočila 4. tankovskemu bataljonu izvesti akcijo tako, kakor je bila zamišljena.

V taktičnem pogledu je imel 4. tankovski bataljon vlogo prednjega odreda, ki je imel nalogo, čim hitreje zavzeti križišče poti v sovražnikovem ozadju in mu s tem preprečiti umik proti Senju. Zaradi nastalega položaja v Otočcu je 4. tankovski bataljon, okrepljen s tankovsko četo iz 2. tankovskega bataljona, predhodno pa še s pehotnim bataljonom, bil določen za tankovski desant. Tako je bilo v sestavu 4. tankovskega bataljona okrog 40 bojnih vozil in pehotni bataljon, kar je bilo precej za izvršitev zastavljene naloge. Pehotni bataljon se ni znašel v vlogi tankovskega desanta. Borci niso zasedli svojih mest na tankih po formaciji, zato jim tudi ni uspelo takoj urediti svojih vrst, ko so zapustili tanke. To je vneslo sprva zmedo pri tej skupni nočni akciji tankov in pehote.

Zaradi počasnega prodiranja naših enot proti Senju je uspelo sovražniku v noči od 6. na 7. april organizirati obrambno črto Brinje—Prokike—Žuta Lokva.

Enotam XIX. divizije ter 4. in 2. tankovskega bataljona ni uspelo obkoliti sovražnika v Otočcu in na komunikaciji Kompolje—Rapajiči. Medtem pa se zaradi prodora enot VII. divizije IV. korpusa na komunikaciji Brinje—Ogulin oslabljena 392. nemška divizija ni mogla umakniti proti Ogulinu, temveč se je večina njenih enot umikala proti Senju in Crikvenici. Zato je komandant 392. divizije predlagal komandantu 15. korpusa, da bi se divizija umikala ob obali proti Hreljinu in odbijala napade enot IV. armade. Komandant 15. korpusa se s predlogom ni strinjal in je zahteval od 392. divizije, da ostane na prvotnih položajih in prepreči prodor naših enot. Ta odlok je bil ugoden za izvršitev načrta štaba IV. armade, ki je hotela 392. divizijo obkoliti in uničiti.

Z ukazom štaba XIX. divizije je 7. aprila zjutraj 4. tankovski bataljon z eno tankovsko četo podprl dva bataljona 14. brigade pri napadu na Prokike, glavnina 4. tankovskega bataljona pa 6. brigado pri napadu na oporišče Žute Lokve. Drugi tankovski bataljon je šel z dvema bataljonoma 14. brigade v smer Srpsko Polje—Vrziči—Melnice z nalogo, da zavzame Melnice in prepreči sovražniku umik po komunikaciji Žute Lokve—Senj. Drugi deli tankovske brigade pa so ostali v Otočcu.

Smer, po kateri bi moral 2. tankovski bataljon, je bila za tanke neprehodna in bataljon ni mogel izvršiti naloge.

Sovražnikova oporišča v Prokikah, Melnicah in Žuti Lokvi so bila že od prej dobro utrjena in organizirana za krožno obrambo. Zapirala so prihod k Senju in Krivem Putu iz Gackega Polja in prav zato so jih enote 392. nemške divizije in ustaških enot po ukazu komandanta 15. korpusa branile in s tem zadržale prodor XIX. divizije proti Senju in Crikvenici. Sovražnik se je žilavo branil. Enote XIX. divizije niso smele obiti teh oporišč, ker bi le z zavzetjem lahko uničile glavnino 392. divizije. Razen tega bi bile z zavzetjem teh oporišč prišle naše enote v široki fronti do morja in uničile sovražnikove enote na komunikaciji Sv. Juraj—Crikvenica.

Dne 7. aprila zjutraj je 4. tankovski bataljon začel s pehoto napadati Žute Lokve in Prokike. Posebno močno se je upiral sovražnik v Žutih Lokvah, ki so jih naše enote zavzele šele po-

poldne, ko je prišla tankom in pehota na pomoč artilerija. Prokike je napadla 2. tankovska četa kot enota za neposredno podporo pehote. V smeri napada 2. tankovske čete je imel sovražnik protitankovski top in skupino lovcev tankov z ročnimi tankovskimi bombami. V dobro organiziranem napadu je bil sovražnik v enournem boju uničen in to brez vsakršnih izgub tankov. Po zavzetju vasi Prokike je bila 2. tankovska četa priključena bataljonu, enote 14. brigade pa so nadaljevale z napadom na vas Stubica. Ves 4. tankovski bataljon v noči od 7. na 8. april ni sodeloval v boju, ker se je moral oskrbeti z gorivom in municijo. Naslednjega dne je štab tankovske brigade poslal v akcijo 3. tankovski bataljon v smeri Stubica—Krivi Put—Senj. V teku dne je bataljon 14. brigade razbil umikajoče se sovražnikove enote, do mraka pa je del pehote prišel do morja v rajon Krompote—Drinjak—Poljice. S tem je bila presekana komunikacija Senj—Novi. Zaradi neprehodnega terena je tankovski bataljon sodeloval s 14. brigado le do zavzetja vasi Krivi Put, nato pa je glavnina bataljona šla proti Senju v pomoč 5. brigadi.

Prva tankovska četa je ostala na cesti, ker zaradi neprehodnega terena ni mogla sodelovati z enotami 14. brigade. Da pa bi preprečila umik sovražnika iz Senja v Novi, je komandir usmeril četo na pobočje Vrha, odkoder je lahko z mesta obstreljevala del poti Senj—Novi. Tako je v taktičnem pogledu odigrala vlogo zasede in 9. aprila tolkla na kolone umikajočega se sovražnika.

Tankovski bataljon brez 2. čete je s pehoto odgnal popoldne 8. aprila sovražnika s položaja Donja Glavica v Senj. Zgodaj zjutraj 9. aprila se je poskušal del sovražnikovih enot pod zaščito teme in močne burje prebiti iz Senja prek Ošljega Polja k pobočju kote 306 za hrbet 6. brigade, da bi se prebil na sever. Akcija mu ni uspela. Zaslugo za to ima pehota, ki je opazila sovražnika iz položaja v cestarjevi hiši. Nemci so jih hoteli iznenaditi. Napadli so z noži in granatami. Borci pa so cestarjevo hišo izkoristili kot zaklon, odbili prvi nemški napad, nakar so se semkaj osredotočili še drugi deli pehote in tanki ter odbili sovražnika v Senj.

V noči od 8. na 9. april so se Nemci v istem času, ko so poskusili s protinapadom v smeri Donja Glavica, začeli umikati iz Senja ob obali k Novemu. Dopoldne so se prebili do Sv. Jelene, kjer so odbili naš pehotni bataljon. Nato so prodirali proti se-

veru, pa jim je kljub močnemu ognju naših enot s položajev nad cesto uspelo zavzeti Klenovo Koso.

Medtem je 14. brigada organizirala obrambni položaj pri Šatoru in s koncentričnim ognjem ustavila čelo sovražne kolone, dva bataljona 6. brigade pa sta napadala z boka. Ko je padel mrak, se je delu kolone posrečilo prebiti se proti Novemu, nekaterim pa z dvema maonoma⁶⁵⁾ odpluti po morju zahodno od Šatora. Glavnino kolone pa so enote 14. in 6. brigade ter 2. četa 4. tankovskega bataljona uničile. Sovražnik je pustil na cesti vse težko orožje in pratež.

Iz rajona Senjska Draga se je skušal sovražnik prebiti prek Fancikovca. To mu je onemogočila 5. brigada, ki je zlomila njegov odpor. Dne 9. aprila zvečer se je skušala prebiti proti Veljunu sovražnikova kolona, sestavljena iz raznih enot, po številu kakih 1000 ljudi. Tudi ta poskus ni uspel.

V smeri Donja Glavica—Ošlje Polje—Senj je 4. tankovski bataljon s 6. brigado prodrl 9. aprila zjutraj v Senj. Ker je sovražnik mesto že ponoči v glavnem izpraznil, ni bilo v njem večjih spopadov. Po enournem boju je bil Senj povsem zavzet.

Dne 9. aprila sta bili 392. nemška in 11. ustaška divizija skoraj povsem uničeni. Sovražnikovo poročilo z dne 11. aprila, ki govori o položaju 9. aprila, omenja le »ostanke 11. hrvaške divizije«. Toda v naslednji operaciji IV. armade ni bilo mogoče več zaslediti ostankov 11. divizije. Tudi stanje 392. nemške legionarske divizije ni bilo dosti boljše. Komandant divizije je bil smrtno ranjen v bojih za Senj. Vseh, ki jim je uspelo prebiti se iz Senja v Novi, vštevši tudi zaledne enote, je bilo približno za dva bataljona, bili pa so vključeni v sestav 97. korpusa na reški fronti.⁶⁶⁾

NAPAD NA TOUNJ

Ko je XIX. divizija s 4. tankovskim bataljonom zasledovala sovražnika v smeri Novi—Crikvenica—Sušak, je bil 2. tankovski bataljon poslan iz Senja v Brinje, da pomaga XIII. diviziji pri

⁶⁵⁾ Tudi vlek ali peniša.

⁶⁶⁾ Povelje štaba IV. armade JA Op. pov. št. 162 z dne 6. aprila 1945 štabu 1. tankovske brigade. VII — Bgd, br. reg. 10/3, kut. 323; povelje štaba 1. tankovske brigade O. št. 219 z dne 6. aprila 1945. VII — Bgd, br. reg. 8/3, kut. 323; operativno poročilo štaba 1. tankovske brigade O. št. 221 z dne 8. aprila 1945 štabu IV. armade, VII — Bgd, br. reg. 12/3, kut. 323.

napadu na Tounj, Donje Dubrave in Generalski Stol. Ta oporišča so branili deli nemškega 20. lovskega polka, 12. ustaško-domobranske divizije in ostanki 392. dopolnilnega bataljona z nekaj tanki in motorizirane artilerije, ki jim je uspelo umakniti se iz Josipdola.

Sovražnik je po odhodu iz Ogulina in izgubi Josipdola posvetil posebno pozornost obrambi Tounja, prek katerega naj bi se umaknila 104. nemška divizija.

Oporišči Donje Dubrave in Generalski Stol sta v globini varovali komunikacijo Tounj—Duga Resa. Razvrstitev sovražnikovih sil v teh treh večjih oporiščih, ki niso bila med seboj povezana, je omogočala XIII. diviziji, da je napadala vsakega posebej, ga obkrožila in uničila.

Za napad na Tounj je štab XIII. divizije določil 3. brigado z nalogo, da preseka komunikacijo Tounj—Mikašinovići, nato pa napada mesto s severa. Hkrati je morala 2. brigada napasti Donje Dubrave. Za napad na Tounj in Zdenac z juga in jugovzhoda je bila določena 1. brigada XXXIV. divizije, ki je morala s 3. brigado zavzeti Zdenac in Tounj. Napad je podprl 3. divizion težke artilerijske brigade s položajev v rajonu Skradnik. Prva brigada XIII. divizije je ostala v rezervi.

V napadu na Tounj in Zdenac je podprl pehoto 2. tankovski bataljon; z eno tankovsko četo 3. brigado v smeri Ogulin—Goljak—Mikašinovići—Tounj, z drugo pa 1. brigado XXXIV. divizije v smeri Josipdol—Skradnik—Tounj—Zdenac.

Napad na Tounj se je začel 13. aprila zjutraj. Tankovska četa, ki je prodirala s 1. brigado XXXIV. divizije, je prišla v bližino mostu pred Tounjem. Most je sovražnik zaminiral in ga branil s protitankovskimi topovi in tankom tipa »panter«. Prehod tankov je bil mogoč le prek mostu. Ko so tankisti zagledali »panterja«, so poiskali najbližje zaklone. »Stuarti« niso pomenili proti »panterju« nič, saj je imel top kalibra 75 mm in močan oklep ter ga vsi »stuarti« ne bi mogli premagati. Tankovska četa je imela v sestavu tudi oklopne avtomobile s topom 57 mm, ki je s probojno granato lahko prebil oklep sovražnikovega tanka. Toda oklopni avtomobili so imeli tanek oklep, zato se je bilo nevarno spuščati v odprt boj. Toda med našimi tankisti je bil Avgust Beguš, merilec na topu oklopnega avtomobila, ki je bil pravi mojster v streljanju. Naši tanki so se poskrili po vrtačah in drugih priložnostnih zaklonih, le Beguš je ostal na svo-

jem mestu in sklenil sprejeti boj s »panterjem«. Prvi je ustrelil nasprotnik. Zgrešil je cilj. Granata je padla v bližino oklopne-ga avtomobila. Nato je »panter« nadaljeval pot. Na ovinku poti je ustrelil Avgust Beguš proti nemškemu tanku in sicer trikrat. Spričo zadetka tretje granate je tank eksplodiral. Znano je, da tank le redko eksplodira od zadetka tankovske granate. Toda to-krat se je to zgodilo. Ko je bil boj za Tounj končan, si je Beguš ogledal uničeni tank in ugotovil, da je s prvo granato zadel cev tako, kakor je mislil, ko je začel neenak boj z nemškim veli-kanom. »Panter« je počasi gorel skupno s posadko. V bližini tan-ka je ležal ubit oficir-tankist, ki je skočil s tanka, ko je Beguš prvič ustrelil. Pokosil ga je rafal iz mitraljeza. Pri sebi je imel legitimacijo. To je bil poročnik Albert Pichler, komandir posadke v »panterju«.

Sovražnik je imel v Tounju tri tanke znamke »panter« in enega znamke »fiat«. V trenutku, ko se je začel napad na Tounj, so krenili ti tanki na položaj proti 2. tankovski četi in 1. bri-gadi XXXIV. divizije. Krenili so v koloni. Prvi je bil »panter«, ki ga je uničil Beguš. Ko so posadke v drugih tankih to videle, so se umaknile v zaklone, iz katerih niso mogli streljati proti našim tankom in pehoti. Tedaj so ti oboji napadli, toda sovraž-nik je porušil most in onemogočil prehod tankom. Tako so tanki in oklopni avtomobili samo s streljanjem lahko podprli napad pehote.

V istem času je iz smeri Mikašinovići uspelo 3. brigadi do-poldne vdreti v Tounj. Trije tanki so prevozili most, četrti pa je bil na mostu prav v trenutku, ko se je ta zrušil. Seveda je tank padel v reko. S tem je bil preprečen prehod drugim tan-kom. Tankovski vod, ki je prešel most, je s 3. brigado zavzel mesto, vendar ga je sovražnik s protinapadom iz Zdenca prisilil k umiku. Umaknili so se prek reke Bistre in uspelo jim je obdr-žati položaje zunaj mesta, kjer so se pripravili za ponoven na-pad. Medtem je 1. brigada XXXIV. divizije povečala pritisk na Zdenac in Tounj z juga in jugovzhoda. Obema brigadama je ob pomoči tankov in artilerije uspelo razbiti sovražnika v Tounju, in sicer popoldne. Začeli so ga zasledovati, ko se je umikal proti Donjim Dubravam.

Med boji za Tounj je 2. brigada zjutraj napadla Donje Du-brave, pregnala sovražnika iz tega oporišča in ga zasledovala proti Ježicam. S tem so bile sovražnikove enote v Tounju odrezane.

Zato je sovražnik formiral v Generalskem Stolu udarno skupino petih tankov, dveh oklopnih avtomobilov in nekaj pehote ter začel s protinapadom na koti 213—Draga in po cesti Slap—Milici. Uspelo mu je brigado potisniti s poti, nakar se je poskušal prebiti do Tounja. Dopoldne je brigada ponovno napadla, odbila sovražnika proti Generalskemu Stolu in do popoldneva obvladala položaje na liniji Ježice—kota 213—kota 225.

Sovražnikove enote, ki so se umikale iz Tounja, so naletele na 2. brigado, ki je napadala v smeri Generalskega Stola. Nemška pehota iz Generalskega Stola je ob pomoči artilerije in tankov napadla vzdolž ceste, prebila položaje brigade in omogočila umik iz Tounja.

Trinajsta divizija in 2. tankovski bataljon sta le delno izvršila svojo nalogo. Zavzeli so sicer Tounj in Donje Dubrave, vendar je sovražnik umaknil večino svojih enot. Tako je bila zamujena priložnost, da bi sovražnika obkolili in uničili.

Pred napadom niso pregledali terena v smereh, kjer je napadala tankovska četa. Vedeli so sicer, da sta na obeh smereh napada reki, prek katerih bodo morali tanki. Na levem krilu napada je bil most zavzet, toda nihče ni pomislil na nosilnost mostu. Tako je v boju za Tounj sodeloval od cele tankovske čete samo en vod. Če bi bil sovražnik v protinapadu močnejši, bi bili vsi tanki, ki so prešli most, uničeni.

Na desnem krilu napada ni noben tank prešel reke in sodeloval v boju v Tounju in pri zasledovanju proti Donjim Dubravam. V taktičnem pogledu so tanki prevzeli vlogo artilerije, ker so z mesta streljali na objekte onkraj reke.

Veliko zaslugo za končni izid boja je imela posadka oklopnega avtomobila in Avgust Beguš, ki je uničila sovražnikov tank, druge pa prisilila k umiku, kar je omogočilo pehoti, da se je prebila čez reko in začela z bojem v Tounju.⁶⁷⁾

Sodelovanje med pehoto in tanki sprva ni bilo dobro. Tudi sodelovanje z artilerijo ni bilo v začetku organizirano. Šele pozneje je bila organizacija sodelovanja usklajena, toda zamudili so priložnost, da bi takoj v začetku s koordiniranim napadom sovražnika obkolili in uničili, ne pa ga samo izrinili iz Tounja.

Tankovski bataljon v tem boju ni imel izgub, le en tank je bil poškodovan, ko je padel v reko ob porušenju mostu.⁶⁸⁾

⁶⁷⁾ Izjava polkovnika Radomira Vujoševića.

⁶⁸⁾ Poročilo štaba 2. bataljona št. 180 z dne 15. aprila 1945 štabu 1. tankovske